

**MONTESQUIEU'DE SİYASİ
GÜÇ VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ**

Erdoğan Serdar ÇALIK

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN
2018
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Erdoğan Serdar ÇALIK

MONTESQUIEU'DE SİYASİ GÜÇ VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN

ERZURUM-2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

20/07/2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “MONTESQUIEU’DE SİYASİ GÜÇ VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun makale için altı ay, patent için iki yıl süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

20.07.2018

Erdoğan Serdar ÇALIK

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

F-83/00/22.12.2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN danışmanlığında, Erdoğan Serdar ÇALIK tarafından hazırlanan bu çalışma 20 / 07/ 2018 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Osman ELMALI

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Kemal BAKIR

İmza:

İmza:

İmza:

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖN SÖZ.....	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**ANTİK YUNAN'DAN AYDINLANMA'YA SİYASİ GÜÇ PARAMETRELERİ
VE ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI**

1.1. İLK ÇAĞ DÖNEMİNDE DEVLET GÜCÜ VE BİREY ÖZGÜRLÜĞÜ	6
1.2. ORTA ÇAĞ SKOLASTİK DÜŞÜNÇESİNDE TANRI'NIN GÜCÜ.....	18
1.3. RÖNESANS'IN HÜMANİZMİ VE YENİ ÇAĞ'IN DEVLET ANLAYIŞI.....	20
1.4. AYDINLANMA'NIN İHTİLALCİ RUHUNDA HÜRRİYET VE DEVLET ..	25

İKİNCİ BÖLÜM**MONTESQUIEU**

2.1. HAYATI VE ESERLERİ AÇISINDAN MONTESQUIEU	28
2.1.1. Hayatı ve Eserleri	28
2.1.2. Aydınlanma Dönemindeki Yeri	30
2.1.3. Fransız İhtilali Açısından Önemi.....	33
2.2. DEVLET ADAMI OLARAK MONTESQUIEU	36
2.2.1. Bir Siyasi Güç Kurumu Olarak Devlet.....	36
2.2.2. Devletin Oluşumunda Rol Oynayan Unsurlar.....	38
2.2.3. Montesquieu'nün Devlet Anlayışında Yönetim Biçimleri.....	43
2.2.3.1. Cumhuriyet (Demokrasi ve Aristokrasi)	44
2.2.3.1.1. Demokrasi	44
2.2.3.1.2- Aristokrasi.....	46
2.2.3.2. Monarşi	48
2.2.3.3. Despotizm (İstibdat)	50
2.2.3.4. Montesquieu'ye Göre Yönetimlerin En İyisi	52
2.3. KANUN ADAMI OLARAK MONTESQUIEU	54

2.3.1. Hürriyet Kavramı	54
2.3.2. Siyasi Hürriyet.....	56
2.3.3. Siyasi Hürriyetin Teminatı Olarak Kuvvetler Ayrılığı.....	60
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA	72
ÖZ GEÇMİŞ.....	79

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MONTESQUIEU'DE SİYASİ GÜÇ VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

Erdoğan Serdar ÇALIK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN

2018, 79 Sayfa

**Jüri: Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN
Prof. Dr. Osman ELMALI
Doç. Dr. Kemal BAKIR**

Tarihin ilk devirlerinden günümüze kadar olan süreçte filozoflar, insanların bir araya gelerek oluşturdukları toplumların yönetimine ilgi duymuşlar ve bu ilgiden de felsefenin bir alt dalı olarak siyaset felsefesi meydana gelmiştir. Bu alanın düşünürlerinden biri, Fransız ihtilalinden tam yüzyıl önce dünyaya gelen ve fikirleriyle ihtilali doğrudan etkilemiş olan Montesquieu'dür.

Çalışmamızın konusunu, Aydınlanma Çağı'nın en ünlü temsilcilerinden olan Fransız düşünür Charles-Louis de Secondat, baron de la brede et de Montesquieu'nün devlet yönetimi, kanunlar ve özgürlük teminatı olarak kuvvetler ayrılığı oluşturmaktadır. Bu çalışmada en başından beri uygarlığın hızla gelişmesine, insanlığın hızla ilerlemesine rağmen her zaman toplumların sorunu olan yönetim biçimi ve siyasi hürriyete dikkat çekilmiştir. İlk topluluklardan Aydınlanma'ya kadar olan devlet ve hürriyet kavramları incelenerek, Montesquieu ile aralarında bir bağ kurulmuş ve konu özgün olarak Montesquieu'nün fikirleri açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Montesquieu, siyaset felsefesi, özgürlük, siyasi hürriyet, kuvvetler ayrılığı, aristokrasi, monarşi, despotizm, yasama, yürütme, yargı

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

POLITICAL POWER AND LIBERTY RELATIOHSHIP IN MONTESQUIEU

Erdoğan Serdar ÇALIK

Advisor: Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN

2018, 79 Pages

**Jury: Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN
Prof. Dr. Osman ELMALI
Assoc. Prof. Kemal BAKIR**

In the process from the early ages of history to date, philosophers have been interested in the administration of societies people form and such an interest caused the emergence of political philosophy, a branch of philosophy. One of the thinkers in this field is Montesquieu, who was born just 100 years before French Revolution and affected the Revolution directly through his thoughts.

Subject of the present work is the administration of state, laws and the separation of powers as the warranty of freedom in the understanding of Charles-Louis de Secondat, baron de la brede et de Montesquieu, a French thinker who is among the most famous representatives of Enlightenment Era. In the study, from the beginning, attention is attracted to the administration forms and political freedom which both have always been the problems of societies in spite of the rapid development of civilisation and humanity. By examining the concepts of state and freedom from the first human clusters to the Enlightenment, a link tried to be formed between these concepts and Montesquieu and the subject is evaluated in the respect of Montesquieu's thoughts uniquely.

Key Words: Montesquieu, political philosophy, liberty, political liberty, separation of powers, aristocracy, monarchy, despotism, legislation, executive, jurisdiction.

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz/bkz	:Bakınız
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Ed.	:Editör, editor, edited by
S.	:Sayı
vb.	:Ve benzeri, ve bunun gibi
vd.	:Ve devamı, ve diğerleri

ÖN SÖZ

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü FDB Anabilim Dalı'nda, Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN yönetiminde bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olan bu çalışmanın amacı, Aydınlanma Çağı'nın en önemli temsilcilerinden Montesquieu'nün siyasi güç ve özgürlük anlayışları ile bu iki kavram arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmamız, bu amaca uygun olarak giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır: Giriş bölümünde, biyolojik bir tür olarak insanın gelişimiyle birlikte oluşan ilk toplumlar, yönetme açısından devlet, birey açısından ise özgürlük kavramlarına yer verdik. Birinci bölümde, Antik Çağ'dan Aydınlanma'ya kadar olan dönemleri kendi aralarında bölümlere ayırarak temel siyasi güç parametreleri ve özgürlük anlayışlarının siyasal evrilmesine değinmeye çalıştık. İkinci bölümde hayatı ve eserleri açısından incelediğimiz Montesquieu'yü Aydınlanma dönemindeki yeri ve Fransız İhtilali açısından önemi noktasında değerlendirmeye çalıştık. Devlet adamı olarak yönetim tipleri, olumlu ve olumsuz taraflarını inceledikten sonra en ideal yönetim biçimini değerlendirdik. Kanun adamı olarak da ele aldığımız Montesquieu'yü hürriyet, siyasi hürriyet kavramları etrafında değerlendirdikten sonra hürriyetin teminatı olarak kuvvetler ayrılığı ilkesini Montesquieu'nün fikirleri açısından sorguladık. Sonuç bölümünde ise düşünürün yönetim biçimlerine uygun gördüğü ilkelere, sosyolojik kişiliğinin yanında ideolojik taraf tutmalarından, siyasi düşüncelerini temsil ettiği aristokrat sınıfını kurtarmak için savunduğunu vurguladık.

Bu çalışmanın hazırlanmasında rehberliğini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, her zaman yanımda olan danışman hocam Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN'e; çalışmamızın başlığının koyulmasından sonlandırılmasına kadar her konuda fikrine başvurduğum, siyaset-hukuk felsefesi dersini aldığım hocam Prof. Dr. Osman ELMALI'ya; öneri ve uyarılarından dolayı Doç. Dr. Kemal BAKIR'a; bu çalışmayı baştan sona okuyup değerlendiren abim Ertuğrul Emre ÇALIK'a; Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK'a, maddi ve manevi hep yanımda olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Uygarlığın en eski dönemlerinden beri felsefe, siyaset ve tarih iç içe olmuş, zaman içinde bu alanların arasında doğal bir bağ meydana gelmiştir. Medeniyetler yükselir ya da çökerken bu üç alan daima toplumsal süreçlere dâhil olmuştur.

Biyolojik bir tür olarak buzul çağının sona ermesinden itibaren yeryüzünün her yanına yayılmış, davranış anlamında çok zengin bir tür olan *homo sapiens* tam olarak ne tek başına ne de toplu bir şekilde yaşayabilen bir canlıdır. Bu bakımdan her insan aynı zamanda hem toplum üyesi, hem de milli bir etnik grubun temsilcisidir.¹ İlk oluşumlar, ilk kolektifler, *homo sapiens* türünün gerçek anlamda üretici güce sahip olmayan bireyleridir ve kimse tek başına yaşayamayacağı için oluşan gruplar, toplumun ortaya çıkışıyla birlikte ortadan kalkmamış, giderek kademeli bir hâl alarak bugünkü toplumsal düzenin ana hatlarını oluşturmuştur.²

Bu süreçle birlikte birey vasfı kazanan insanın bir araya gelerek adı geçen bu toplulukları oluşturmasıyla yeni kavramlar insan hayatına girmeye başlamıştır. Çünkü insanlar, çeşitli nedenlerle, kendileri için topluluklar kurma eğilimi göstermişler ve bu topluluklar, devlet olarak tanımlanmalarına yol açacak iktidar yapılarını doğurmuştur.³

Ortaya çıkan devlet kavramı beraberinde birçok soruyu getirmiştir. Devlet yönetimi nasıl olmalıdır? Devlet, gücünü nasıl sağlar? Devlet içinde bireyin rolü ve özgürlüğü nedir? Ahlak kurallarının toplum düzeninde etkisi var mıdır? Devlete neden itaat etmeliyiz? Gibi birtakım sorular siyaset felsefesi altında incelenmesi gereken konulardır.

Siyaset felsefesinde daimi cevaplar bulunmamaktadır. Çünkü büyük düşünürler arasında adaleti, hakları, özgürlüğü ilgilendiren en temel sorulara ilişkin cevaplar üzerinde dahi büyük anlaşmazlıklar vardır. Siyaset felsefesinde Platon, Aristoteles ya da Machiavelli' nin felsefesi dâhil değişmez düşünceler bulunmamaktadır. Kelime olarak at yetiştiriciliği anlamında olan “sys” kökünden gelen siyaset kelimesi en geniş

---

¹ Lev Nikolayeviç Gumilev, *Etnogenez Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri* (2. Baskı), (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2004, 43-44.

² Lev Nikolayeviç Gumilev, *Son ve Yeniden Başlangıç*, (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2004, 15.

³ Michael Rosen- Jonathan Wolff, *Siyasal Düşünce*, (Çev. Sevda Çalışkan- Hamit Çalışkan), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, 25.

anlamda, insanların hayatlarını düzenleyen genel kuralları yapmak, korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri sosyal faaliyetler olarak tanımlandırılsa da⁴ felsefi dūřünce açısından dūřünüldüğünde bu tanım daha da derinleşerek farklı bir boyuta yönelmektedir. Çünkü siyaset hem siyaset felsefesinin hem de siyaset biliminin konusudur. Ayrıca Yunancadan Arapçaya geçmiş olan felsefe kelimesinin de bilgeliği (hikmeti) sevmek şeklindeki anlamını dikkate aldığımızda siyaset felsefesi tanımını daha da özgün bir anlam kazanmaktadır. Buna göre:

“Siyaset felsefesi, siyasi eylem tekniğini yani iktidarın kaynağını, iktidarın kazanılışını ve elde tutulmasını, fertle devlet arasındaki ilişkileri ele alır. Siyaset felsefesi “olması gerekeni” ele alır. Gelecekte toplumların nasıl idare edilmesi gerektiğini ortaya koyabilmek için onların dūnünü ve bugününü de inceler.”⁵

Bu tanımdan hareketle siyaset felsefesinin temel sorusu, siyasal bilgelikle siyasal iktidar arasında nasıl bir bağlantı olabileceğidir.⁶ Bunların yanında bilinen en temel anlamı ile iyiliklere yönelme, iyi hayat, iyi toplum ve iyi siyaset amacı gütmektir. Siyaset felsefesinin ilk örnekleri Eski Yunan’da görölmüş; politika şehir anlamına gelen “polis” kelimesinden türetilmiştir. Ancak nasıl ki “philosophia” (felsefe) kelimesine ilk defa Yunancada rastlanmasına rağmen felsefe Antik Yunan’dan çok daha eskilere dayanıyorsa, siyaset de pratik olarak Yunanlılardan önce mevcuttur. Yunanlı filozoflardan önce de devlet yönetimi vardı. Ancak bunu bir felsefe problemi haline Yunan filozofları, özellikle de Sofistler getirmişlerdir.

Atina’da gün ışığına çıkmasıyla birlikte politika felsefesi anlam ve karakter kazanmış ve o günden bu güne filozofların problem alanı haline gelmiştir. Her politik eylemin amacı var olanı muhafaza etmek ya da değiştirmektir.⁷ Muhafaza etmek de değiştirmek de insanların kendileri için iyi olanı istemeleriyle alakalıdır. İnsanlar her zaman kendileri için en iyi olanı isterler. Her politik eylem, iyi yaşamın veya iyi toplumun bilgisine yönelir; çünkü politik durumda tam bir iyilik, iyi toplum demektir.⁸ Felsefenin en kapsamlı tanımını hakikati aramak olduğundan politika felsefesi de

⁴ Andrew Heywood, *Siyaset* (4. Baskı), (ev. Bekir Berat Özipek), Adres Yayınları, Ankara 2011, 22.

⁵ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü* (11. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara 2013, 326.

⁶ Larry Arnhart, *Siyasi Dūřünce Tarihi Plato’dan Rawls’a* (2. Baskı), (ev. Ahmet Kemal Bayram), Adres Yayınları, Ankara 2005, 23.

⁷ Leo Strauss, *Politika Felsefesi Nedir?*, (ev. Solmaz Zelyüt Hünler), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2000, 32.

⁸ Strauss, *Politika Felsefesi Nedir?*, 32.

felsefenin bir alt dalı olarak benzer bir tanıma sahiptir. “*Politika felsefesi hem politik şeylerin doğasını hem de doğru veya iyi politik düzeni hakikaten bilme girişimidir.*”⁹ Bu bakımdan siyaset felsefesi ile ilgilenenlerin veya bu konuda teori üretenlerin de insanların yöneltip yönlendirilmesiyle ilgili gerçekliğin peşinde oldukları söylenebilir.

Bu çalışmada toplum ve devlet yönetimi ile alakalı kavramlar siyasi güç başlığı altında değerlendirilmiştir. Çünkü bütün bu oluşumlar iktidarı, düzeni elde tutmak, toplumu belli kurallar aracılığıyla kontrol etmek için gücü elinde bulundurmak suretiyle yapılmaktadır. Çünkü en kötü düzen düzensizlikten iyidir ve yapısı gereği basit de olsa bir düzenin yer almadığı toplumlarda sadece kargaşa hâkim olabilir. Bu kargaşanın önüne geçebilmek için kuralların olması gerekmektedir. Bir yerde kuraldan söz ediliyorsa, orada kesin olarak bir yaptırımdan bahsetme zorunluluğu vardır ve kurallar uygulanmak için mevcuttur.¹⁰

Bunun karşısına bireyin en temel hakkı olarak özgürlük kavramı yerleştirilmiştir. Özgürlük tanımı ile serbest olma, kimseye bağlı olmama, kendi iradesi ile karar verebilme anlamlarına gelmektedir. Ayrıca özgürlük kavramı ahlak felsefesi alanını da toplum- birey sisteminin içine katmaktadır. Ahlak yanlış ve doğru, iyi ve kötü, erdem ve kusur ile yaptıklarımızın sonuçlarının vicdani açıdan bir özeleştirisi ile ilgilidir.¹¹ Serbest toplum, iyi ile kötü arasındaki tercihi istediği şekilde yapma şansına sahiptir. Bu durum, kişisel ve toplumsal erdemlerin gidişatı bakımından önemlidir. Zira özgürlük ortamı, bütün değerlere daha iyi gelişme şansı verir ve etik davranışlar açısından hayati önem taşır. Bunun aksi yaşandığında, yani insanlar zorla ahlaklı olmaya itildiklerinde, yanlış davranışlar gizli olarak yapılmaya başlanır. Oysa bireylerin tek başlarına karar alma imkânları olduğunda, kimin daha erdemli olduğu ortaya çıkacaktır.¹²

Görülüyor ki insanın istediği gibi davranabilmesi özgürlük kavramını meşru kılacak bir durum değildir. Nitekim insanın mutlak bir hürriyete sahip olmadığı, hürriyetinin belirli bir alanda bulunduğu¹³ herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bunun

⁹ Strauss, *Politika Felsefesi Nedir?*, 35.

¹⁰ Osman Elmalı, “*Bir Ahlak Kuralı Yaptırımı Olarak Sosyal Baskının Doğal Hukuk Açısından Değerlendirilmesi*”, *Modern Çağda Ahlak*, Konya İlahiyat Derneği. , Konya 2012, 319-325.

¹¹ Jon Nuttall, *Ahlâk Üzerine Tartışmalar* (2. Baskı), (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, 15.

¹² Nevzat Tarhan, *Güzel İnsan Modeli, Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, 47.

¹³ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1995, 83.

yanı sıra İlk Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağ'ın özgürlük anlayışları da birbirinden son derece farklıdır ve bir dönem özgürlük sayılabilecek bir davranış başka bir dönemde yasaklı bir davranış olarak görülebilir. Hepsinden önce belirli bir kültür düzeyine ulaşmak ve adına medeniyet denen nesneyi yaratmak için, ilkin toplumsal bir ahlâkın kurallarını tespit etmek gerektiği muhakkaktır. Bütün bunlar ancak, birçok insan grupları tek bir toplum meydana getirmek için birleştikleri zaman elde edilebilmiş ve bu toplumun teşkilatı da başlıca, buna katılan kişilerin bilerek veya bilmeyerek yaptıkları işbirliği üzerine adeta doğal bir anlaşma üzerine kurulmuştur.¹⁴ Bunun yanında devletin hem iyi hem de kötü yönünün olduğunu düşündüğümüzde ve insanların var oldukları andan itibaren şiddete olan eğilimleri göz önüne alındığı ve aynı zamanda şiddeti engelleyen sosyal yapıların varlığı¹⁵ da düşünüldüğünde konu çok daha karmaşık bir hâl almaktadır. Tüm bunların yanı sıra ortaya koyulan fikirlerin realist-idealist bağlamda da birbirinden kesin çizgilerle ayrılmaları siyaset felsefesi alanında tam olarak kabul görececek bir fikir birliğini imkânsız kılmaktadır.

Ayrıca bütün bu toplumsal yapıların kökenlerinde bazı adalet ve iyi ilkeler paydaş olarak bulunmaktadır. Bu ilkeler çok büyük oranda kabul görmüş ve genellikle tartışma konusu bile yapılmayan hususlardır. Siyasi meseleler söz konusu olduğunda bir toplumun sahip olduğu fiziki toprak parçasının özelliklerinden daha önemlisi insan doğasıdır. Her insanın ayrı fitrat yapısına sahip olmasının da getirdiği imkânsızlık ile her insan eşit midir? Ya da her insan özgür olmalı mıdır? Özgür olsa bile özgürlüğün tanımı herkes için aynı anlamı mı ifade eder? Şeklinde sorular daha da fazla üretilebilir.

İnsanın toplumsal ya da bireysel olarak hareket edebilme özgürlüğüne ait problemler de çözüme kavuşmuş alanlar olmamakla birlikte hiçbir zaman üzerinde kesin bir fikir birliği oluşmayacak kavramlardır. Her ne kadar toplum içinde yaşamının birey için bir zorunluluk olduğu bilincine vararak toplum yapısının şekli üzerinde kafa yoranlar çoğunlukta da olsa bireysel hareket tarzından düşüncelerini geliştirenler de azımsanamayacak seviyededir.

Kesin olarak bilinen gerçek insanların bir araya gelerek bir topluluk oluşturdukları, zamanla bu oluşumların sistemleşerek, kültürün yardımıyla medeniyete

¹⁴ Gaetano Masca, *Siyasî Doktrinler Tarihi*, (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınevi, İstanbul 1963, 13.

¹⁵ Francis Fukuyama, *Siyasi Düzenin Kökenleri*, (Çev. Ezgi Başer), Profil Yayıncılık, İstanbul 2016, 416.

dönüştüğü, medeniyetlerin belli değerler üzerine yükseldiği ve belli zamanlardan sonra çökmeye başladığı ve tıpkı bir insanın yaşamı gibi nihayetinde son bularak tarih sahnesinden kaybolması ile sonuçlanmasıdır. Doğanın kanunu gereği bir oluşum ister bireyselliği ister toplumsallığı ön planda tutsun belli bir zamandan sonra doğal ömrünü tamamlamaktadır. Burada önemli olan tarih sahnesinde nasıl ve ne kadar yükselebildiğidir.

Bu düşünce alanı insanlığın başlangıcından günümüze kadar üzerinde en çok tartışılan ama halen kesin bir sonuca varılamayan, en azından varılması şüpheli olan, yüzlerce farklı bakış açısından ele alınabilecek bir konudur. Yönetme ve yönetilme en bilgili filozoftan en altta yer alan ferde kadar herkesin fikir sahibi olduğu bir alandır ve doğal yapısı gereği herkesin fikrini uygulamaya koyabileceği şartları toplumsal olarak sağlamaktadır. Örneğin bir aile reisi olan baba çocuklarını nasıl büyüteceğinden, evinin idaresine, eşi ile olan muhabbetinden ailesinin dış dünyayla kuracağı temaslara kadar bu alanlarda karar alır ve bu kararlarını uygulamaya koyar. İnsanlığın var olduğu zamandan beri süregelen fakat fikir birliği olmayan bir alandır. Çünkü her medeniyetin bize miras bıraktığı belgeler her filozof ya da siyaset bilimci tarafından farklı şekilde yorumlanmıştır ve tarihi olaylarda geçmişe yönelik kesin bir değerlendirme imkânımız bulunmamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK YUNAN'DAN AYDINLANMA'YA SİYASİ GÜÇ PARAMETRELERİ VE ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI

Sistematik anlamda felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Yunanlılardan önceki Büyük Doğu medeniyetlerinde de siyaset felsefesinden bahsedebilmek mümkündür. İnsanın olduğu yerde düşünce vardır, düşüncenin olduğu yer de felsefeye çıkar. Devlet, 10.000 yıl öncesine kadar uzanan ve ilk olarak tarım topluluklarında görülen beşeri bir kurumdur.¹⁶

1.1. İLK ÇAĞ DÖNEMİNDE DEVLET GÜCÜ VE BİREY ÖZGÜRLÜĞÜ

Felsefe Yunan'da başlamadan önce birçok toplumda görülmüştür. Ancak eski devletlerde modern zamandaki kadar yönetime etkisinin olduğunu söylememiz mümkün değildir. Hayvancılıkla uğraşan ve tarıma dayalı eski toplumlar monarşiden despotizme bozulmuş yönetiminin ilk örneği olarak gösterilebilir. Özellikle Mısır bunun en güzel örneklerindedir. Tarımla uğraşan bir topluluğun göçebelere fethedilmesi çok olağan bir durum olarak görülür ve sonucunda tarımsal bir toplumun başına hayvancılıkla uğraşan yöneticiler geçerek kral sıfatını kazanmış ölümlerinde de kendilerini mumyalatarak etkilerini sürdürmek istemişlerdir.¹⁷

Her şeyin kralın eliyle Tanrı için yapıldığı bu düzende kölelerin tek görevi krala hizmet etmektir. Hiçbir şekilde özgürlük hakları yoktur ve kral ülkenin tek sahibidir. Bu politik ve dinsel alanı bu şekilde organize eden kralların temel dayanağı, Tanrıları ve onların yasalarını onurlandırıp ilahi yaratıcılığı yücelttikleri zaman öte dünyada ölümsüzlüğü elde edeceklerine olan inançlarıdır.¹⁸

Ayrıca tarıma dayalı Mısır ekonomisi için hayati öneme sahip olan Nil nehrinin kullanımıyla alakalı tahminler ve hesaplamalar neticesinde bütün inanışlar Tanrı Ra'ya doğru yönelmektedir. Böylelikle uzun bir geleceği olan siyasi bir model ortaya

---

¹⁶ Francis Fukuyama, *Devlet İnşası* (3. Basım), (Çev. Devrim Çetinkasap), Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, 13.

¹⁷ C. Northcote Parkinson, *Siyasal Düşüncenin Evrimi* (2. Basım), (Çev. Mehmet Harmancı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, 52.

¹⁸ Jacqueline Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, (Çev. Özcan Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011, 26.

çıkmıştır. Krala sadık kalan ölümlülere sonsuz kurtuluşu getirme misyonuna sahip, ilahi yasalara uyan bir monarşi Mısır yaşamının merkezinde yer almıştır.¹⁹

Doğu uygarlıklarının en önemlilerinden biri olarak sayılan Çin’de Konfüçyüs (M.Ö. 551- M.Ö. 479) dağınık olan Çin gelenek ve göreneklerini sonraki nesillere aktarmış olan bir düşünür ve devlet adamıdır. Temel amaç ve idealini tartışmalardan uzak ve tümüyle uyum içerisinde yaşayan bir toplum ve dünya kurmak şeklinde tanımlayan Konfüçyüs, Çin’in Sokrates’i olarak kabul edilmiştir.²⁰ Konfüçyüs’e göre siyaset ve iyilik bir bütündür ve bir ülkenin doğru yönetilmesi de üstün insanın işidir. Üstün insan kutup yıldızı gibidir ve yerinde sabit kalırken diğer yıldızlar etrafında dönerler. Halk sadece kanunlarla yönetilmeye, cezalarla yola getirilmeye çalışılırsa kanunlara uyar ancak utanma duygusundan uzak olur; bunun yerine halka erdemli bir şekilde yol gösterilip törenlerle doğru şekilde yönlendirilirse insanlar hem utanç duyarlar hem de iyi olmayı kendiliğinden seçerler.²¹

Devlet yönetimini ataerkil bir aile üstünden modelleyen düşünür, yöneticiye doğal bir yönetim hakkı tanır.²² Siyaset üçgen bir hiyerarşi altında tasarlanarak yönetici, bakan ve danışmanlar, halk şeklinde sıralanmıştır. Bu yönetim biçiminde en önemli özellik yöneticinin erdemli bir yönetim anlayışından uzaklaştığı zaman hem yöneticinin hem de halkın hizmetinde bulunan bürokratların yöneticiyi yani hükümdarı uyararak eski pozisyonuna dönmeye zorlaması, herhangi bir düzelme olmaması durumunda hükümdarı alt ederek yerine erdemli bir şekilde bu görevi sürdüreceği yeni bir hükümdar seçebilme imkânı tanınmasıdır. Bu devlet anlayışı da bu yönetim biçimini katı bir monarşi anlayışından ziyade katmanlı tabaka geçişleri olan herkesin özgürce yaşadığı, iyi ve erdemli insan modelini üst insanın yönettiği özgür bir devlet anlayışına yaklaştırmaktadır. Ayrıca halkın meselelerine ciddiyetle yaklaşmanın verilen emirlerde ciddiyeti sağladığı ve iyi insanların terfi ettirilip zayıfların eğitilmesi ile halkın çok çalışacağı²³ modern bir devlet anlayışını çok eski zamanlarda ortaya koymuştur.

¹⁹ Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, 26.

²⁰ Cengiz Çağla, *Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, 16.

²¹ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, (Çev. Giray Fidan), Dedalus Kitap, İstanbul 2017, 17.

²² Çağla, *Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi*, 17.

²³ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 21.

Batı medeniyetine inkâr edilemez katkıları, akıl aracılığıyla insan ve tabiatı düzene sokma girişimleri olan Yunanlılar²⁴ öncesinde de dünyayı kavrama ve anlama üzerine düşünceler mevcuttur. Ancak bu düşünceyi sistematik hale getiren Yunan medeniyeti olmuştur. Antik Yunan toplumunun merkezinde polis ya da şehir devleti anlayışı mevcuttur. Yunan polisi Batıdaki en erken siyasal organizasyon biçimlerinden biri olarak modern ulus devletinin tam karşısında yer almıştır. Batı medeniyetlerinde her bireyi onur ve saygı paydasında buluşturan bireysellik ve ahlak üzerine kurulu bir değer vardır.²⁵

Yunan Felsefesinde siyaset felsefesi ile ilgili ilk düşünceler sofistler aittir. Buldukları dönem M.Ö. V. yüzyılın ilk çeyreğine denk düşmektedir. Bu zaman diliminde Atina bugün geçerli olan demokrasilerden biraz farklı olsa da yine de demokrasi ile yönetilmektedir. Atina güçlü bir şehir ve dünyayı yönetmeye aday olduğu için sofistlerin “politika aretesi” ismini verdiği devlet yönetme becerisini öğrenmek mecburiyetindedir.²⁶ Sofistler öncelikle eğitime önem vermişler ardından da politik erdemini öğretilirliği üzerinde durmuşlardır. Çünkü sofistler kent insanını politik bir canlı “zoon politikon” olarak kabul etmişlerdir.²⁷ Öte yandan sofistler hiçbir şeye inanmamak ya da bir şeye inanmak için hiçbir neden bulunmadığını ispatlamak konusunda fikir birliğine varmışlardır. Halkın eğitim ihtiyacını karşılayan sofistler kendilerini bilgelik öğreticisi olarak görmüşlerdir.²⁸ Bu da fikir birliğine vardıkları bir diğer alandır. Retorik sanatında olan ustalıklarını, insanları kendi istedikleri şeylere inandırma konusunda ustalıkla kullanan sofistler ülke yönetiminde de bu şekilde bir yozlaşmanın önünü açmışlardır. Son dönem sofistlerinde ise retorik, güçsüzü güçlü göstermek ve yanlışın doğru, kötünün iyi karşısında zafer kazanmasını sağlamak için kullanılmıştır.²⁹

²⁴ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri* (5. Baskı), (Çev. İsmet Özel), Şule Yayınları, İstanbul 2009, 15.

²⁵ Donald Tannebaum- David Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi* (3. Baskı), (Çev. Fatih Demirci), Adres Yayınları, Ankara 2007, 29.

²⁶ Cengiz Çakmak, “*İnsan Felsefesi: Sofistler ve Sokrates*”, (Ed. Celal Türer- Hakan Olgun), Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni Antikçağ Yunan Düşüncesi- Orta Çağ Düşüncesi (2. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 2017, 98.

²⁷ Cengiz Çakmak, “*İnsan Felsefesi: Sofistler ve Sokrates*”, 99.

²⁸ Clement C. J. Webb, *A History of Philosophy*, Oxford University Press, London 1959, 22.

²⁹ Ahmet Cevizci, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi* (4. Basım), Asa Kitabevi, Bursa 2006, 141-142.

Sofistler birey açısından hitabete dayalı bir insan gücünü yansıtmamasının yanında siyaset felsefesinde her dönemin temel iki kutbu olan sözleşme ve kuvvet teorilerini ortaya ilk koyanlardır. Bilindiği gibi sözleşme teorisine göre varlıklar içerisinde dış dünyaya karşı en savunmasız olan insandır. Bu anlayışta herkes eşit olarak bu haklardan yararlanır ve temelinde adalet anlayışı yatmaktadır.³⁰ Bu anlayışın temel mantığında insan zaten doğal şartlardan kendine bir iş bölümü ve uyulması gereken kurallar bütünü oluşturduğundan birey özgürlüğü ile devlet yönetimindeki güç birbirine uyumlu olarak çalışmaktadır.

Adalet anlayışının olmadığı, iktidarı ele geçirmek için güçlü olanların güçsüzleri ezdiği ve hatta kanunları, güçlü olanların güçsüzleri elinde tutmak için uydurduğu kurallar bütünü olarak kabul eden anlayışa da kuvvet teorisi denilmektedir. Thrasymachos (M.Ö. 459- M.Ö. 400), Kritias (M.Ö. 460- M.Ö. 403) ve Kallikles (M.Ö. 484- ?) tarafından savunulan bu anlayışta güçlü olan haklı, güçsüz olan her zaman haksızdır. Adalet güçlülerin kendi lehlerine uyguladıkları kimi zaman da çoğunlukta olan güçsüzlerin kendilerini güçlülerden koruma amacı olarak yazdıkları kurallar bütünüdür.³¹ Her iki durumda da kurallar eşitlik mantığından değil de insanların kendilerine güç sağlamak için kullandıkları objelerdir. Bu tarz toplum modelleri herkesin gücü elde etmek için her şeyi yapabileceği hastalıklı yapılardır.

Düşünce tarihinin ilk politika filozofu, politika ve ahlâk felsefesinin kurucusu olarak kabul gören Sokrates (M.Ö. 469- M.Ö. 399) ile³² siyaset felsefesi yavaş yavaş felsefenin ayrı bir dalı olma yoluna girmiştir. Bilindiği üzere Sokrates, düşündüğü gibi yaşayan, yaşadığı gibi düşünen ve bu uğurda hayatını feda etmekten çekinmeyen bir düşünürdür. Bu bakımdan Sokrates'in hayatı felsefesinin yansımasıdır.³³

Sokrates, politik bir yönetim birimi olarak polis kavramının üzerinde önemle durarak, polis ya da devlet ile bu kavramların yasalarının bir sözleşmeye dayandığını söyler. Bu sözleşme anlayışı temelde bireyin toplumsal bütünlüğü sağlayan kurumları destekleyerek ve başına buyruk hareket etmemesi³⁴ olarak özetlenebilir. Bir ahlak

³⁰ Osman Elmalı- H. Ömer Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi* (4. Baskı), Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2015, 95.

³¹ Elmalı- Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 95-96.

³² Ahmet Cevizci, *Sokrates* (2. Baskı), Say Yayınları, Ankara 2013, 63.

³³ Elmalı- Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 97.

³⁴ Cevizci, *Sokrates*, 64.

filozofu olarak içindeki ses olan “daimon” ile hareket eden Sokrates insan mutluluğunu doğa kanunları ile özdeşleştirmiş ve bu değer üstünden özgür toplum vurgusunu yapmıştır.³⁵ Bir toplumda yaşayan bireylerin özgür olabilmesi için her şeyden önce adaletli bir yönetime ihtiyaç vardır. Çünkü her siyasal rejim, mevcudiyetini sürdürebilmek için adalete dayanmalıdır.³⁶ Her daim adaleti savunan Sokrates, yönetimdeki yanlışlıkları eleştirmesi, liyakatsiz atamalara karşı çıkması, içi boş sözcüklerle haykırmaktan başka vasfı olmayan politikacıları yerden yere vurması sonucunda idama mahkûm edilmiş, idamdan kaçacak fırsatı olmasına rağmen kaçmayarak içindeki sesle barışık kalmış ve özgür olarak hayatını kaybetmiştir. Kendi yaşantısını cemiyet içinde tavsiye eden Sokrates, doğruluk ve adaletin her insana lazım olduğu gibi vatandaşların menfaatini korumak ve idare etmenin hükümet adamı olmak isteyenler için de elzem olduğunu vurgulamıştır.³⁷ Yaşamı boyunca bu ilkeler çerçevesinde Atina rejimlerine karşı eleştirel bir tutum içerisinde olmuş ama bu eleştiri polis’e değil, devletin insanlarca nasıl yönetildiğine yöneliktir. Çünkü polis, insanın temel ereği olan mutluluğu sağlayacak toplumsal-siyasal birliğin ya da tümelin kendisi olarak kabul görmüştür.³⁸

Sokrates’in yönetim anlayışında temel problem azınlık ya da çoğunluk olmayıp yönetimde bulunan insanların niteliğidir. Eğer yönetimde nitelikli insanlar çoğunlukta olursa hem birey özgürlüğü hem de polis ya da devletin yönetim mekanizması gelişir ve dış unsurlara karşı savunma gücü artar. Sokrates, bir bakıma içindeki sesle hareket eden erdemli bireylerin oluşturduğu ahlak düzenini devletin en iyi yönetim biçimi saymaktadır.

“Kamu görevleri üstlenerek erdemli bir yurttaşa yaraşır şekilde haklıların yanında yer alsaydım ve yapmam gerektiği gibi buna en büyük önemi verseydim, bunca yıl hayatta kalabilir miydim sanıyorsunuz? Kesinlikle kalamazdım Atinalılar, ne ben ne de herhangi biri! Ama ben hem kamusal alanda- herhangi bir görev üstlenmem durumunda- hem de özel hayatımda herkese, her zaman aynı şekilde davrandım. Adaletin dışına çıkarak ne

³⁵ Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi Plato'dan Rawls'a*, 29.

³⁶ Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi Plato'dan Rawls'a*, 44.

³⁷ Mehmet Emin, *Sokrat*, Akşam Matbaası, İstanbul 1931, 130.

³⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2011, 86.

herhangi birine, ne de bana iftira edenlerin öğrencim olduğunu iddia ettiği başkalarına, hiçbir zaman ayrıcalık tanımadım."³⁹

Görüldüğü üzere Sokrates aslında çok sade bir hayat tarzı benimsediğinden bahsetmektedir. Anlatılan bu hayat modeli çok da karmaşık görünen devlet-birey ilişkilerinin çok basite indirgenebildiğinin somut bir örneğidir. İyi ve dürüst bir insan olarak Atina şartlarında yöneticilik yapmak mümkün değildir ve kendisinin de zaten böyle bir talebi bulunmamaktadır. Sokrates zengin ve fakir ayrımı yapmadan, herkese eşit mesafede yaşayarak, adaleti savunan bir toplumda bütün bireylerin ahlaki sorumluluklarını yerine getirmesiyle kendiliğinden değerler üzerine yükselen özgür bir toplum modeli ve güçlü bir polis ya da devlet yönetimi anlayışını benimsemiştir.

Siyasal bilimci olarak adlandırılmayı hak eden ilk isim Platon (M.Ö. 427- M.Ö. 347), ilk eser ise sistematik aklın aracılığıyla kurumların şekillendirildiği *Devlet* isimli eseridir. Her şeyden önce *Devlet* Batı siyasal düşüncesinin çok önemli bir klasiği olarak kabul edilir. İlk ideal devlet yazarı Platon'un siyaset felsefesi ile ilgilenmesinin temel nedenlerinden biri Atina devlet geleneği ve devletle ilgili konuların tartışmaya açık olması olabilir.⁴⁰

Platon'a göre her şeyden önce devleti yapay, suni bir düzen, bir yapı sanmak çok yanlış bir düşünce olup, devlet aslında kendine özgü bir varlığı olan canlı bir kurumdur.⁴¹ Bu yapı içinde yer alan insanlar belli bir iş bölümü yapmak zorundadırlar; çünkü devlet bu gerçeklikte yatar. Bireyler belirli temel ihtiyaçların birleştirdiği sosyal canlılardır. İnsanlar bu ihtiyaçlarda birleşerek sadece doğru bir devlet modelinde hem iyi insan hem de iyi yurttaş olarak gerçek doğasını yansıtabilir ve siyasal düzen bir kaosa sürüklenmeden sağlam bir temel üzerine var olabilir.⁴² Platon'un siyasetle ilgilenmesinin en önemli nedenlerinden birisi de hocası Sokrates'e yapılan haksızlıklar ve bozuk Atina yönetiminin hocasını idama sürüklemesidir. Platon'un *Devlet*'i, emekli zengin bir tüccar olan Kephalos'un evinde, Sokrates'e çeşitli sorular soran birkaç kişi arasında geçen bir diyalog veya bir tartışmayla başlar. Bütün kitap boyunca tarafların cevap aradığı konu adalet olmuş, bütün diyaloglar bunun etrafında şekillenmiştir.

³⁹ Platon, *Sokrates'in Savunması* (8. Basım), (Çev. Ari Çokona), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, 52.

⁴⁰ H. Ömer Özden, "*Platon ve Campanella'nın Siyaset Felsefelerinin Karşılaştırılması*", Tabula Rasa, 13, 2005, s. 33-63.

⁴¹ İlhan F. Akın, *Devlet Doktrinleri* (2. Baskı), Beta Basım, İstanbul 2013, 5.

⁴² Tannebaum- Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi*, 58.

Mevcut yönetim biçimlerindeki adaletsizlikler, Platon'un ideal bir devlet modeline yönelmesine sebep olmuştur.

Platon'un ideal devlet anlayışı hakkında bilgi vermeden önce onun güzel yaşamak için insanlara verdiği öğütten söz etmek önemlidir. Bireyin mutluluğu, iş bölümü yapmış toplumda genişleyerek toplum faydasına ulaşacak ideal devlet düzenini kontrol altında tutmayı kolaylaştıracağı için önemlidir. ” *Güzel yaşamak isteyenleri ömürleri boyunca nedir güzel yaşatan? Akrabaları mı? Hayır. Şanlar şerefler mi? Hayır. Zenginlik mi? Hayır. Ne şu ne bu, hiçbir şey insanı sevgi kadar güzel yaşatmaz.*”⁴³ Görüldüğü üzere Platon insanın temel mutluluğuna sevgi kavramını yerleştirmiştir. Ancak sevgi kavramı yanlış değerlendirilmemelidir. Platon ideal devlet anlayışında toplumsal sınıflardan bahsederek görevler, kesin itaat gibi insanların çok da hoşuna gitmeyecek kavramların hayati önemine dikkat çekmiştir. Eserinde yanlış yönetim biçimlerinin açıklamalarını yapan Platon ideal devlet modelini de açıklamıştır.

*“Devletin iyisi bizim anlattığımız devletse, bütün öteki devlet şekilleri bozuktur. Hatırimda kaldığına göre, bu öteki şekillerden dördü üzerinde durmak, bozuk yanlarını incelemek istedin. Her şeklin karşılığı olan insanı da düşünmek gerektir dedin; böylece hepsini gözden geçirmiş, en iyiyle en kötüyü ayırmış; en iyi insanın en mutlu, en kötü insanın da en mutsuz olup olmadığını anlamış olacaktık.”*⁴⁴

Platon bozuk devlet şekillerini ise askerlerin egemen olduğu militarist (timokratie), zenginliğin hâkim olduğu aristokrasi (plütokratie), heyecan ve ihtirasın hâkim olduğu, demagogların yanlış yönlendirmeler yaptığı demokrasi devleti, kölelik ruhunun hâkim olduğu müstebit (tyrannie) olarak belirtmiştir. Bütün bunlardan sonra Platon'a göre ideal devlet ruhun işlevleri ile benzerlikler göstermektedir. Akıl, irade ve ilcalar olmak üzere ruh üç işleve sahiptir.⁴⁵ Devlet de yöneticiler, askerler ve işçi sınıfı olarak üç grup üstüne tasarlanmıştır. Bu ideal devlet düzeni büyük bir insan, insan da küçük bir devlettir. Sınıfların birbirlerine bir üstünlükleri bulunmamasına rağmen geçiş haklarının olmaması bir kast sistemini akla getirebilir; ancak bu, bir kast sistemi değil, ideal devlet düzeninde toplumun yararı gözetilerek düşünülmüş bir yapıdır. Bunların yanında Platon eğitim konusunda tam bir eşitlikten yana olmuştur.

⁴³ Platon, *Şölen-Dostluk* (6. Baskı), (Çev. Sabahattin Eyüboğlu- Azra Erhat), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, 13.

⁴⁴ Platon, *Devlet* (21. Baskı), (Çev. Sabahattin Eyüpoğlu- M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, 268.

⁴⁵ Elmalı- Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 132.

*“Peki, Glaukon, şunda anlaştık artık değil mi? En iyi düzene varmak isteyen devlette kadınlar, çocuklar ve bütün eğitim ortak olacak. Savaşta ve barışta girilen bütün işlerde de öyle. Hem felsefede, hem savaşta üstün gelen yurttaşlar da bu devletin başına geçecek.”*⁴⁶

Platon yaşlılık döneminde kaleme aldığı “Nomoi” adlı eserinde “Devlet” kitabındaki görüşlerden vazgeçmiştir. Bu eserinde her şeyin ölçüsünü Tanrı’ya bağlayan Platon, orta sınıfın önemine değinmiş, 5040 nüfuslu tarıma dayalı bu sitede aristokrasi ile birlikte özel bir mülkiyet hakkı dahi tanımıştır.⁴⁷ Yasalar kısmında ise yasama, yürütme, yargı ve bir yüksek kurulun varlığından söz etmiştir.⁴⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere güçler ayrılığı ilkesine yakın bir siyasi düzen anlayışı mevcuttur. Bütün bunların hepsinden önce küçük bir devlet örneği olan insanın kendi içinde sahip olduğu düzen devlet düzeninde de belirleyici olacaktır. Düzenin tam anlamıyla korunabilmesi için de Platon en önemli sınıf olan savaşçıların her şeylerinin baştan sona kontrol altında tutulması gerektiğinin önemini vurgulamıştır.⁴⁹

İnsanın kendi içinde düzeni sağlayabilmesinin temel yolu onun en iyi insan rolüne ulaşması ile mümkündür.

*“Bak çok Sayın Kallikles, bu konuşmada benim durumum, senin durumuna hiç benzemiyor. Sen, sözlerimin değişmediğini söylemekle beni suçluyorsun; bense, tartıştığımız konular değişmeden senin sözlerinin boyuna değiştiğini söylemekle yeriyorum seni. Çünkü önce, en iyi, en üstün olan, en güçlü olandır dedin; sonra en bilgili olandır dedin; şimdi de ortaya başka bir görüş çıkarıyorsun; en üstün, en iyi olan, şimdi söylediğine göre en yiğit olanmış. Her şeyden önce şunu söylemeni istiyorum dostum: bir insan neden dolayı en iyi olur? En iyi, en üstün diye kime diyorsun sen?”*⁵⁰

Görüldüğü üzere Platon Sokrates’in savunmasındaki bu diyalogdan en iyi, en üstün kavramının önemine dikkat çekmektedir. En iyi insan modeli aynı zamanda adaleti de sağlayacak olan insan modelidir. Ancak Platon’da adalet kavramı bildiğimiz adalet kavramından farklı olarak çok daha sade ve basite indirgenmiş bir yapıdadır. Platon’a göre devlette adalet kavramının karşılığı, her sınıfın üzerine düşeni yaparak

⁴⁶ Platon, *Devlet*, s. 267.

⁴⁷ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 8.

⁴⁸ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 8.

⁴⁹ Osman Elmalı, “Platon ve Russel’a Göre Devletin Baba Yerine Geçmesi Problemi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1. , 2005, s. 419-427.

⁵⁰ Platon, *Diyaloglar* (10. Basım), (Çev. Mustafa Bayka), Remzi Kitabevi, İstanbul 2013, 97.

diğerinin işine karışmamasıdır.⁵¹ Buradan hareketle Platon'a göre herkes yerini bilir ve uygun olarak yaratıldığı sınıfın kurallarına uyarsa toplumda adalet kendiliğinden oluşur.

Platon'un öğrencisi olan Aristoteles (M.Ö. 384- M.Ö. 322) de devlet yönetimi ile ilgilenmiş ve hocası gibi konuyu müstakil bir eserle ele almıştır. Bazı konularda hocası ile aynı fikirde olan Aristoteles çok önemli konularda ise tamamıyla hocasından farklı düşünceleri savunmuştur. Bir bakıma Aristoteles'in kaleme almış olduğu "Politika" adlı eseri Platon'un "Devlet" ve "Nomoi" adlı eserlerinin revize edilmiş şeklidir. Bu revizyon müthiş bir birikimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Ansiklopedik bilgi ve başarı yönünden siyaset felsefesi tarihi boyunca hiç kimse Aristoteles'i aşabilmiş değildir.⁵²

Aristoteles her şeyden önce devleti bir topluluk olarak tanımlayarak meydana gelmesini ve korunmasını insan iradesine bağlamıştır.⁵³ İnsanı politik bir hayvan olarak tanımlayan Aristoteles her ne kadar insanın bir hayvan olduğu noktasına vurgu yapmamış olsa da, doğal devlet anlayışının sonucu olarak insana bu tanımın yüklenmesi kaçınılmazdır.

Yaşadığı toplumu temelde hürler ve köleler olmak üzere iki gruba ayıran Aristoteles'te vatandaş kavramı çok önemli bir yer tutar. Vatandaş toplumla birtakım ilişkiler kuran, ortaklaşa işlerin yürütülmesine katılan kişi olarak tanımlamıştır.⁵⁴ Aristoteles herkes tarafından bilinen orta yolu bulmaya çalışan realist fikirler üzerinde hareket etmiştir. Çok zenginler, aşırı yoksullar ve orta halliler olarak bölünen toplumda en iyi eşitlik ortada bulunmak olduğu için devletin devamlılığını orta sınıfta görmüştür. Çok zengin ya da çok fakirlerin devleti hürlerin değil kölelerin ve efendilerin devleti olacaktır.⁵⁵ Bahsedilen orta sınıf zenginlerle fakirler arasında bir dengeleme görevi üstlenecek ve birbirlerinden kopmalarını engelleyerek devleti oluşturan topluluğun unsurları olan insanların devamlılığını sağlayacaktır. Ancak bu kısım yanlış değerlendirilmemelidir; çünkü Aristoteles yönetenle yönetilen arasındaki ayrımı da doğal görmüştür. Efendi ile köle arasında olan ayrımı, insanın kendi içine taşıyarak ruhun yönetici olarak bedeni yönettiğini vurgulamıştır.⁵⁶ Bu düşüncesini daha da ileriye

⁵¹ Alâeddin Şenel, *Eski Yunanda Siyasal Düşünüş*, Sevinç Matbaası, Ankara 1968, 194.

⁵² Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 37.

⁵³ W. D. Ross, *Aristoteles*, (Çev. Ahmet Arslan), Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1993, 290.

⁵⁴ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 13.

⁵⁵ Şenel, *Eski Yunanda Siyasal Düşünüş*, 244.

⁵⁶ G.E.R. Lloyd, *Aristoteles*, (Çev. Aylin Kayapalı), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2014, 213.

götürerek doğanın kölelerle hür insanların bedenlerini ayrı tutmayı istediğini iddia etmektedir.⁵⁷ Devletin bu şartlar altında en temel görevi en iyi insanı yetiştirebilmektir. Bu konuda da en önemli görev eğitime düşmektedir.

“Bazıları insanın doğuştan, bazıları alışkanlıkla, bazıları da eğitimle iyi olduğunu düşünür. Doğanın bakışları açıkça bize bağlı değildir. Bazı tanrısal nedenlerin etkisiyle insanlar kelimenin gerçek anlamıyla talihli kişiler arasında yer alırlar. Akıl yürütme ve eğitim, kendi açılarından, korkuyorum ki, tüm insanlarda eşit derecede etkili değildir; fakat dinleyicinin ruhunu, tarlaya tohum eker gibi, yapılması gerekeni sevmesi ve yapılmaması gerekenden uzak durması için, alışkanlıklar kazandırarak, önceden eğitmek gerekir. Çünkü tutkunun etkisi altında yaşayan insan, onu kötülüğünden döndürmeye çalışan bir akıl yürütmeyi dinleyemez ve hatta anlayamaz.”⁵⁸

Eğitimle ahlaklı ve adaletli iyi bireyler yetiştirmek devletin ana amacı ve garantisidir. Aristoteles’in eğitimin bu kadar önemli olduğu bir devlette köle anlayışından vazgeçmemesi biraz garip karşılanabilir. Kendisi bu durumu meşhur şu alaycı tavrıyla açıklamaktadır: *“diyelim dokuma tezgâhının mekiği kendiliğinden gidip gelse ne yapımcuların işçiye gereksinmesi olurdu, ne de efendilerin köleye.”⁵⁹* Bu tespitinden sonra köleliğin mecburi önemine dikkat çekerek hocasının ideal devlet anlayışından ayrılarak realist bir devlet anlayışını benimseyen Aristoteles hatta bazı felsefe tarihçilerine göre sosyalizm ve individualizm arasında bir toplum modeli benimsemiştir.⁶⁰

Aristoteles yönetim biçimlerinde yöneten kişinin vasıflarının yönetim biçiminin önüne geçtiğini vurgulamıştır. Krallık, siyasal yönetim ve aristokrasiden bahsederek krallıktan tiranlık, aristokrasiden oligarşi, siyasal yönetimden demokrasi çıkacağını, hepsinin suiistimale açık olduğunu, bundan hareketle birinin diğerinden daha iyi olduğunu söylemenin uygunsuz olacağını belirterek, ancak daha az kötü olacağı şeklinde bir tespit yapılabileceğini belirtmiştir.⁶¹ Ayrıca Aristoteles yasama, yürütme ve yargı erklerini ortaya koyarak çok iyi bir siyasi güç dağılımı oluşturmuş yargıda mahkemeleri sekiz başlık altında toplamıştır.⁶²

⁵⁷ Lloyd, *Aristoteles*, 213.

⁵⁸ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, (Çev. Zeki Özcan), Sentez Yayıncılık, İstanbul 2014, 519-520.

⁵⁹ Aristoteles, *Politika* (5. Basım), (Çev. Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, 4.

⁶⁰ Elmalı- Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 164.

⁶¹ Aristoteles, *Politika* (5. Basım), (Çev. Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, 111.

⁶² Akın, *Devlet Doktrinleri*, 17-18.

Realist bir devlet anlayışında yurttaşların iyi yetişebilmesi, ahlak ve adaleti hâkim kılmak için doğru yönetim biçimi şarttır. Bu yüzden uygulanabilir en tutarlı devlet tanımı üzerinde durmuş ve vatandaşların sayısı, ülkenin boyutu ve doğası, devletin dış ilişkileri, temel eşitlikler, maddi dağılımlar, toprak büyüklüğü gibi konularda en tutarlı dengeyi yakalamaya çalışmıştır.⁶³ Adalet konusunda hocasından farklı olarak temel davanın yasanın hükümlerliliğiyle insanın hükümlerliliği arasında olduğunu anlayarak, insan doğasının asla mükemmel adalete ulaşamayacağını belirtip yasa hâkimiyetinin herhangi bir ferden hâkimiyetine tercih edileceğini vurgulamıştır.⁶⁴ Bütün bunların yanında devletler başta belirtmiş olduğumuz orta sınıf unsurundan asla ayrılmamalıdır. Orta sınıfın güvenini kazanmanın çok iyi bir politika olduğunu belirten Aristoteles'e göre devletleri yıkan şu ya da bu yönü sonuna kadar götürerek uçlarda karar almaktır.⁶⁵ Kısacası yönetimde yer alan iktidar tam anlamıyla bir orta sınıf iktidarı olamıyorsa ona en yakın seviyede durmalıdır.

İnsan özgürlüğü açısından köleliği savunarak baştan ön yargılara neden olsa da Aristoteles, hocası Platon gibi ütöpik bir düzenin peşinde koşmamış, realist bir devlet anlayışını yansıtmak istemiş ve bu yüzden kölelik kavramı hakkında bir takım görüşleri yansıtmıştır. Bir devletin siyasi gücü toplum düzeninin adeta bir makine gibi düzenli çalışmasına bağlıdır. Aristoteles'in bireysel olarak köle kavramı kısıtlayıcı olarak gözükse de doğal kölelik kavramı açısından konuyu değerlendirmesi ve toplumsal bütünlük olarak adlandırdığı devlet kavramının genele ulaşan hürriyet ve bağımsızlığı açısından birey faydasını toplumsal faydaya kurban etmesi sonucunda gerçek anlamda ilk realist devlet şekli ortaya çıkmış ve yirmi üç asırdır kullanılarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Büyük ustaların döneminden sonra artık siyaset felsefesi tam anlamıyla felsefenin alt dallarından biri olarak ayrılmıştır. Özellikle Hz. İsa'nın dünyaya gelişinden sonra fikir çeşitlilikleri ve toplum nüfusu dünyada hızla artmaya başlamıştır. Bu artış toplumsal anlamda da yükselerek karşılığını bulmuş ve temel fikirlerle belli eksenler etrafında şekillenen devlet anlayışları yerini daha çeşitli fikirlere bırakmıştır. Platon ve

⁶³ Lloyd, *Aristoteles*, 218-220.

⁶⁴ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 54.

⁶⁵ George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi I*, (Çev. Harun Rızatepe), Sevinç Matbaası, Ankara 1969, 110.

Aristoteles bağımsız şehir devletlerine bölünmesinin Yunanistan'ın siyasi sonunu getireceğini fark etmeyerek hayati bir yanılgıya düştüler.⁶⁶ Her ikisinin de devlet anlayışı polis yapısına uygun olarak son derece küçük nüfuslar için tasarlanmıştı. İmparatorluklarla beraber artan nüfusla birlikte bu siyasal düşünce yerini bireyselliğe doğru bırakmıştır. Artık birey olarak kendisiyle ve bütün dünyayla ilişkisini kurabilecek insana dayalı bir felsefeye ihtiyaç vardır.⁶⁷

İ.Ö. 300'den İ.S. 200'e kadar 500 yıl boyunca Hellenistik kültürün hâkimiyet yılları olmuştur. Bu beş asırlık zaman diliminden önce Yunanistan söz sahibi vatandaşları ve köleleriyle bir bütün olarak polis düzeninde yaşamaktaydı. Bu dönemle birlikte Yunanistan artık ana unsur olma özelliğini kaybetmeye başlamış ve yeni düşüncelerle sentez oluşturulan bir bölge özelliği kazanmaya başlamıştır. Yunanlı olmayan düşünceler, yeni yaklaşımlar hellenistik kültürle özdeşleşerek Yunan dilini benimsemiş ve bu coğrafyada kabul edilme şansına sahip olmuşlardır.⁶⁸ Bu beş asırlık dönemin düşünce alanında en önemli temsilcileri ise Stoacılar olmuştur. Stoacılık insanların evrendeki en uygun rolünün, doğaya uygun bir hayat sürmek olduğunu iddia eder.⁶⁹

Marcus Aurelius (121- 180) bu anlayışa görev tanımını ekleyerek doğa ya da devlet tarafından verilen görevleri her insanın bir asker gibi yerine getirmesini ahlakın temel şartı gibi görerek bir görev düşüncesi kavramı oluşturmuştur.⁷⁰ Bu düşünce zamanla gelişerek Roma'nın imparatorluk görüşünde önem kazanmış ve etkili olmuştur. Marcus Aurelius kendini hem Roma imparatoru hem de dünya vatandaşı olarak görür.⁷¹ Kendisini imparator olarak gördüğü zamanlar vatanını Roma, insan olarak gördüğü zamanlarda vatanını tüm dünya olarak kabul etmiştir. Ancak Marcus Aurelius diğer stoacılardan farklı olarak insanın nefesine dönmesi ve daimon'u ile konuşmasını önermektedir.⁷² Marcus Aurelius imparator olmasına rağmen sakat bir kölenin

⁶⁶ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 68.

⁶⁷ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 68.

⁶⁸ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 70.

⁶⁹ Tannebaum- Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi*, 94.

⁷⁰ Osman Elmalı, "*Hellenistik Felsefe ve Roma Felsefesi/ Ahlak Felsefesi: Stoacılık*", 354.

⁷¹ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 80.

⁷² Karl Vorlander, *Felsefe Tarihi*, (Çev. Mehmet İzzet- Orhan Saadeddin), İz Yayıncılık, İstanbul 2004, 202.

fikirlerinin peşinden gidecek kadar fikirlerine sadık ve iç dünyasıyla barışık bir insandır. Her zaman adaletten ve ahlaktan yana olmanın öneminden bahsetmiştir.

“Her kim haksızlık ederse günah işler. Evrensel doğa ussal varlıkları birbirleri için, birbirlerine hiç zarar vermeksizin, her birinin hak ettiğince birbirlerine karşılıklı yardım etsinler diye yaratmıştır.”⁷³

Stoik felsefenin siyasal düşünüşteki en önemli yanı, evrensel devlet ve dünya devleti vatandaşlığı fikrini ciddi bir şekilde işleyerek sonraki yüzyıllara bırakmasıdır.⁷⁴ Stoacıların bu görüşleri ileriki yüzyıllarda eşitlik, hak, adalet, özgürlük kavramları üzerine kurulmuş devrimlere öncülük etmiş ve günümüzde geçerliliğini korumaktadır. Yunan siyasi düşüncesinin erken dönemi olan İ.Ö. 3 yüzyılda stoacılarla ölmediği⁷⁵ savunulsa da mevcut siyasal sistemin çöküşünde en büyük tesirin Hellenistik dönemdeki stoacıların etkisi olduğu söylenebilir. Dünya vatandaşlığı kavramı insan eşitliği üzerinde özgürlük anlayışını yansıtsa da geçerliliği realist dünyada mümkün değildir. Güçlünün güçsüzü ezmesinin kanun olarak görüldüğü bu dünyada Stoacılığın dünya vatandaşlığı insan açısından özgürlük ve eşitliği karşılarsa da siyasi güç açısından toplum devamlılığını imkansız kılan ve her zaman ütöpik olarak kalmaya mahkum, geçerliliği olmayan bir görüştür.

1.2. ORTA ÇAĞ SKOLASTİK DÜŞÜNÇESİNDE TANRI’NIN GÜCÜ

Yunan merkezli felsefenin yavaş yavaş Hellenistik dönemle karma iletişimlerini nihayetinde Hristiyanlığın yayılmaya başlaması ile birlikte ana unsur etkisini kaybetmiştir. Yahudiler ve Romalıların bütün baskılarına ve İsa peygamberin çarmıha gerilmesiyle zirveye ulaşan Hristiyanlığa yönelik zulüm 311 yılında bitmiş, 313 yılında yasal hale getirilmiş ve 380 yılında da resmi din olarak kabul edilmiştir. Antik Yunan felsefesi genel hatlarıyla bir kültür felsefesi olmasına rağmen, Orta Çağ din merkezli bir felsefi akımın geliştiği ve inanılan ahiret hayatının mutluluğu amacının benimsendiği

⁷³ Marcus Aurelius, *Düşünceler* (4. Baskı), (Çev. Şadan Karadeniz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, 122.

⁷⁴ Şenel, *Eski Yunanda Siyasal Düşünüş*, 268.

⁷⁵ Paul Cartledge, *Pratikte Antik Yunan Siyasal Düşüncesi*, (Çev. Kıvanç Tanrıyar), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, 157.

bir dönemdir. Temel kavramı Tanrı olan bu dönemde felsefe Hristiyan düşüncesinin temellerini açıklamak için kullanılmaya çalışılmıştır.⁷⁶

Siyasal mesajı eşitçilik ve eşitlik olan Hristiyanlık herkesin eşitliğinden bahsederek, nihai kurtuluşun cennette olacağını belirtmiş ve bu açıdan otoriteye kayıtsızlığı iyice cesaretlendirmiştir.⁷⁷ Hristiyanlık herkese hitap eden, siyasi güçsüzlüğü ve maddi sefaletine rağmen herkese umut aşılayan bir din olmakla birlikte⁷⁸ ödülü diğer dünyada olan bir yönetim inancı bu dünyadaki devlet otoritesinin sağlanması noktasında ciddi problemlere yol açmıştır. Siyasi güç olarak ise Hristiyanlığın iyice yayılarak hâkim din olmasından sonra feodal yapı ile papalık iki etkin güç olarak birbirine dolanmaya başlamıştır.⁷⁹ Bu siyasi karmaşada özellikle Roma'nın yıkılışını Hristiyanlığın zaferine bağlayan putperestlere karşı koymak için Tanrı Devleti fikrini ortaya koyan⁸⁰ Augustinus (354- 430), bu dönemin ana düşünce hatlarını belirlemiştir.

Augustinus, her şeyden önce Tanrı Kenti'nin birleştirici tevazuu ile İnsan Kenti'nin gururu arasındaki zıtlıklardan bahseder. Augustine'in ifadesine göre İnsan Kenti'nde yöneticiler şeref için, Tanrı Kenti'nde yöneticiler cennet için vazifelerini yerine getirirler.⁸¹ Augustinus bu değerlendirmeleri yaparken kesinlikle bir siyaset adamı değildir, Hristiyanlığın ateşli bir savunucusu olmuştur. Augustinus bu savunmaları yaparken iki farklı ama ortak amaçtan gelen mantık kullanmıştır.⁸²

“Bir yandan Tanrı, iktidarı kendinde meşrulaştırırken bu iktidarın somut uygulaması konusunda güvence vermez, öte yandan ise Tanrının takdirinin genel yönetimi siyasetin her somut olgusunu açıklar ama bunların özellikle her birine Hristiyan ahlakına uygun bir karakter tanımaz.”⁸³

İçinde bazı problemleri olsa da Augustinus devlet yönetimi ya da bir anayasa ile ilgilenmemiştir. Onun tek isteği kurulu düzenin muhafaza edilerek barışın yerleşmesidir. Tanrı Devleti mantığından hareketle Augustinus doğal hukuktan yanadır;

⁷⁶ Elmalı- Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 233.

⁷⁷ Tannebaum- Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi*, 113.

⁷⁸ Gunnar Skirbekk- Nils Gilje, *Felsefe Tarihi*, (Çev. Emrah Akbaş- Şule Mutlu), Üniversite Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, 150.

⁷⁹ Skirbekk- Gilje, *Felsefe Tarihi*, 153.

⁸⁰ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 87.

⁸¹ Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi Plato'dan Rawls'a*, 105

⁸² Touchard, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Çev. İsmail Yerguz), İslık Yayınları, İstanbul 2015, 130.

⁸³ Touchard, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, 130.

çünkü insanlar doğruyu ancak Tanrı'nın yardımıyla bulabilirler ve bu da ancak Tanrı'nın yarattığı doğada gözlemlenebilir. Tüm bunlarla birlikte ortak yararın sağlanması için insanlarca benimsenecek bir hukuk varlığını şart koşmuş, Tanrı Devleti'nin yanında böyle bir hukuk, adalet kavramını devletin yaşayabilmesi için yine de gerekli görmüştür.⁸⁴ Her şeyin Tanrı'nın inayetiyle olacağını belirtmiş ve insan mutluluğunu Tanrı'ya bağlamıştır. “Çünkü sen biriciksin, çünkü sen mutlak yalnızlıksın, senin için yaşamak eşittir, çünkü sen mutluluğun ta kendisisin.”⁸⁵

Oldukça uzun ve karanlık bir dönem olan Orta Çağ hakkında çok daha uzun değerlendirmeler yapmak mümkündür. Sadece ana hatlarıyla değindiğimiz siyasi güç ve özgürlük açısından yapılabilecek en sağlıklı yorum bu çağın kilise- imparatorluk, Tanrı iradesi- insan aklı arasında sürekli gidip gelen bazen papanın bazen kralın baskın çıktığı, insanın doğrudan olarak ezildiği bir dönem olduğudur.

1.3. RÖNESANS'IN HÜMANİZMİ VE YENİ ÇAĞ'IN DEVLET ANLAYIŞI

Skolastik düşüncenin baskıcı eğitim anlayışı, sıradan halkın ekonomik bakımdan buhranda olması ve siyasal olarak iyice bunalan toplum, Aristoteles'in doğru bir şekilde çevrilmeye başlanmasından sonra düşünce boyutunda Orta Çağ'ın karanlığından sıyrılmak için fikirler üretmeye başlamış ve Rönesans olarak adlandırılan bu dönem İtalya'da ortaya çıkmıştır.

Rönesans'ın devlet anlayışını İlk Çağ'ın devlet anlayışıyla sentezleyen ilk düşünür olan Machiavelli⁸⁶(1469- 1527) milli devlet anlayışını sofistlerde bahsetmiş olduğumuz kuvvet teorisine dayandırmaktadır. Yaşadığı dönem olarak İtalya kendi aralarında sürekli savaş halinde olan ve dış güçlere karşı strateji geliştirmeye çalışan bir konjonktür içindedir. “Kul” ve “vatandaş” olma özelliğini yitiren hızlı bir biçimde individualizme doğru yol alan insanı frenlemenin yolu mutlak otoritedir.⁸⁷ Bu anlayış çerçevesinde mutlak otoriteyi kurmak, istikrarı da beraberinde getirmektedir. Temelde istikrar, anarşi ve keyfi davranışları engellediği için iyidir.

⁸⁴ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 45.

⁸⁵ Augustinus, *İtiraflar*, (Çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2010, 446.

⁸⁶ Özden- Elmalı, *Yeni Çağ Felsefesi Tarihi* (3. Baskı), Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2015, 58.

⁸⁷ Taşkın- Becermen, *Rönesans, Yeni Çağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Sentez Yayıncılık, Ankara 2013, 49.

Evrensel yasa ya da hukuku çok da benimsemeyen Machiavelli'e göre hükümdar yasa koyucu ve uygulayıcısıdır.⁸⁸ Böyle bir sistemde hükümdar her türlü yasa ve ahlak kuralının üstünde bir yer edinir, bütün kavramlar sadece hükümdarın ihtiyacı olduğu zaman kullanacağı yardımcı unsurlardır. Yasalara çizilen bu sınırla birlikte Machiavelli ilk temel ilke olarak iyi yasalar ve iyi orduların başlıca dayanak olduğunu, iyi orduların savaş kabiliyeti nedeniyle iyi yasalar için daha önemli olduğunu savunmuştur.⁸⁹ Siyasi güç kaynağını tam anlamıyla güçlü bir orduya dayandıran Machiavelli genel kanaatin aksine paranın savaşın ana unsuru olmadığını söyleyerek orduya daha şerefli bir anlam kazandırmaktadır. Daima ordunun, askerinin milli olması gerektiğini vurgulamış, yönetimin milliyete güvenmesini yalnızca milli bir orduya güven şeklinde algılamıştır.⁹⁰ Sadık olmayan bir ordunun sadakati ve bağlılığını sürekli kılmanın imkânsızlığından bahsetmiştir.⁹¹ Devlet anlayışı kuvvet teorisine dayanan düşünürün soyut anlam ifade eden terimleri kullanması tartışılabilir, fakat kendisi insan doğası ile devlet arasındaki organik bağı da göz ardı etmemiştir. Kuvvetin hiçbir zaman ahlaki değer taşımadığını söyleyen düşünür siyasete son hükmü verenin her zaman kuvvet olduğunu ve ahlakın her zaman aciz kaldığını belirtmiştir.⁹² Machiavelli, özgürlüğü de doğal bir unsur görmemektedir. Ona göre Tanrı hiçbir şekilde insana özgürlük vaat etmez, özgürlük daima kazanılması gereken bir şeydir.⁹³ Yönetim biçimi olarak da *Hükümdar* adlı eserinde Mutlak Monarşiyi, *Söylevler*'de Cumhuriyeti savunan Machiavelli'in insanlık çağının kötümserlikleri göz önüne alınmazsa anlaşılması mümkün değildir. Düşünürün elverişli bir siyaset teorisi ile birlikte pratiği keşfedilmezse düşüncelerimiz insana güven ile insan tabiatı hakkındaki karamsarlık arasında sıkışıp kalacaktır.⁹⁴ Niccolo Machiavelli için her şeyin önünde iktidar kavramı gelmiştir.

Machiavelli'in düşünceleri Fransa'da Jean Bodin'de (1530-1596) devam etmiştir. Hümanizmin benzer bir ortamında yetişen Bodin bazı noktalarda Machiavelli'den

⁸⁸ Taşkın- Becermen, *Rönesans, Yeni Çağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, 49.

⁸⁹ Quentin Skinner, *Düşüncenin Ustaları Machiavelli* (2. Baskı), (Çev. Cemal Atila), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2004, 51.

⁹⁰ Osman Elmalı, "İbn Haldun Ve Machiavelli'nin Realist Siyaset Kuramları", *Ekev Akademi Dergisi*, 15. , 2003, 133-142.

⁹¹ Niccolo Machiavelli, *Siyaset Üzerine Konuşmalar*, (Çev. Hakan Zengin), Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, 247.

⁹² Machiavelli, *Hükümdar* (5. Baskı), (Çev. H. Kemal Karabulut), Sosyal Yayınlar, İstanbul 2008, 43.

⁹³ Machiavelli, *Hükümdar*, 52.

⁹⁴ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 178.

ayrılmıştır. Bodin, Fransa'nın birliğinin dini çatışma sebebiyle tehdit edildiği ve toprak bütünlüğü açısından bu tehlikenin bertaraf edildiği bir dönemde yaşamıştır.⁹⁵ Mezhep kavgalarıyla bölünmüş olan Fransa'da doğal bir din anlayışını savunarak bu çekişmelerden kendini soyutlamıştır.⁹⁶ Bu şekilde dini bir anlayış geliştiren Bodin devletin tanımını üzerinde durmuş ve monarşinin en iyi yönetim biçimi olduğunu vurgulamıştır. Ancak Bodin'in monarşi anlayışı klasik monarşilerden bazı farklılıklar içermektedir. Bodin, devleti bazı ailelerin sahip olduğu birikimlerle, mutlak bir güç tarafından hukuka uygun olarak yönetilmesi şeklinde tanımlamıştır.⁹⁷ Hukuka bu kadar önem veren bir insan nasıl olur da monarşiyi savunabilir? Bu sorunun cevabının otoritenin bölünmezliği ve teminatının tek insana bağlı olduğu şeklinde açıklayan⁹⁸ Bodin aynı zamanda hiçbir yasanın hiçbir baskı altında değiştirilemeyecek kadar kutsal olmadığını da savunmuştur.⁹⁹ Monarşi, aristokrasi ya da cumhuriyet gibi üç yönetim biçiminden bahseden Bodin temelde egemenlik kavramının asla değiştirilemeyeceğinden bahsetmiştir. *Devlet Üstüne Altı Kitap* adlı eserinde egemenliğin doğası gereği hiçbir zaman bölünemez olduğundan bahsetmiştir. O, egemenliğin devredilemez bir şekilde ya bir kişinin ya bütünün çok küçük bir kısmının veyahut da çoğunluğun olacağını¹⁰⁰ açıkça ortaya koymuştur. Bodin kilisenin gücünü kırmak için devletin bu kadar güçlü olmasını arzu etmiştir. Ancak bu güçlü devletin sınırları da doğal hukuk ve ahlak kavramlarında bitmektedir.

Güce dayalı devlet anlayışına karşılık doğal hukuk anlayışını zirveye taşıyan isim ise Hugo Grotius (1583- 1645) olmuştur. Hollanda'nın sömürgeler edindiği zengin bir dönemde yaşayan Grotius doğal hukuk kavramını devletin temeline taşıyan bir anlayışı benimsemiştir. Temelleri Stoa felsefine kadar uzanan pozitif hukuk ve doğal hukuk ayırımına yer veren¹⁰¹ Grotius, uluslararası hukukun temel ilkelerini anlattığı *Savaş ve Barış Hukuku* adlı eseri kaleme almıştır. İnsanı birbirlerinden farkı olmayan hayvan türleri arasında toplumsal yaşam isteği olan tek varlık olarak tanımlayan¹⁰² Grotius,

⁹⁵ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 191.

⁹⁶ Özden- Elmalı, *Yeni Çağ Felsefesi Tarihi*, 64.

⁹⁷ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 81.

⁹⁸ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 196.

⁹⁹ Taşkın- Becermen, *Rönesans, Yeni Çağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, 50.

¹⁰⁰ Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar* (2. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, 192.

¹⁰¹ Özden- Elmalı, *Yeni Çağ Felsefesi Tarihi*, 69.

¹⁰² Taşkın- Becermen, *Rönesans, Yeni Çağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, 60.

Aristoteles'in insan tanımına yakın bir anlayışı kabul etmiştir. Hukuku, insanın toplumsal niteliklerini dil kullanma yeteneğiyle birleştirmesi olarak tanımlayan Grotius, hukuk kavramını kendi içinde iki kısma ayırmıştır. Doğal hukuk ve iradeye bağlı hukuk şeklinde ayrılan bu iki başlık içinde iradeye bağlı hukuk da kendi içinde iki kısma bölünür.¹⁰³ İnsanın ilk ve temel hakkının mülkiyet olduğunu belirten Grotius, insanın kendi bedenini satarak kölelikten kurtulmasını meşru bularak garip bir özgürlük anlayışında sömürgeci faaliyetlerin önünü açmıştır. Barış için gerekli hallerde savaşı mazur gören Grotius'a göre, savaşta bile barışı göz önünde tutmak gereklidir.

*“Üstelik savaş süresince her davranışta barışı göz önünde tutmayan bir kimse, ne iç huzuruna kavuşur, ne de Tanrı'nın koruması altında olduğunu düşünebilir...”*¹⁰⁴

17. yüzyıl felsefesi Rönesans'la birlikte tamamlayıcı bir işlevle Orta Çağ'ın karanlık dünyasından tamamen sıyrılarak “aklı” tek geçerli kavram haline getirmiş ve “rasyonalizm” akımı bu çağa damgasını vurmuştur. İnsan açısından hümanist anlayışın hâkim olduğu bu dönemde siyaset felsefesi açısından da devrim niteliğinde yeni fikirler öne sürülmüştür. Thomas Hobbes (1588- 1679) bu yüzyılın siyaset felsefesi bakımından en önemli temsilcisi olmuştur.

Hobbes, devleti, güvenliği sağlayan, insan tarafından oluşturulmuş, suni bir yapı olarak görmüştür. Özgür insanın durumunun daimi bir savaş durumu olduğunu belirterek, doğal durumda insana dair karamsar bir tablo çizmiştir.¹⁰⁵ Bu karamsar tabloda insanların temelden getirdiği bazı özellikler mevcuttur. Bu özellikler öğrenmenin başlayacağı temel noktada yer alırlar. Fiziksel deneyim, akıl, kuvvet ve duygular olan bu özelliklerle insanlar şiddetten korunmak için bir araya gelerek bunları kullanırlar.¹⁰⁶ Bu özellikler insanların ortak olarak bir araya gelerek oluşturacakları huzur ortamı için çok önemlidir. İnsanları huzur içinde tutacak bir güç bulunmadığı müddetçe daima zenginlik, güç, şeref gibi bir rekabet ortamı bir savaş ortamı oluşturacaktır. Böyle bir ortamdan kaçınılan kaygılardan dolayı insanlar “homo homini lupus” dan doğan bireysel kuvvet hakkını bir otoriteye devretmiş ve sözleşme teorisinin

¹⁰³ Yıldırım Torun, *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, 41.

¹⁰⁴ Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, (Çev. Seha L. Meray), Say Yayınları, İstanbul 2011, 376.

¹⁰⁵ Anthony Kenny, *Modern Felsefenin Yükselişi*, (Çev. Volkan Uzundağ), Küre Yayınları, İstanbul 2017, 291.

¹⁰⁶ Thomas Hobbes, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, (Çev. Deniz Zarakolu), Belge Yayınları, İstanbul 2007, 21.

sonucu olarak doğal halden yurttaşlık haline geçmiştir. Doğa durumunda sözleşme garantisi karşılıklı güven olmuştur. Bu sözleşme insana çeşitli yükümlükler getirirse de sözleşme şartları ortadan kaybolduğu anda sözleşmeden doğan yükümlülükler de ortadan kalkmaktadır.¹⁰⁷ Bu tanıma göre oluşan bir devletin tek görevi genel güvenlidir. Böyle bir güvenliğin sağlanabilmesi için de herkesin hakkını eşit derecede koruyacak kadar adaletli olması gerekir. Hobbes devletin gücünün mutlak olduğunu kabul etmektedir. Hobbes için egemen taraf devleti oluşturan bu toplumsal sözleşmede bir taraf değil bir üründür.¹⁰⁸ Bunun yanında Hobbes'un hiçbir dini inancı bulunmamaktadır ve monarşiyi de tutarlılık bakımından en iyi yönetim biçimi olarak belirlemiştir.

Aristoteles'in insanı toplumsal bir hayvan olarak tanımlayan anlayışına doğal durumda itiraz eden Hobbes devlet kavramını ve var olma sebebini *Leviathan* isimli eserinde şu ifadelerle belirtmiştir.

*“Devletin amacı, bireysel güvenlidir. Doğal olarak özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarken kendilerine tabi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni, amacı veya hedefi, kendilerini korumak ve böylece daha mutlu bir hayat sürmek; yani, daha önce gösterilmiş olduğu gibi, insanları korku içinde tutacak ve onları, ceza tehdidiyle ahitlerini ifa etmeye ve doğa yasalarına uymaya zorlayacak belirgin bir güç olmadığında, insanların doğal duygularının zorunlu sonucu olan o berbat savaş durumundan kurtulmaktır.”*¹⁰⁹

Açık olan bu devlet tanımından sonra Hobbes egemen hakları konusunun üzerinde titizlikle durmuş ve mutlak egemenlik kavramının öneminden bahsetmiştir. Egemenin belli haklarından bahsederek; ödül ve ceza vermek ya da ölçüsü yasa ile belirlenmemişse bunları dilediği gibi yapmak hakkına da sahip olduğunu belirtmiştir.¹¹⁰ Egemen olana verdiği bu yetkiler ile Hobbes'un mutlakiyetçi bir düşünür olduğu ortaya çıkmaktadır; ancak Hobbes herhangi bir dine mensup olmadığı gibi bu düşüncesini de Hristiyanlık temeline dayandırmaz. İnsanların en çok devlet baskısı altında gelişebileceklerine inandığı için mutlak otorite olan Krallığı savunmuştur. Hobbes'un burada temel amacı huzurlu, gelişmiş, güvenilir bir toplum ortamı oluşturmaktır.

¹⁰⁷ Cihan Deniz Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, Belge Yayınları, İstanbul 2013, 86-87.

¹⁰⁸ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 205.

¹⁰⁹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, 127.

¹¹⁰ Taşkın- Becermen, *Rönesans, Yeni Çağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, 94.

1.4. AYDINLANMA'NIN İHTİLALCİ RUHUNDA HÜRRİYET VE DEVLET

18. yy. Avrupa'sında akıl çağı olarak da isimlendirilen Aydınlanma; insan ve onun hayatını aydınlatmak isteyen temel felsefi görüşe verilen isimdir. En büyük yeniliği din ve ahlak konusunda olan bu dönemde akılcılıkla başlayan süreç belli bir zamandan sonra sezgiciliğe önem vermeye başlamış, din ve ahlaka verilen önem zamanla siyaset felsefesi alanındaki fikirlere de öncülük etmiştir.

Dini konularda tam anlamıyla birliktelik bulunmayan Aydınlanma filozoflarında değişik fikirler mevcut olmuştur. Kimisi akıl sınırlarında dini değerleri mazur görürken, kimisi de dinin kaynağı, vahiy, mucize ve kilisenin otoritesi gibi dinle ilgili her şeyi reddetmiştir.¹¹¹ Ancak temelde var olan olgu skolastik düşünceye karşı taşınan nefret olmuştur. Fikirler arasındaki bu farklılıklar zamanla yol ayrılığına dönüşmüş, hümanist kavgacı geleneğinin sert olması reformasyondaki bölünmenin faktörlerinden birisi olmuştur.¹¹²

Milli devletin doğup büyümesiyle çözülemez derecede örülmüş olan Rönesans ve Reform¹¹³ yeni bir dini anlayışın öncüsü olmuştur. Reform hareketleri ilk başlarda herhangi bir siyasi amaç taşımamıştır. Zira ilk önderleri Hristiyanlığın ilk kaynaklarına ve metinlerine dönme amacı gütmüşlerdir.¹¹⁴ Zamanla bu dini ve ahlaki kavramlar kilisenin son gücünü de kırma amacıyla siyasi amaçlar benimseye başlamış ve reform hareketlerinden yeni siyasi kavramlar bilinen yönetim biçimleri ile sentezlenerek uygulanmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ortaya bir takım eserler konulmuştur. Bu eserlerden en çok bilineni *Tiranlara Karşı Bir Hürriyet Müdafası* isimli eserdir. *Vindiciae* ismiyle de bilinen eser dört soruyu ele alarak Tanrı, kral, hürriyet hakkında fikirler ortaya koymaktadır.¹¹⁵ Kralların hâkimiyetlerini halktan aldıklarını belirten eserde adalet de ön planda olmuştur. Demokrasiyi bir hükümet şeklinden ziyade demokratik insan kavramı üstünden kuran eser zorla yaptırılacak bir itaatın hür rıza ile kazanılması vurgusunu¹¹⁶ yaparak hürriyet kavramını açıklamıştır.

¹¹¹ Taşkın- Becermen, *Rönesans, Yeni Çağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, 165.

¹¹² Kenny, *Modern Felsefenin Yükselişi*, 21.

¹¹³ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 179.

¹¹⁴ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 179.

¹¹⁵ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 185.

¹¹⁶ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 189.

Aydınlanma döneminde İngilizlerin en etkili filozofu olan John Locke (1632-1704) kendisinden sonra felsefe dünyasında derin iz bırakmış, çoğu konuda derinlemesine bilgi sahibi olan ve etkileri halen daha günümüzde de devam eden bir düşünürdür.

Siyasi felsefenin ilk büyük ustaları olan Platon ve Aristoteles gibi insanı toplumsal bir varlık olarak tanımlamakla işe başlayan Locke sözleşme teorisinin savunucularındandır. İnsanın doğal durumundan bahseden Locke başlangıçtan beri bu doğal durumun varlığını kabul etmektedir. Çünkü insanların başkasından izin istemeden, kendi özgür iradesiyle ve doğa yasalarının izin verdiği sınırlar içerisinde eylemlerini düzenleyebilecekleri yetkin bir özgürlük insanın doğal durumudur.¹¹⁷ Hobbes'un belirttiği başlangıçtan beri var olan savaş durumu Locke için başlangıçtan beri bir barış ortamıdır. Barış ortamında insanlar eşit ve mutludurlar. Adaletin hâkim olduğu bu sistemde kimsenin kimseye bir üstünlüğü bulunmamaktadır. Ancak böyle bir durumda herkes her istediğini yapabilme hakkına da sahip değildir. Bunu önlemenin yolu insanların doğa yasalarına uyararak bu yasaların çiğnenmesini engellemek ve birbirlerine zarar vermekten alıkoymaktır.¹¹⁸ Bu tanımları açıkça ortaya koyan Locke bu dönemler hakkında herhangi bir tarih vermediğinden tarihi bir gerçeklik yerine bir varsayımda bulunmuş olabilir.¹¹⁹ Böyle iyimser çizilen bir tabloda mülkiyet hakları birinci derecede önem kazanmaktadır. Bu doğa durumunda mülkiyetlerin korunmasının iyi niyetle yerine getirilmesi mümkün değildir. İnsanlar eşit şartlarda bile adalet duygusundan ayrılarak başka yönlere her zaman sapmaya meyilli olmuşlardır. Bunun önüne geçilmesi için insanlar sahip oldukları bu gücü doğanın yasasının uygulanması için merkezi bir otoriteye devrederler.¹²⁰ Devlete bu tanımla meşru bir işlev yükleyen Locke demokrasi, oligarşi ve monarşi yönetimleri üzerinde durmuş ve siyasi güç dengelerini yasama, yürütme ve konfederatif güçler olarak belirtmiştir.¹²¹ Yasama ve yürütme kuvvetinin birbirinden ayrılması gerektiğini savunan Locke, insanlara net bir özgürlük alanı belirtmiştir. Bu iki kuvvetin birbirinden ayrılması her iki kuvvetin de üzerlerine düşen görevleri kişi haklarına ve yasalara uygun yapmalarını sağlamak

¹¹⁷ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* (2. Baskı), (Çev. Fahri Bakırcı), Ebabil Yayınları, İstanbul 2012, 9.

¹¹⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 11.

¹¹⁹ Özden- Elmalı, *Yeni Çağ Felsefesi Tarihi*, 253.

¹²⁰ Kenny, *Modern Felsefenin Yükselişi*, 299.

¹²¹ Özden- Elmalı, *Yeni Çağ Felsefesi Tarihi*, 254.

içindir.¹²² Locke, kuvvetler arası ayrımları yaparken en önemli kuvveti yasama olarak da görmüştür. İnsanların topluma girmelerinin en önemli amacının o toplumda oluşturulmuş yasalar olduğundan bahsederek bütün devletlerin ilk ve temel pozitif yasasının yasama iktidarının oluşturulması olduğunu vurgulamıştır.¹²³

Özgürlükler noktasında ise insanın tamamen sınırsız olmadığına vurgu yapan Locke özünde doğal yasalara uyumlu ve kuvvetler arasında dengeli bir siyasi modelden söz etmiştir. Locke'un devlet anlayışı; meşruiyetini halkın rızasından alarak, sınırlı yetkilerle, iktidarın güç dağılımı ile dengelendiği, sınırları çizilmiş bir liberal demokrasi modeline yakın bir yönetim anlayışıdır. Bu sistemlerin temelinde insanın değeri gittikçe artmış ve devlet, bireyi korumak için oluşturulmuş bir organizasyon hâline getirilmiştir. Locke'un itaatsizlik teorisi keyfi hükümdarın kanun karşısında haydut ve asi olduğunu ilan ederek halkın böyle despotlara isyan ederek kanunu koruduğunu ifade etmiştir.¹²⁴ Her şeyden önce insanın isyan hakkının bulunması hangi yönetim biçimi olursa olsun insana dayalı sistemlerde en büyük gelenek ve başkaldırı olarak siyasi tarihte yerini almıştır. Bu gelenek "*insanın haysiyeti ve ruhunun yıkılmazlığı geleneğidir.*"¹²⁵

---

¹²² Akın, *Devlet Doktrinleri*, 119.

¹²³ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 87.

¹²⁴ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 230.

¹²⁵ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 232.

1726 yılında hâkimlik görevini satarak¹³² büyük eserini yazmak için aradığı fırsata kavuşmuştur.

1727 yılında Fransız akademisine seçilen Montesquieu uzun bir yolculuğa çıkarak; Avusturya'yı, İtalya'nın kuzeyden güneye bütün büyük şehirlerini, Almanya ve Hollanda'yı dolaşmış ve oradan da İngiltere'ye geçerek iki yıl kadar orada kalmıştır.¹³³ İngiltere'de kaldığı süre boyunca İngiliz yönetimini anlama noktasında ciddi çaba göstermiş ve insanlığın büyük öğretmeni şeklinde hitap ettiği Locke'un büyük hayranlarından biri olarak İngiliz yönetim teorisini eksikliklerine rağmen başarılı bulmuştur.¹³⁴ Ayrıca bu geziler sırasında yaptığı gözlemler sonucunda aldığı, gittiği ülkelerde siyasi iktisadi durumlar ile alakalı kaydettiği notlar 1734 yılında ilk büyük eseri olan *Romalıların Büyüklüğü ve Çöküş Sebepleri Üzerine Düşünceler* isimli eserin ortaya çıkışında büyük rol oynamıştır.¹³⁵ Bundan tam 14 yıl sonra en önemli eserini ortaya koyan Montesquieu asıl ününe kavuşmuştur. Cenevre'de imzasız olarak yayımlanan ve iki yıl gibi kısa bir sürede yirmi iki baskı yapılan *Kanunların Ruhunu Üzerine* adlı eseri bütün başarılar ile beraber en şiddetli tenkitleri de üstüne çekmiştir. Eleştirilerin dozu gittikçe artmış ve nitekim 1750 yılında eserini savunmak için kaleme aldığı cevaba rağmen, önce Sorbon'da, 1751 yılında da Roma'da yasaklanmıştır.¹³⁶ Ömrünün son yıllarını Paris ve Bordeaux arasında geçirmiş ve eserini savunmakla oldukça yıpranmış olan Montesquieu gözlerini kaybederek sonrasında artan rahatsızlıkları sebebiyle 10 Şubat 1755 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

Montesquieu şahsiyetinin ve yaratıcılığının esas karakteri, centilmence bir açıklık ve zarafet ile insanlığı ve ahlaki gelişimi ilerletme ihtiyacına bağlı netlik ve samimiyete dayanır.¹³⁷ Bu bakımdan Montesquieu soylu bir aristokratın her gruptan insana saygılı bir temsilcisi olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Bunun yanında Montesquieu, XVIII. yüzyılın ve modern düşüncenin önemli temsilcilerinden biri olarak günümüz

¹³² 1789 Fransız İhtilali'ne kadar hâkimlik görevi kral tarafından satılıyordu. Satın alınan hâkimlik statüsü satın alan kişi tarafından başka birine satma yolu ile devrebilirdi. Bu uygulama bir yatırım aracı olarak sıkça kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeref Ünal, *Anayasa Hukuku Açısından Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Hâkimlik Teminatı*.

¹³³ *Meydan Larousse*, 915.

¹³⁴ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 236.

¹³⁵ *Meydan Larousse*, 915.

¹³⁶ *Meydan Larousse*, 915.

¹³⁷ Oskar Ewald, *Fransız Aydınlanma Felsefesi*, (Çev. Gürsel Aytaç), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2010, 53.

iktisadi ve sosyal bilimlerinin temellerini atmış ve kuvvetler ayrılığı gibi bazı fikirleri ile 1791 Fransız anayasasını besleyerek XIX. yüzyılın liberalizminin savunacağı temel hürriyetlere zemin hazırlamıştır.¹³⁸

Ölümünün üzerinden yaklaşık 260 yıl geçmiş olmasına rağmen, hala tartışılan bir kişilik olan Montesquieu, önceleri sistematik bir filozof olarak takdir görmüş ve insanlığa çözüm yolu gösterdiğinin kabul edilmesiyle birlikte sonraki zamanlarda ise herhangi bir sistemin toplumsal sorunlara karşı uygulanamayacağından bahseden, ahlâk konularının göreceli olduğuna inanan bir filozof olarak yüceltilmiştir.¹³⁹ Belli açılardan ağır eleştirilere maruz kalan Montesquieu, bütün suçlamalara rağmen toplumsal açıdan sosyoloji alanının öncüsü ve hatta bazılarına göre mucidi olarak saygın bir başarıya ulaşmış bir kişiliktir.

2.1.2. Aydınlanma Dönemindeki Yeri

İnsan aklının çeşitli spekülasyonlar karşısında bağımsızlığını kazanması ve Rönesans'la başlayan uyanışını devam ettirerek bizzat kendi varlığını ispata yönelmesi olarak tanımlanan Aydınlanma¹⁴⁰ Orta Çağ'ın skolastik yapısının getirdiği bazı dogmatik otoriterlerden de insanın kurtuluşu olarak tanımlanmıştır. Avrupa'da 17. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan bu dönemde akli insan yaşamında mutlak yönetici yaparak bilgiye ulaşmak ve bilimsel keşiflerle birlikte birey eleştirilerinin merkezinde toplumsal reaksiyonlar göstermek ana gaye olarak belirlenmiştir.

Akıl, bu dönemin anlayışında insana, iyi planlanmış gözlem ve deneylere dayanarak, doğayla ilgili sorular sorup yanıtlama imkânı sağlamıştır.¹⁴¹ Aklın bu işlevi insanlara tabiat hakkında gözlem ve deneylerle birlikte yeni sorgulamalar yapabilmesinin kapısını aralamıştır. Bu düşünce ışığında toplumun, insan doğası ve hümanizmin değerlerine göre aklın ışığında yeniden düzenlenmesi gerektiği inancı

¹³⁸ *Meydan Larousse*, 915.

¹³⁹ David Thomson, *Siyasi Düşünce Tarihi* (5. Baskı), (Çev. Ali Yaşar Aydoğan), Metropol Yayınları, İstanbul 2006, 105.

¹⁴⁰ İşçi, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, 248.

¹⁴¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (7. Baskı), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2010, 166.

Aydınlanma'nın en önemli görüşlerinden biri haline gelmiştir.¹⁴² Zamanın bu gidişatına uygun olarak Montesquieu doğa bilimleri üzerine birçok makale kaleme almıştır.¹⁴³ Akıl, Aydınlanma'nın sadece bir yüzünü temsil etmektedir ve diğer alanlarda getirdiği yenilikler çok daha radikal değişimlerin sebebi olmuştur.

En önemli değişimini din ve ahlak anlayışları üzerinde yaşayan Aydınlanma devrinde Fransız Aydınlanması çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle ansiklopedistler ile ivme kazanmaya başlayan bu dönemde siyasi alanda Fransızlar dünyada başı çekmiş, J. J. Rousseau ile birlikte Montesquieu'nün fikirleri bu çağa damga vurmuştur. İlk bakışta basit bir mesele olarak görülen Aydınlanma'nın politik ilkeleri özgürlük, eşitlik, hukukun genelliği, keyfi yönetimin reddi, hoşgörü ve herkesin yararını düşünmektir.¹⁴⁴ Tarihsel boyuttan tümüyle yoksun olarak Aydınlanma'nın benimsediği görüş statiktir ve sadece doğal olan tek bir toplum biçimini kabul etmiştir.¹⁴⁵

İşte bu tek bir toplum biçiminin ağırlıklı olduğu durumda Montesquieu, aldığı eğitimle etkilendiği sofistlerin düşüncelerinin doğal sonucu olan eşitlik ve insanların kardeşliği fikriyle ön plana çıkmaktadır. Ancak o, bu noktada aklın önemini ve natüralist anlayışını elden bırakmamıştır. Doğal hukukun yanında pozitif hukukun gerekliliğini ve insana düşen görevleri de erken dönemlerde fark etmiştir. Onun insan eşitliği Aydınlanma anlayışından biraz daha farklı olarak realist temellere daha sağlam bir şekilde dayanmaktadır. Bu bakımdan

“Montesquieu, Fransız Aydınlanmacıların çoğu gibi akılcı bir natüralisttir; hem de natüralizmin ağırlığını garantileyen bir tarzda. Her ne kadar Montesquieu'nün, dine göstermelik bir saygısı varsa ve Bayle'a karşı tutumu olsa da iyi ile kötü arasındaki katı sınır çizgilerinin silindiği, o akıllı tabiat, inancının hakiki objesidir ve mutlak bir ahlak yasasını ve şeylerin daha yüksek bir düzenini gittikçe daha geriye iter.”¹⁴⁶

Büyük problemlerin çağı olan XVIII. yy. akıl ile din anlayışı arasındaki savaşın en şiddetli dönemi olarak tarihe geçmiştir. Skolastik düşüncenin zayıflayan yasaklı kuralları Aydınlanma ile birlikte yerini pozitif hukuk kurallarına bırakmıştır. Hukukçu kimliği ile Montesquieu bu yüzyılda doğal hukuk teorilerinin tek bir doğa yasasına

¹⁴² Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 166.

¹⁴³ Ewald, *Fransız Aydınlanma Felsefesi*, 54.

¹⁴⁴ Goldmann, *Aydınlanma Felsefesi*, (Çev. Emre Arslan), Doruk Yayınları, Ankara 1999, 54.

¹⁴⁵ Goldmann, *Aydınlanma Felsefesi*, 54.

¹⁴⁶ Ewald, *Fransız Aydınlanma Felsefesi*, 60.

şiddetle karşı çıkararak sosyolojik hukuk gözlemleri ile pozitif hukukun tek başına yeterli olamayacağı tezini ortaya koymuştur.¹⁴⁷ Yasa ve hukukun her türlü aşkınlıktan bağımsız olduğunu savunan Montesquieu,¹⁴⁸ tüm devlet sisteminin yeniden analizi ile birlikte liberal devlet kavramının teorisyeni olarak görülmüştür.¹⁴⁹

Montesquieu, Aydınlanma Çağı'nın siyasi anlamda kabul gördüğü sistem olan liberalizmi bir düzene oturtan düşünür olarak kabul görmüştür. Yaklaşık iki yüzyıl sürecek olan politik fikirler sosyolojik gözlemleriyle Montesquieu'den alınmıştır ve yasalar birey hayatını kolaylaştırmak için bütün Aydınlanma tarihinde insanlığa yön vermiştir.

Ayrıca kendisinden sonra gelen Hume, Ferguson, Smith gibi İskoç Aydınlanmasının önde gelen düşünürleri üzerinde de önemli etkiler bırakan Montesquieu, teorik boyutta kalan politik görüşlerini sosyolojiden de faydalanarak Aydınlanma'nın yenilikçi ruhuna uygun bir şekilde daha pratik bir hale getirmiş ve insan üzerinde etkilerini ortaya koyabilen somut bir kimliğe kavuşturmuştur.

Aydınlanma Çağı siyaset felsefesi bakımından farklılıklar gösteren bir dönemdir. Aklın öneminde birleşen bütün filozoflar aynı birlikteliği politik konularda göstermemiş ve fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir. Locke liberal devlet anlayışı ile Aydınlanma Çağı'nın temel devlet doktrinlerinin babası olarak sayılmıştır. Montesquieu de bu devlet anlayışı üzerine Aydınlanma ruhuna uygun hareket ederek devlet modellerini tasarlamıştır. Montesquieu'nün Aydınlanma dönemine ve çağımıza en büyük katkısı kuvvetler ayrılığı ilkesini net bir biçimde ortaya koyarak modern devlet yönetimlerinde, denetlenebilirlik ve hesap verilebilirlik anlayışı ile yetkiyi tek bir insandan alarak tüm insanların güven içinde ve adalet duygusuyla yaşayabilecekleri hümanist bir yapının varlığını ortaya koymuş olmasıdır.

---

¹⁴⁷ Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, 238.

¹⁴⁸ Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, 239.

¹⁴⁹ Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, 239.

2.1.3. Fransız İhtilali Açısından Önemi

Zamanındaki diğer olaylara göre daha kökten ve daha derin sonuçlar meydana getiren bir hareket olan Fransız İhtilali,¹⁵⁰ Aydınlanma dönemi Avrupa'sının en güçlü devleti olan Fransa'da meydana gelmiştir. Aydınlanma'nın insana ve akla dayalı ruhuyla birlikte hürriyet kavramı köleliğin karşısında iyice yükselen bir değer olarak toplumu etkileyen dinamiklerin başında gelmiştir. Hiçbir kökten değişim bir anda ortaya çıkmamıştır. Her zaman toplumsal hareketler belli siyasi ve sosyal şartların zaman içinde evrilmesiyle son şeklini alır ve bir kırılma noktasında nihayete erer. Yine Fransız İhtilali de başlangıcından itibaren bir asırdan daha fazla bir zaman diliminde yavaş yavaş hazırlanarak, gerçeklerle kanunlar, uygulamada örf ve adetler, söz ile mana arasında her gün daha çok derinleşen ayrılıktan çıkmıştır.¹⁵¹

Bu şekilde bir değişimin gerçekleşebilmesi insan düşüncelerindeki değişikliklere bağlıdır ve bunun kitleler üzerindeki karşılığı düşünürlerin ortaya koyduğu fikirler aracılığı ile karşılığını bulmuştur. Ayrıca tüm devrimlerin en önemli sorunu siyasi iktidar sorunudur ve devrim, sınıf mücadelesinin en üstün biçimi olarak sosyal gelişmeyi hızlandıran bir gerçeklik olarak görülmüştür.¹⁵² Orta Çağ feodal yapılarının da hızla hâkimiyetini kaybetmeye başladığı bu dönemlerde milli ihtiraslar da hızla ivme kazanmaya başlamıştır. Milli ihtirasların derinlik kazanmasının kayda değer bir nedeni de, milletlerin artık sadece maddi varoluşlarının, askeri güçlerinin, toprak zenginlikleriyle beraber ahlaki varoluşları bakımından da milli refleklere sahip olmalarıdır.¹⁵³

Montesquieu, fikir dünyası olarak yeni görüşlere katkıda bulunmuşsa da kendisi bizzat yerinde gözlemlendiği İngiltere siyasi sistemine karşı bir hayranlık beslemiştir ve bu sistem bütün gücü halka verecek şekilde tasarlanmamış aksine belli bir zümrenin yönetimine dayanan aristokrasi anlayışının üzerine kurulmuştur. Voltaire ve Montesquieu bu aristokrat zümrelerin liberal muhafazakârları olmuş ve ihtilal fikrini

¹⁵⁰ Eric J. Hobsbawm, *Devrim Çağı*, (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Yayınevi, Ankara 2012, 64.

¹⁵¹ A. Mathiez, *Fransız İhtilali*, (Çev. Şükrü Kaya), Kanaat Kitabevi, Ankara 1940, 21.

¹⁵² Murat Sarıca, *100 Soruda Fransız İhtilali*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1970, 7.

¹⁵³ Julien Benda, *Aydınların İhaneti* (2. Baskı), (Çev. Cem Soydemir), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011, 22.

sosyal anlamda uzak bularak böyle bir fikri kışkırtmaktan ziyade önlemek amacını gütmüşlerdir.¹⁵⁴

İhtilal öncesi Fransız toplumu hukuk önünde imtiyazlı ve imtiyazsız zümrelere ayrılmıştı. Hukuk açısından asiller, rahipler ve halk olarak üç gruba bölünmüş olan, temelleri Orta Çağ anlayışına dayanan bir sistemdir.¹⁵⁵ Başyargıç kimliğiyle Montesquieu'nün bu siyasi ortamdan uzak kalma ihtimali olmamıştır. Kendisi de bu durumdan memnun bir şekilde çeşitli gözlemler yapmak için uzun bir seyahate çıkmış ve diğer ülkeleri özellikle İngiltere'yi gözlemlemiştir. Her ne kadar ihtilal fikrine uzak bir kişilik olsa da hukuk ve siyaset alanına getirdiği yeniliklerle birlikte insanlarda oluşmaya başlayan aydınlanmanın ve ihtilalin temel fikirlerini beslemiştir.

On sekizinci yüzyılda, ihtilalden önce yazılmış bulunan iki eserin Fransız İhtilali'ni birinci derecede etkilediği konusunda bir fikir birliği oluşmuştur. Bu eserler Montesquieu'nün *Kanunların Ruhu Üzerine* ve J. J. Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* adlı eserleridir.¹⁵⁶ Montesquieu devlet iktidarını meydana getiren yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin birbirinden ayrılması ve kuvvetin kuvveti durdurması gerektiğini öne sürmüş,¹⁵⁷ bu fikir 18. yy. Avrupa'sının mutlak monarşi ile yönetilen en güçlü ve en kalabalık ülkesini derinden sarsmıştır. Montesquieu kuvvetler ayrılığı ilkesiyle sınıflar arası uzlaşmayı mümkün kılarak aristokrasiyi güvene almayı düşünmüştür. Ancak kuvvetler ayrılığı silahıyla mutlak monarşiye öldürücü bir darbe vuran Montesquieu, ihtilalin fikri altyapısına son derece önemli bir temel kazandırmıştır.¹⁵⁸

Başka bir açıdan Montesquieu, her zaman sosyolojik gözleme çok önem vermiş ve eserlerinde sosyolojik bulguların öneminden sıklıkla bahsetmiştir. En önemli gözlemlerinden biri de tarihin en eski dönemlerinden beri insanların keyfi arzularına göre değil, belli ilkelere göre yönetildiklerini savunması olmuştur. Bu nedenle kişiler hakkında değil ilkeler üzerine kafa yormanın öneminden bahsetmiştir.¹⁵⁹ Aydınlanma Çağı kendi içinde birçok yenilik getirmekle beraber döneminin düşünürlerini de akıl ve insan merkezli yeni fikirler ortaya koymaları noktasında zorlayan bir dönem olmuştur.

¹⁵⁴ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 243.

¹⁵⁵ Murat Sarıca, *100 Soruda Fransız İhtilali*, 13.

¹⁵⁶ Sarıca, *100 Soruda Fransız İhtilali*, 35.

¹⁵⁷ Sarıca, *100 Soruda Fransız İhtilali*, 35.

¹⁵⁸ Sarıca, *100 Soruda Fransız İhtilali*, 36.

¹⁵⁹ Taşkın- Becermen, *Rönesans, Yeni Çağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, 259.

Her ne kadar aristokrasinin çıkarlarını koruma dürtüsüyle hareket etse de Montesquieu aldığı Stoa ağırlıklı eğitimin de etkisiyle insan eşitliğinden bahsetmiş ve bu fikirleri halkın arasından gelen J.J. Rousseau(1712-1778) gibi isimlerin fikirleriyle ihtilal ruhunu ateşleyen düşünürlerden olmuştur.

Özellikle Rousseau, insanın doğuştan gelen toplumsal duyarlılığını ortadan kaldıran rekabet belasının, insanın tüm kötü özelliklerini de harekete geçirdiğini düşündüğü için özel mülkiyeti toplumsal suçun kaynağı olarak görmüş ve ona her zaman şüpheyle yaklaşmıştır.¹⁶⁰ Fransa'nın 18. yüzyılın şartları göz önüne alındığında mülkiyet hakkı olmayan bir çoğunluğun mülkiyet anlayışına karşı çıkmasından daha tabii bir düşünce olmamasıdır. Rousseau gibi halktan gelen ekonomik durumu çok da iç açıcı olmayan bu insanların Montesquieu gibi asil bir aileden gelen bir düşünürle bazı fikir ortaklıklarının bulunması ironi olarak görülse de Montesquieu'nün eşit insan ve kuvvetin kuvvetle denetlenmesi fikirleri bu kitlelerde geniş bir biçimde yankı uyandırmıştır.

Sonuçta Montesquieu, liberalizmin öncüsü olarak sayılan Locke'tan "insanlığın büyük öğretmeni" diye bahsetmiştir. Bilindiği üzere Locke bu bakımdan Liberalizm tam da ekonomik buhran içinde yaşamaya çalışan Avrupa'nın en kalabalık ülkesi Fransa'da mutlak monarşiye karşı insanların sarılabileceği en etkili doktrin olmuştur.

1688 yılında "Muhteşem Devrim" olarak adlandırılan İngiliz Devrimi'nin etkilerini yerinde inceleyen Montesquieu, her ne kadar itiraf etmese de aristokrasiyi korumanın mutlak yolunun monarşiye dayalı bir yönetimden sınıflar arası bir işbirliğine dayanan ve aristokratların haklarının korunduğu bir parlamenter yapıya geçişte olduğunu öngörmüş olmalıdır. Fransa gibi mutlak monarşiye dayalı bir ülkede bu çapta bir devrimin monarkın rızası ile gerçekleşmesi imkânsız olduğundan Montesquieu ihtilal vurgusunu yapmadan dolaylı yönde fikir babalığı yapmıştır. İkinci bir ihtimal olarak ihtilalin tek yolunun bu şekilde gerçekleşebileceği gerçeğini kabullenmeyerek sınıflar arası bir düzenin sağlanabileceği ve bu düzende aristokrasi kesiminin haklarını muhafaza edeceği gibi gerçekleşmesi son derece güç bir hayale inanmıştır.

---

¹⁶⁰ Paul Johnson, *Entelektüeller*, (Çev. Ayşe Polat), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2008, 5.

İster dolaylı yoldan ister doğrudan olsun Montesquieu'nün Fransız İhtilali'ne etkisi tartışılmaz bir gerçektir. Nihai olarak Montesquieu ruhbanlık ve despotizmden nefret eden, ferdi hürriyete derin bir ilgi duyan, aristokratik imtiyazlara bağlı ve mülkiyet duygusu güçlü bir karakterdir.¹⁶¹ Her ne kadar geçmişe dayalı kurumsal kafalı bir Montesquieu'den söz edilse de¹⁶² Aydınlanma'nın tipik akla, insana ve ilerlemeye dayalı insan modeli, kendisi göremese de Montesquieu'yü 1789 Devrimini hazırlayan fikir mimarlarından biri yapmıştır.

2.2. DEVLET ADAMI OLARAK MONTESQUIEU

2.2.1. Bir Siyasi Güç Kurumu Olarak Devlet

Sınırları belli bir toprak parçası üzerinde teşkilatlanmış, bağımsız bir hükümete sahip olan toplum temsilcisi olarak tanımlanan devlet, toplumu idare eden bir yapıdır. Yabancı devletlere karşı toplumu temsil etme görevini üstlenen devlet, iç ve dış tehlikelere karşı güvenliği sağlamak, kanun koymak, uygulamak, yasaklar ve emirler çıkarmak gibi birtakım görevleri üstlenerek egemen ve etkili bir iktidarı temsil etmektedir. Devletin gölgesi hemen hemen bütün beşeri faaliyetlerin üstüne düşer. Birçok açıdan tanımlanabilecek olan devleti beş anahtar özelliğiyle sınıflandırabiliriz. Bunlar; egemen olması, kamusal bir bütünlük arz etmesi, bir meşrulaştırma uygulaması olması, ülkesel bir birliktelik ve bir hükmetme aracı olmasıdır.¹⁶³

Oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan devlet, oluşan çeşitli kurumlarla somut bir hal almış ve belirli bir toprak parçası ile sınırlı olarak tüzel bir kişiliğe kavuşmuştur. Bir devletin kurulabilmesi için Jellinek tarafından ortaya atılan üç unsur teorisi en benimsenmiş olan görüştür. Bu teoriye göre insan, toprak ve egemenlik unsurlarının bir arada bulunmasının sonucu olan devlet bir varlık olarak tanımlanmıştır.¹⁶⁴ Bu üç unsurun birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Hepsi birbirine bağlı, tek başına indirgenemeyen ve eşit ölçüde önemli unsurlardır.

¹⁶¹ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 241.

¹⁶² Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 241.

¹⁶³ Heywood, *Siyaset*, 125-126.

¹⁶⁴ Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2007, 4.

Tüm grupların belli toplumsal ihtiyaçlara denk düşecek şekilde örgütlendiği bir dünyada evrensel bir kurum olarak devlet de bu ihtiyaçlara karşılık gelmelidir.¹⁶⁵ Bir siyasi güç kurumu olan devlet aslında toplumsal birlikteliğin başladığı zamandan itibaren birbirleriyle bir bütün oluşturan evrensel kavramlar etrafında şekillenmiştir. Halkın en üst kısmında toplum yaşayan bütün fertleri ile yer alırken siyaseti kavramış, siyaset de alt kümesi olarak devlet yapısını içinde bulundurmuştur. Devletin siyasi gücünü yansıtabileceği oluşum ise hükümetlerdir.¹⁶⁶

Devlet ülkesel bir birliktir. Belli bir sınır içerisinde bulunması da şarttır. Devlette hangi yönetim biçimi geçerli olursa olsun bir hükmetme aracının meşru kimlik kazanmış yapısıdır. Peki devlet hükmetme vasfında nasıl bir meşrulaştırma yoluna gitmelidir? Günümüze kadar bu soru üzerine pek çok siyaset bilimci çeşitli fikirler ortaya atmıştır. Bu düşünelerden biri de siyaset sosyolojisi alanında önemli bir yere sahip olan Montesquieu'dür.

Montesquieu gözlemlerinin sonucu olarak devleti büyük bir birey, bireyi de küçük bir devlet olarak kabul etmiştir. Bu durumda bireyin kendi menfaatine olan davranışlarda bulunurken izlediği yöntemlerle devletin refleksleri arasında temel benzerlikler bulunmaktadır. Bununla birlikte özleri ikinci plana bırakıp olgulardan hareket ederek, olgulardan yasa çıkartarak yeni bir fizik anlayışını benimseyen ilk düşünür Montesquieu olmuştur.¹⁶⁷

Bu gerçekçi devlet anlayışında Montesquieu, siyasi gücü besleyecek en önemli güç olan savunma ya da askeri gücün önemi üzerinde fazlasıyla durmuştur. Bir devletin kuvvetli olmasını, kendisine karşı girişilebilecek bir saldırı durumunda bu saldırıyı boşa çıkarmak için kullanacağı karşı müdahalenin hız unsuruna bağlamıştır.¹⁶⁸ Burada esas önemli nokta fiziki şartlara göre yönetim biçimlerinin şekillendiği görüşüne sahip olan

¹⁶⁵ Leslie Lipson, *Siyasetin Temel Sorunları*, (Çev. Fügen Yavuz), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2005, 65.

*Bu dördü sınıflandırma Leslie Lipson 'un *Siyasetin Temel Sorunları* isimli kitabında yer alan şemanın sözel olarak yorumlanmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. A.g.e., 65.

¹⁶⁶ *Bu dördü sınıflandırma Leslie Lipson 'un *Siyasetin Temel Sorunları* isimli kitabında yer alan şemanın sözel olarak yorumlanmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. A.g.e., 65.

¹⁶⁷ Louis Althusser, *Montesquieu Siyaset ve Tarih*, (Çev. Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul 2005, 19.

¹⁶⁸ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, (Çev. Doruk Can Koçak), Doruk Yayınları, İstanbul 2016, 199.

Montesquieu'nün çeşitli yönetim biçimlerinden bahsederken, siyasi ve askeri gücü her yönetim biçiminin temeline oturtmasıdır.

Devlet içinde yer alan sınıflara da dikkat çeken Montesquieu, sınıflar arası meydana gelen çekişmelerin devletin gücü üzerinde olumsuz etki bıraktığını da belirtmektedir. Fransa'da kilise, ordu ve cüppeliler olarak üç sınıfın varlığından bahsetmiş ve her grubun birbirini küçümsemesinden yakınmıştır. Aslında aptal olduğu için küçümsenmesi gereken bir kişinin çoğu zaman cüppeliler sınıfından olduğu için küçümsendiğini söylemiştir.¹⁶⁹

Hükümetler devletin yönetimini gerçekleştiren kadrolardır. Hükümetlerin kuruluşlarında yapılacak küçük değişikliklerin onların ilkelerini bozulmaya sürükleyeceğini söylemekte olan Montesquieu, bundan kurtulmanın tek çaresi olarak hükümeti oluşturan temel kurala dönmekten başka çare olmadığını da söylemektedir.¹⁷⁰

Genel olarak kanunları bütün milletleri idare eden bir şey olmak sıfatıyla insan aklına bağlayan Montesquieu, her milletin kanunlarını da insan aklının uygulandığı özel hallerden başka bir şey olarak görmemiştir.¹⁷¹ Montesquieu'ye göre devlet; insan aklından meydana gelen kanunların, kuruluş ilkesi bozulmamış bir şekilde bir hükümet tarafından uygulanarak aydınlanmanın insana dayalı görüşleri etrafında, doğal hukuk kavramında bulunan savaş durumunun kontrol altına alınarak olması gerekenin değil de olanın değerlendirildiği, sosyolojik gözleme dayalı meşrulaştırılmış bir yapıdır.

2.2.2. Devletin Oluşumunda Rol Oynayan Unsurlar

Devletin temelde bu kadar karmaşık olarak şekillenmesi birçok unsurun birleşiminin doğal bir sonucudur. Bir insanın tek başına devlet kurabilmesi mümkün olmadığı gibi devletin kaç insanla birlikte kurulabileceği hususunda da sağlıklı bir görüş bulunmamaktadır. İlkel kabile hayatında meydana gelen kültürel etkileşimlerin sonucunda kural ve yönetim anlayışının kurumlaşması ile iktisat, ordu, hukuk, din,

¹⁶⁹ Montesquieu, *İran Mektupları*, (Çev. Berna Günen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, 65.

¹⁷⁰ Cavit Orhan Tütengil, *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1956, 20.

¹⁷¹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 49.

yönetim olmak üzere devletin beş unsuru meydana gelmiştir.¹⁷² Ayrıca iklimin insan karakteri ve devletin yönetim şekilleri üstünde etkisinden bahseden İbn Haldun ve Montesquieu gibi düşünürlerle birlikte bu unsurlar altıya çıkmaktadır.

İktisadi unsurlar bir devletin oluşum sürecinde her zaman ilk belirleyici kavram olmuştur. Devleti oluşturan bireyler en eski çağlardan beri biyolojik olarak ilk başta kendi ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu ile hareket etmişlerdir. Devlet, yükümlü olduğu işleri yapmak ile yöneticiler ve askerlerin harcamalarını karşılamak için gelire ihtiyaç duymaktadır. Bunun yanı sıra devletin dış dünyada temsili ve refah bir hayatın sağlanması için zenginlik şarttır.¹⁷³ İktisat konusunun üzerinde önemle duran Montesquieu devletin gelir kaynağı olan vergi sistemi ile toplum yaşantısındaki lüks ve yapılan israf konularının üzerinde önemle durmuştur.

Devlet geliri, vatandaşın gelirinin belli bir kısmının devlete aktarılmasıdır. Bu davranış neticesinde devlet, vatandaşın geriye kalan malını korur, bu sayede huzur ve rahat ortamı gelişir.¹⁷⁴ Devletin gelir tanımını bu şekilde yaptıktan sonra Montesquieu gerçekçi gözlemleriyle önemli bir noktaya dikkat çekmiştir. Devlet yönetiminde bulunan yöneticiler kendi küçük ihtiyaçlarını asla devletin ihtiyaçları ile karıştırmamalıdır. Devlet her alanda olduğu gibi iktisadi konularda da realist kararlar almalıdır. Hangi yönetim biçim olursa olsun adaletli bir dağılım yapılmazsa halkı kontrol altında tutabilecek bir devlet sisteminin varlığını devam ettirebilmesi neredeyse imkânsız hale gelir. Montesquieu'ye göre devlet gelirini, milletin verebileceği miktara göre değil, vermesi gereken bir miktara göre düzenlemeli; en azından her zaman ödeyebileceği bir vergi sistemi olarak kontrol altında tutmalıdır.¹⁷⁵

İktisadi oluşumun ikinci kısmında lüks ve israf konusuna değinen Montesquieu lüks yaşamdan yola çıkarak toplumsal eşitsizliklerin ana sebeplerinden birini iktisat boyutuna bağlamaktadır. Montesquieu'ye göre lüks en eski çağlardan beri servetlerin eşitsizliğiyle orantılıdır. Bir devlette servetin eşit bölünmesi halinde orada lüksün olmayacağını vurgulayarak, lüksün başkalarının elde ettiği rahata dayandığını

¹⁷² Ayhan Bıçak, *Devlet Felsefesi Eleştiriler ve Öngörüler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, 24.

¹⁷³ Ayhan Bıçak, *Devlet Felsefesi Eleştiriler ve Öngörüler*, 25.

¹⁷⁴ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 295.

¹⁷⁵ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 296.

savunmuştur.¹⁷⁶ Fransız İhtilalini tetikleyecek kadar önem arz eden bu konuya Montesquieu'nün yaklaşımı çok zengin insanlarla bir arada yaşayan çok fakir insanların hür ve eşit olamayacağı tezinin üzerine kurulmuştur. Ancak soylular liberalizmini güvence altına almayı kendine görev edinmiş olan Montesquieu'de sosyalizme yatkın olan bu fikrin tam bir karşılığı bulunmamaktadır. Mülk güvenliği konusunu tartışmaya açmak istemeyen düşünür, bu fikrinde hiç de kararlı olmamıştır. Şatoda doğup büyüyen bir aristokrat olan Montesquieu hümanist düşüncelerine, akla beslediği güvene rağmen, geleneklerine karşı gelememiş, dedelerinden gelen zenginliğinin, kendisinden sonraki aile fertlerine aktarılmasını gayet doğal bulmuştur.¹⁷⁷

Devlet oluşumunda en az iktisat kadar önemli bir diğer unsur da “din” olmuştur. En eski çağlardan beri insanların inançları toplumların biçimlenmesinde önemli derecede rol oynamıştır. Dinin temel değeri olan Tanrı, evreni düzenleyip yönettiği için din Tanrı ile insan arasındaki ilişkileri açıklayan bir kurumdur.¹⁷⁸ İnsanların yönetme içgüdüğü başlangıçta Tanrı'ya dayandığı için din, devlet yönetiminde merkezi bir yer edinmiştir. Montesquieu yaşadığı çağın özelliklerini de ön planda tutarak bu konu hakkında görüşlerini ayrıntılı bir şekilde ifade etmiştir.

*“ Nasıl ki kişi, daha az yoğun olan karanlıklarla, daha az derin olan uçurumlar üzerinde yargıda bulunabilirse, sahte dinler arasında da toplumun yararına en uygun olan dinleri arayıp bulabilir; yani insanları öteki dünyada mutluluğa ulaştırmayı amaç edinen dinleri değil de, bu dünyada insanların mutluluğuna en çok yardım eden dinleri arayıp bulabilir demek istiyorum.”*¹⁷⁹

Görüldüğü gibi Montesquieu dinler konusunda sahte ve gerçek gibi bir ayrıma ulaşmıştır. Montesquieu her konuda olduğu gibi bu konuda da, olması gerekeni değil de olanı realist bir bakış açısıyla ele alarak ödülünü diğer dünyaya değil de bu dünyada insanları mutluluğa, barışa, huzur ve refaha götürecek bir din anlayışını kabul etmektedir. Böyle bir din anlayışının varlığı da doğru yönlendirmelerle insanları kontrol altında tutmak için hayati öneme sahip bir unsurdur. Dinlerin kutsal kitapları bu dünya için düzen, mutluluk getirecek bir yapıda değildir.

¹⁷⁶ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 155.

¹⁷⁷ Tütengil, *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, 52.

¹⁷⁸ Bıçak, *Devlet Felsefesi Eleştiriler ve Öngörüler*, 30.

¹⁷⁹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 577.

Gerçek din noktasında politik çıkarları hiçbir zaman dinin üstünde tutmayan düşünür, ikisini de salt birleştirme fikrini benimsemiştir.¹⁸⁰ Bunun yolu ikisini de iyi bilmekten geçmektedir.

Dinlerin yapılarına göre hangi yönetim biçimlerine uygun olduğu noktasında da tespitlerde bulunan Montesquieu, dinleri devlet yönetiminde hukuk kuralları gibi yer kaplayan unsurlar olarak ciddiye almıştır. Aslında Montesquieu'nün tespitleri günümüz de bile geçerliliğini korumaktadır. Kendisi insanların mutluluğunu hedeflemiş, devlet yönetimi ile bütünleşen, gösterişten uzak bir dini anlayışın yönetime fayda sağlayacağı düşüncesinde olmuştur.

“Dinin dış görünüşünün gösterişli olması hoşumuza gider ve bizi dine daha çok bağlar. Tapınaklarla papaz sınıfının zenginliği bizi fazlasıyla etkiler. Böylece, insan topluluklarının yoksulluğu, onları dine bağlayan bir sebep; sefaletlerini hazırlayanların da zenginliğini meydana getiren bir sebep halini alır.”¹⁸¹

Aydınlanma'nın, Orta Çağ'ın skolastik fikirlerine karşı olan hümanizmi ve insan aklına dayalı sistemi de göz önünde bulundurulduğunda, Montesquieu devlet yönetiminde dini önemli bir unsur kabul etmiş ve düzen için nasıl değerlendirilmesi gerektiği noktasında da görüşlerini açıkça belirtmiştir.

Eğitim konusunda da orijinal düşüncelere sahip olan Montesquieu eğitim kanunlarını hayatta ilk uyduğumuz kanunlar olarak kabul etmiştir.¹⁸² Ulusların yönetim biçimlerine göre sınıflandırmalar yapan Montesquieu eğitim konusunu her rejim biçimine göre değerlendirerek bu konunun ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Saltanat hükümetlerinde genel eğitim çocuklara, öğretim yeri olan okullarda verilmez; eğitim adeta toplum hayatına girdiği zaman başladı¹⁸³ görüşüyle Montesquieu saray kurallarına göre yapılan eğitimde devletin gelecekteki yöneticilerinin yetişme tarzına vurgu yapmıştır. Saltanat temsilcisi olarak eğitim alan kişiler şeref, şan ve erdem üzerine yetiştirilecektir. Bu saray eğitimini şerefın eğitimi olarak tanımlayan Montesquieu erdemlere bir asalet havası katılması gerektiğini, ahlak bakımından kişinin mert olmasının zorunluluğunu, davranışlarda nezaketten ayrılmaması gerektiğini

¹⁸⁰ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 577.

¹⁸¹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 601.

¹⁸² Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 77.

¹⁸³ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 77.

savunmuştur.¹⁸⁴ Saltanat hükümetlerinde eğitim konusu hakkında oldukça tutarlı bir teori ortaya koyan Montesquieu çocukluk yıllarında aldığı Stoacılık anlayışına uygun eğitiminin de etkisiyle örnek bir birey eğitiminden bahsetmektedir.

Baskı hükümetlerinde ise eğitim şekli tamamen değişmektedir. Saltanat idarelerindeki eğitim kişinin ruhunu yükseltmeye, baskı hükümetlerinde ise alçaltmaya odaklanmıştır.¹⁸⁵ Montesquieu burada eğitimin yönetim şekli ve insana biçilen rol noktasında mükemmel bir tespit yaparak burada köleliği öğreten bir eğitimin ön planda olduğunu ortaya koymuştur. *“Aşırı itaat, itaat edenin bilgisiz olmasını gerektirir; hatta işin başında bulunanın bile böyle olmasını gerektirir; danışmaya, şüphe etmeye, düşünüp taşınmaya ihtiyacı yoktur. Sadece ister, işte o kadar.”*¹⁸⁶

Bu itaatin sağlanabilmesi için baskı hükümetlerinde eğitim neredeyse yok denecek kadar azdır. Eğitim insanı düşünmeye yönlendireceğinden, düşünen bireyler baskı rejimleri için her zaman çok büyük bir tehdit olmuştur. Baskıcı rejimin kendine iyi bir köle yapmasının en etkili yolu eğitimsiz, vasıfsız bireylerden geçmektedir.

Cumhuriyet rejimi açısından ele aldığımızda bu durum tamamen farklılaşmaktadır. Eğitimin bütün unsurlarının arandığı çevre cumhuriyet rejimidir.¹⁸⁷ Demokrasiler kanunlara ve insan özgürlüğüne dayalı olmasından ötürü bilginin önem arz ettiği bir yönetim biçimidir. Saltanat ya da baskı hükümetlerinde korku ve bir kişinin tüm toplum üzerinde yetki sahibi olmasının aksine cumhuriyet rejiminde siyasi erdem çok önemlidir. Kişinin kendi benliğinden fedakârlık etmesi anlamına gelen siyasi erdem, öteden beri çok ağır ve güç bir iş olmuştur.¹⁸⁸ Bu erdemi kanun ve vatan sevgisi olarak tanımlamamız mümkündür.¹⁸⁹ Görüldüğü gibi Montesquieu cumhuriyet yönetimlerinde eğitimi salt bir bilgi aktarımından ziyade, insanlar siyasi erdemi yani vatan sevgisini ve kanunların üstünlüğünü kabul ettirecek bir araç olarak görmüştür. Bu yönetim biçiminde devletin devamlılığı bu ilkeler üzerine kurulmuştur. Aksi takdirde belli gruplar devletin gücünü kendi gücü olarak görerek, cumhuriyet yönetimi içinde baskı hükümeti oluşturmaya çalışabilirler. Tarihte birçok örneği bulunan bu durumun

¹⁸⁴ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 78.

¹⁸⁵ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 81.

¹⁸⁶ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 81.

¹⁸⁷ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 83.

¹⁸⁸ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 83.

¹⁸⁹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 83.

önüne geçebilmenin tek yolu eğitilmiş bireylerin değerler açısından iyi yetiştirilebilmesidir. Doğmakta olan bir milletin bozulmayacağını, bir milletin ancak yetişmiş insanları bozuk olduğu takdirde yıkılacağını¹⁹⁰ belirten düşünür siyasi gücün sağlıklı bir şekilde devamlılığını eğitime bağlamıştır.

2.2.3. Montesquieu'nün Devlet Anlayışında Yönetim Biçimleri

Sistemini, deneylerden çıkarılan sonuçların aklın süzgecinden geçirilerek bir sonuca ulaşması olarak tanımlayan Montesquieu, iklimin insanüstüne etkilerini dikkate alarak yönetim biçimlerinin çevresel farklılıklar etrafında şekillenerek meydana geldiğini savunmuştur. Bu farklılıklar neticesinde ortaya çıkan üç yönetim biçimi mevcuttur. Birincisi bütün milletin ya da milletten bir çoğunluğun idareyi elinde bulundurduğu cumhuriyet yönetimi, ikincisi sabit kanunlarla tek bir kişinin idaresi olan saltanat yönetimi, üçüncüsü ise tek bir kişinin kendi isteklerine göre hiçbir kurala uymaksızın uyguladığı baskı yönetimidir.¹⁹¹

Yönetim biçimlerini yöneten kişi ya da kesimlerin uyguladıkları kanunlara göre sınıflandıran Montesquieu yönetim biçimlerini de üç temel başlık altında toplamıştır.¹⁹² Bununla birlikte Montesquieu her hükümet modelinin temelini dayanak olarak bir ilke görmektedir. Cumhuriyet fazilete, monarşiler şerefe, despotizm ise korkuya dayanmaktadır.¹⁹³ Yönetim biçimlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi dayandıkları bu ilkelerin uygulanabilirliklerine bağlıdır. Bu genel tanımlamalardan sonra Montesquieu'nün yönetim biçimlerini ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

¹⁹⁰ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 83.

¹⁹¹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 51.

¹⁹² * Montesquieu bu sınıflandırmayla birlikte Aristoteles'ten bu yana hükümet şekillerini şu şekilde ayıran geleneği yıkmaktadır: 1 Baskı/tiran idaresi şeklini alarak bozulan saltanat idaresi; 2 Oligarşik idare şeklini almak yoluyla bozulan soylular idaresi; 3 Demagojik idare şeklini almak yoluyla bozulan demokrasi idaresi. Montesquieu'nun hükümet şekillerini ayırma tarzı lojik değil deneysel ve soyuttur. Onun için, cumhuriyet idaresi Roma ya da Atina'dır; baskı idaresi Doğu ülkelerindeki imparatorluklardır; saltanat idareleri de Roma İmparatorluğu'nun kalıntılarından meydana gelen devletlerin tümüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 51.

¹⁹³ Tütengil, *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, 16.

2.2.3.1. Cumhuriyet (Demokrasi ve Aristokrasi)

En genel tanımıyla halkın egemenliğini kendi elinde tuttuğu devlet biçimi olan cumhuriyet, idare yetkisinin şekline göre demokrasi ve aristokrasi olarak adlandırılmaktadır. İdare yetkisinin tüm milletin elinde bulunmasıyla demokrasi, milletin bir kısmının elinde bulunmasıyla ise aristokrasi yönetim biçimi meydana gelmektedir.¹⁹⁴ Temel ilkesi fazilet olan bu yönetim biçiminde yönetim biçiminin sağlıklı biçimde devamlılığı insan karakterine bağlıdır. Fazilet ya da erdem, ahlaksal iyiye yönelme, ahlak açısından doğruluk, alçak gönüllülük gibi anlamlara geldiğinden burada aranan toplumu oluşturan insanların kendilerinden beklendiği gibi davranmaları ve bireyden toplumun tümüne doğru genişleyen bir negatif kontrol sistemi oluşturmalarıdır. Bu negatif kontrol sisteminden bahsettikten sonra Montesquieu cumhuriyetin savunma gücüyle alakalı uyarılarda bulunmuştur. Montesquieu'ye göre küçük olan bir cumhuriyet yabancı bir kuvvet tarafından, büyük bir cumhuriyet ise içten gelen bir kötülükle kendi kendine yıkılır.¹⁹⁵ Cumhuriyetin alt yönetimleri olan demokrasi ve aristokrasiye geçmeden önce bu kısmın üzerinde durmamız önemlidir. Montesquieu'ye göre bu iki taraflı tehlike bütün yönetim biçimlerini aynı şekilde bozar. Kötülük bizzat nesnenin içindedir ve bunu yok edecek bir yol da yoktur.¹⁹⁶ Düşünür bunun çıkar yolu olarak cumhuriyet idaresinde iç huzurun sağlandığı federatif bir cumhuriyetten bahsetmiştir. Montesquieu'nün iç huzurun sağlandığı bir siyasi topluluk olarak bahsettiği bu birlik adeta bir şirket gibidir. Bu birlik küçük cumhuriyetlerin birleşmesiyle oluştuğu için her hükümetin huzurundan faydalanır. Dışarıya karşı ise birlikten aldığı kuvvetle, büyük devletlerin sağladığı bütün çıkarlara sahip olur.¹⁹⁷

2.2.3.1.1. Demokrasi

Demokrasi, tüm halkın organizasyon ve devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir yönetim biçimidir. Bu yönetim biçiminde millet bazı açılardan hükümdar, bazı açılardan ise halk durumundadır.¹⁹⁸ Bunun temel sonucu olarak halk

¹⁹⁴ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 52.

¹⁹⁵ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 195.

¹⁹⁶ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 195.

¹⁹⁷ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 196.

¹⁹⁸ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 52.

hem yöneten hem de yönetilen pozisyonda en temel hakkını oy kullanmak suretiyle yerine getirerek kendi iradesini ortaya koymaktadır. Bunun sağlıklı şekilde uygulanabilmesi için bazı yasalara ihtiyaç vardır. Demokrasinin bu temel yasaları seçmenlik yetkisi, seçim düzeni ve oy kullanımını düzenleyen yasalardır.¹⁹⁹

Yasaların uygulanması ile birlikte Montesquieu temsilciler meclisinin önemine dikkat çekmiştir. Halkın tamamının kendi eliyle iradesini ortaya çıkarmaya çalışma çabası büyük bir kaosa sebep olacağından halkın temsil yetkisi olan bir insan grubu seçmesi gerekmektedir. Bu temsilcilerin bizzat millet tarafından seçilmesinin önemine değinen Montesquieu, bu seçimin demokrasi yönetiminin temel düsturlarından biri olduğunu ve aksi bir durumda bunun milletin kararı olmayacağını vurgulamıştır.²⁰⁰ Seçilen insanların halkın iradesini tam olarak yansıtabilmesi için halkın arasından insanlar olması, halkın talep ve önerilerini aktarmada yetkin kişilerden seçilmesi önemlidir.

Temsilciler meclisinin seçiminden sonra makam ve memuriyetlerin dağılımı çok önemlidir. Bu dağılımın adaletsiz şekilde bozulması cumhuriyet rejiminin çöküşünü kesinleştirmiş ve düzeninin bozulmasına yol açmıştır.²⁰¹ Hemen hemen bütün yönetim biçimlerinin olması gereken temel özelliklerinden liyakat demokraside daha fazla önem kazanarak uygulanması gereken en temel kurallar arasında yerini almıştır.

Aydınlanma'nın hümanist ruhuna uygun olarak insanın Montesquieu'de ön plana çıkması son derece normaldir. Ama kendisi buna bir sınır çizme gereği duymuştur. İnsanlar her şey olabilirler ama yine de kendi heveslerine terk edilemezler. Buna rağmen yurttaşlar despot değildir²⁰² ifadesiyle orta bir nokta bulmaya çalışan Montesquieu, insanların oy kullanma haklarının bölünmesini (toplumsal sınıflardan temsilciler seçilmesi) temel kanunlardan biri olarak görmüştür.

Halkın kendini doğrudan doğruya yönetmesinin eski Atina ve Roma gibi iki başarısız örneği bulunmaktadır. Ancak temsilciler meclisi ile ortaya konan demokrasiyi diğer yönetimlerden üstün kılan özellik, temelinde toplum çıkarlarını her şeyin önünde

¹⁹⁹ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 123.

²⁰⁰ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 53.

²⁰¹ Montesquieu, *Romalıların Yükselişi ve Düşüşü*, 78.

²⁰² Althusser, *Montesquieu Siyaset ve Tarih*, 82.

tutan siyasi erdemdir.²⁰³ Bir şeyi elde tutabilmek için onu sevmeyi tavsiye eden Montesquieu, demokrasinin ancak sevgi ve hoşgörüyü ayakta durabileceğini savunmaktadır.²⁰⁴ Böyle bir yönetim şekli sadece küçük devletlerde tam anlamıyla uygulanabilecek bir yönetim tarzıdır. Yaşadığı dönemdeki Fransa'nın şartları düşünüldüğünde Montesquieu yönetim biçimi olarak demokrasiyi uygun bulmamıştır. Bunun yanında halkın iradesinin ortaya koyulması noktasında eşitlik kavramının önem kazandığı bu yönetim biçiminde son derece iyi şartlarda doğmuş aristokrat bir ailenin çocuğu olan Montesquieu, eşitlik konusunda net bir tavır ortaya koyamamıştır. Montesquieu, eşitlik konusunda insanların doğuştan eşit olduklarını ancak öyle kalmalarının imkânsız olduğunu, toplumun kaybettiği eşitliğe ancak kanunlarla ulaşabileceğini savunmuştur.²⁰⁵ Ancak soylu bir ailenin mensubu olan Montesquieu çevresel çıkarlarını korumak açısından eşitlik konusunda samimi bir düşüncede değildir.

*“Modern devletlerin büyümesi ve dünyanın gidişatı nedeniyle erdemli insanlar arasında geçerliliğini yitirip geçmişe hapsolan demokrasi, günümüzde bir tek deneyim sonunda edinilmiş şu özdeyişe anılır: yönetim, halk yönetimi bile olsa, iktidar asla ayaktakımının eline düşmemeli.”*²⁰⁶

2.2.3.1.2- Aristokrasi

İktidarın imtiyazlı ve genellikle soya bağlı bir toplum sınıfının elinde bulunduğu siyasi hükümet şekline aristokrasi denir. Aristokratik hükümet şekli aynı zamanda soylular hükümeti olarak da adlandırılmaktadır.

Soylular hükümetinde egemenlik, kanunları yapan, kanunların yürütülmesini sağlayan belli sayıda kişinin elindedir.²⁰⁷ Saltanat yönetiminde halk hükümdar için neyi ifade ediyorsa, soylular idaresinde de millet aynı şeyi ifade etmektedir. Böyle bir durumda otorite azınlığın elindedir. Azınlıkta olan soyluların çoğunlukta olan halkla dengeyi sağlayabilmesi için halka yanaşması ve onların çıkarlarını gözetebilmesi şarttır. Aristokrasi demokrasiye yaklaştığı oranda yücelen ve krallığa yaklaştığı oranda da bozulan bir yönetim şeklidir.²⁰⁸ Böyle bir dengeyi koruyamayan bir aristokrasi yönetimi

²⁰³ İşçi, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, 262.

²⁰⁴ İşçi, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, 263.

²⁰⁵ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 176.

²⁰⁶ Althusser, *Montesquieu Siyaset ve Tarih*, 86-87.

²⁰⁷ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 57.

²⁰⁸ İşçi, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, 263.

saltanat yönetiminden daha kötü sonuçlara sebep olabilir. Saltanat yönetiminde kanunlar eski teşkilat yapısından alınmış ve ayarlanmıştır. Ancak aristokrasi yönetiminde soylu bir kişi kendisine büyük bir yetki verdirirse bu yetkinin meydana getireceği kötüye kullanmalar çok daha kötü olur.²⁰⁹

O halde, aristokrasi yönetimi kontrol altında tutulması için neye dayandırılmalıdır? Böyle bir soylular yönetimini besleyecek ilke de demokrasi yönetimindeki kadar olmasa bile yine erdemdir.²¹⁰ Soyluların yasalara uyacağı erdem için aşırı cılığa düşmemeleri en temel kuraldır.

“Oysa böyle bir topluluk iki şekilde kendini baskı altında tutabilir; ya tam manasıyla erdemli olmakla ki o zaman soylular halkla adeta eşit olur, yani büyük bir cumhuriyet meydana gelmiş olur. Ya da daha az erdemli olmakla ki, o zaman, hiç olmazsa soyluları birbirine eşit kılan ve devamlarını sağlayan bir çeşit ılımlı hükümet ortaya çıkar.

Şu halde ölçülülük bu çeşit hükümetlerin temelidir. Ölçülülük derken de alçaklıktan ve tembellikten doğan ölçülülüğü değil erdeme dayananı kastediyorum.”²¹¹

Montesquieu'nün bu görüşünden de anlaşılacağı üzere soylular yönetiminin ana ilkesi ölçülü olmaktır. Ölçülü bir yönetim halka tam anlamıyla yaklaşmasa bile kanunlar açısından demokrasiye yakın bir yönetim anlayışı ile saltanat ve istibdat yönetiminden uzaklaşarak dengeli bir zemine oturacaktır.

Bu erdemli topluluğun yozlaşmasının önüne geçmek için yetkinin büyüklüğü konusuna da değinen Montesquieu bütün idare şekilleri için ortak bir çözüm ortaya koymuştur. Yetkinin büyüklüğünün yetkiyi kullanma süresinin kısalığıyla telafi edilmesi gerektiğini savunan Montesquieu²¹² belli zaman aralıklarında yapılacak görev değişikliklerinin yetkinin oluşturabileceği bozulmaları önleyebileceğini savunmuştur.

Ancak küçük devletlerde uygulanabilirliğini savunduğu cumhuriyet rejiminin alt kollarından demokrasiye inanmayan Montesquieu, aristokrasi noktasında da çok farklı düşünmemektedir. İki yönetim biçimi de gücünü erdemden alan, temelde bazı farklıklar içerse de Aydınlanma'nın içinde bulunduğu siyasal ve sosyal şartlar göz önünde

²⁰⁹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 58.

²¹⁰ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 126.

²¹¹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 69.

²¹² Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 59.

bulundurulduğunda sahip olduğu benzerlikler yüzünden Montesquieu tarafından benimsenmemiştir.

2.2.3.2. Monarşi

Dilimize Fransızca *monarchie* kelimesinden geçmiş olan monarşi Yunanca tek şef anlamına gelen *monos archos* kelimesinden gelmektedir.²¹³ En temel anlamıyla bir hükümdarın devlet başkanı olduğu yönetim biçimi olan monarşi, saltanatın başka bir adı olarak da kullanılmaktadır. Yüzyıllar boyunca kullanılan en yaygın yönetim biçimi olan monarşi kendi içinde alt dallara ayrılmaktadır. Saltanat haklarının sınırlandırılmasına göre mutlak- meşruti, hükümdarın tahta geçiş biçimine göre ise irsî- seçimli olmak üzere dallara ayrılan monarşinin şu anda yeryüzünde kırk dört adet değişik uygulaması mevcuttur.²¹⁴

Krallık veya monarşide bir kişinin yasalara göre yönetmesi söz konusudur. Kral tek başına olsa da belli yasalar çerçevesinde yönetimini uygulamaktadır. Eğer kral keyfine göre bir yönetim sergilerse orada yasalardan söz etmemiz mümkün değildir. Montesquieu'ye göre aracılık eden, bağımlı olan ve buyruk altında kuvvetler, temel kanunlar vasıtasıyla bir kişinin yönettiği hükümetin yani saltanat yönetiminin içeriğini oluşturur.²¹⁵ Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta Montesquieu'nün temel kanunların zorunlu varlığına değinmiş olmasıdır. Çünkü devlette yalnız tek bir kişinin keyfi idaresi olursa istikrar ve devlet yönetiminden bahsetmek mümkün olmaz.²¹⁶

Monarşide yönetici olan kralla halkın arasında ise bir soylular sınıfı bulunmaktadır. Kral bu sınıflar arasında soylular kesiminde yer alır. Soyluluğa dayanmayan krallık zorbalıktan başka bir yönetim biçimi değildir.²¹⁷ Doğası gereği tek kişinin yönetimi olan ve ilkesi gereği şerefın saltanatı olan monarşide yer alan bahsettiğimiz bu temel yasalar nelerdir? Krallığın temel yasalar kavramı, kralın iddialarına sınırlama getirmek için vardır.²¹⁸ Kral tahta çıkarken örtük bir şekilde var

²¹³ Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, 107.

²¹⁴ * Bu sınıflandırma ve yeryüzünde kırk dört adet monarşinin halen uygulamada olduğu bilgisi Kemal Gözler'in *Devletin Genel Teorisi* adlı kitabındaki şemadan alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. S. 109.

²¹⁵ Montesquieu *Kanunların Ruhu Üzerine*, 60.

²¹⁶ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 60.

²¹⁷ İşçi, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, 263.

²¹⁸ Althusser, *Montesquieu Siyaset ve Tarih*, 88.

olan temel yasaların erdemi sayesinde bu yasaların varlığını hisseder ve soylular kesiminin bir dizi düzenleyici hükmünü kabul ederek karşılıklı saygı üstünden yönetimini temellendirir.²¹⁹

Monarşi hakkında saygı ve şeref kavramlarının önemine değinen Montesquieu bu yönetim biçimi için din adamlarının önemine dikkat çekmiştir. Aydınlanma dönemi filozofu olan düşünürün yenilikçi fikirlerine rağmen din adamlarının öneminden bahsetmesi çelişkili olarak görülse de üstlendikleri görev açısından din adamları sistem için hayati önem taşımaktadır. Montesquieu, cumhuriyette papaz sınıfının kuvvetini çok tehlikeli bulmasına rağmen baskı rejimine yönelen saltanat rejimini de çok faydalı bulmuştur.²²⁰

“Keyfi idareyi önleyen böyle bir kuvvet olmasaydı, kanunlarını yitirdikleri günden beri İspanya ve Portekiz’in hali ne olurdu? Başka bir engel olmadıkça en iyi engel budur: çünkü baskı hükümeti insanoğluna öyle korkunç kötülükler eder ki, bizzat bu kötülükleri önleyen bir kötülük, bir iyilik halini alır.”²²¹

Monarşinin cumhuriyet rejimine göre başka bir avantajlı tarafı ise bireysel hırsların saltanat hükümetine sağlayacağı fayda noktasındadır. Böyle girişimlerin hükümete hayat vereceğini savunan düşünür, her an bastırılabilceğini de ifade ederek herhangi bir tehlikeli durum içermediğini savunmuştur.²²² Bu noktada bireysel hırs kötü özellikleri ile düşünülmemelidir. Bireysel hırs şeref kavramı ile ele alınmalıdır. Özellikle eski toplumların ataerkil bakımdan daha baskın olduğu göz önünde bulundurulduğunda şeref, bir birey için çok önemli bir kavramdır. Montesquieu, şeref kavramını adeta bireyin görevlerinde devamlılığını sağlayacağı bir güç ve monarşiye karşı her zaman sadakatle hizmet edeceği bir ilke olarak değerlendirmiştir.

Montesquieu’nün monarşisinde ayrıcalıklı zümreler hükümdarın aşırılıklara kapılmasına engel olur. Temel ilke olan şeref ise zümreleri hükümdardan korur.²²³ Bunun doğal sonucu olarak da hükümdar halktan, halk da hükümdardan korunmuş olur.

Burada Montesquieu’nün monarşi anlayışı Machiavelli’in mutlak monarşisinden ayrılmaktadır. Machiavelli, mutlak monarşi anlayışında özgürlüğü doğal bir unsur

²¹⁹ Althusser, *Montesquieu Siyaset ve Tarih*, 88.

²²⁰ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 61.

²²¹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 61.

²²² Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 61.

²²³ Althusser, *Montesquieu Siyaset ve Tarih*, 98.

görmemektedir. Ona göre Tanrı hiçbir şekilde insana özgürlük vaat etmez, özgürlük daima kazanılması gereken bir şeydir.²²⁴ Bunun aksine Montesquieu dini hoşgörüyü temeline alan Stoacı eğitiminin etkisiyle insanın özgürlüğüne önem vermiş, monarşi yönetiminin hızlı karar alabilen avantajlı taraflarını vurgulamıştır. Montesquieu'nün savunduğu monarşi anlayışı, Bodin'in monarşi anlayışına çok benzemektedir. Bodin otoritenin bölünmezliği ve teminatının tek insana bağlı olduğunu savunmuştur.²²⁵ Her iki düşünürde mutlak güç kavramından hareketle monarkın düzenleyici ve dengeleyici otoritesini benimsemiş ve böyle bir monarşi anlayışının üstünlüğüne inanmıştır.

Böyle bir monarşi anlayışının savunma gücüne de değinen Montesquieu cumhuriyet rejiminde güvenliğin sağlanması için bütün unsuların birleşmesi olarak görmüşken monarşide geometrik bir savunma anlayışını kabul etmiştir. Bir nesnenin alanının genişledikçe çevresinin buna oranla küçük kaldığını söyleyen düşünür sınırların tahrip edilmesinin küçük cumhuriyetlerden ziyade büyük monarşilerde hoş görülebileceğini savunmuştur.²²⁶ Bu tezini Türkler, Moğollar, İranlılar, Çinlileri örnek vererek savunan düşünür Doğu toplumlarının baskıcı bir yönetim anlayışına uygun olduğunu savunmuştur. Batı toplumları için ise çıkar yolu olarak gördüğü monarşi anlayışı bu anlayıştan son derece farklıdır. Hemen her konuda Doğu için ideolojik bir yaklaşım sergileyen Montesquieu tutumunu bu konuda da sürdürmektedir.

Sonuç itibarıyla Montesquieu için monarşi ilk çağrıştırdığı tek kişinin yönetiminden daha farklıdır. Ayrıca saltanat hükümetinde yürütme tek bir kişi tarafından yönetildiği için işler cumhuriyet yönetimine göre çok daha hızlıdır ve bu saltanat yönetiminin cumhuriyet yönetimine karşı çok büyük bir üstünlüğüdür.²²⁷

2.2.3.3. Despotizm (İstibdat)

Hiçbir yasaya bağlı olmaksızın, kendini her şeyin sahibi sanan bir kişinin keyfi yönetimine despotizm denir. İstibdat ve zorbalık anlamlarına da gelen despotizmde temel ilke korkudur. Montesquieu, bütün insanların köle oldukları bu yönetim biçiminin

²²⁴ Machiavelli, *Hükümdar*, 52.

²²⁵ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 196.

²²⁶ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 199.

²²⁷ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 108.

ilkesinin şeref olamayacağından bahseder.²²⁸ Çünkü köle olan insanlar kendilerini hiçbir şeyin üzerinde göremezler. Monarşi yönetiminin bozulmasının doğal sonucu olan despotizmde mutlak itaat ve korku hâkimdir.

Despotizmin ilk özelliği hiçbir yapısı olmayan siyasal bir rejim olmasıdır.²²⁹ Montesquieu'ye göre despotizm, monarşinin temelinde bulunan kanunlara sahip değildir. Bütün yönetim biçimlerinde kanunlara çok önem veren Montesquieu için despotizm bu yönüyle ayrılmıştır. Bütün yönetim biçimleri arasında açıkça yerdiği tek yönetim biçimi zorbalık olmuştur.²³⁰ Düşünür yasalara gerek olmayan bu yönetim biçiminde insanları hayvanlara benzetmiştir. İnsanların bu yönetimdeki davranışları, hayvanların birtakım hareketleri yapmak için kendilerine işkence edilmesine benzer.²³¹ Böyle bir yönetim biçimi Montesquieu'nün yönetim biçimlerinin temelinde bahsettiği kanunları bulundurmamasının yanında kişilik haklarını da yok saydığı için son derece tehlikeli bir anlayıştır. Bu yönetim biçimi uçsuz bucaksız topraklara sahip olan Doğu toplumları tarafından benimsenmiş bir yönetim anlayışıdır. Ancak Montesquieu Batı toplumları ve Roma İmparatorluğu tarafından doğal sayılan kölelik anlayışını görmezden gelerek ideolojik bir değerlendirme yapmıştır.

Düşünür, bu şekilde eleştirdiği despotizm için sadece tek bir temel kanundan bahsetmiştir. Tek kişinin yönetimi birçok kişinin eline bırakmasıyla iktidar kavgaları çıkacağını ve bunu önlemenin tek yolunun kendisiyle aynı yetkilere sahip olan bir vezir atamaktan geçtiğini savunmuştur.²³²

Korku noktasında dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus, birey açısından devlet kaynaklı korkudan daha büyük bir korkunun olmayışıdır. Burada insanlar üstündeki bu baskıcı korku dengesi iyi ayarlanamazsa içgüdüsel olarak insanlar despotizm bile olsa yönetime karşı ayaklanabilirler. Nitekim genelde de monarşiler bozularak despotizme dönüşür. Halk hareketi ile de mevcut düzenler yıkılır.

²²⁸ Montesquieu *Kanunların Ruhu Üzerine* 73.

²²⁹ Althusser, *Montesquieu Siyaset ve Tarih*, 101.

²³⁰ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 124.

²³¹ İşçi, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, 264.

²³² Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 63.

Montesquieu despotizm noktasında Platon'la benzer fikirlere sahiptir. Tiranlığı adaletsizliğin, haksızlığın en uç noktası olarak tanımlayan Platon²³³ gibi Montesquieu da en uç noktada ele almıştır. Tiranlığı monarşinin yozlaşmış biçimi olarak gören Platon²³⁴ ile Montesquieu bu noktada da aynı fikirdedir. Montesquieu'nün Platon ile ayrıldığı nokta özgürlüktür. Platon özgürlüğün doyumsuzluğunu tiranlığa bağlarken Montesquieu'nün böyle bir fikri bulunmamaktadır.

Montesquieu'nün despotizmin bütün kötü yanlarını açıkça ortaya koymasındaki temel amaç, Avrupa için uygun olan monarşi yönetiminin bozulduğu zamanlarda insanların başına gelecek kötü yönetimin farkında olmalarını sağlamaktır. Sonuç olarak düşünürün buradaki temel amacının monarşiyi korumak olduğu söylenebilir.

2.2.3.4. Montesquieu'ye Göre Yönetimlerin En İyisi

Montesquieu tanımladığı bu yönetim biçimlerinin her birisine temel bir var olma ilkesi belirlemiştir. Yönetimlerin sağlıklı devamlılığı bu ilkelerin temelde uygulanabilirliği ile mümkündür. Nitekim düşünür her hükümetin bozulmasını hemen her zaman ilkelerin bozulmasına bağlamıştır.²³⁵

İstibdat yönetimini de çok açık bir şekilde eleştiren Montesquieu için uygulanabilirlik açısından sadece cumhuriyet ve monarşi yönetimleri mevcuttur. Bu yönetim biçimleri arasında bir değerlendirme yapmadan önce Montesquieu'nün sosyolog kimliği üzerinde durmamız gerekmektedir.

Montesquieu sosyolog kimliğiyle, özel ile genel arasında orta bir yol benimsemiş bir düşünce yapısından hareketle, bireylerden ziyade insan gruplarıyla, toplumdan ziyade toplumlarla, çevreyi ve kurumları değiştiren kalıcı ve değişmez kuralları keşfetme çabası içinde olmuştur.²³⁶ Yine Montesquieu için toplumlar doğal biyolojik organizmalar olarak kökleri ve temel amaçları bilinen mekanizmalardır. Burada önemli olan ve açıklanması gereken husus bu toplumlar arasındaki farklardır.

²³³ Platon, *Devlet*, 25.

²³⁴ Platon, *Devlet*, 29.

²³⁵ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 173.

²³⁶ Thomson, *Siyasi Düşünce Tarihi*, 111.

Düşünür bu yaklaşımı ile farklı toplumlar üzerinde farklı yönetim biçimleri anlayışını savunmuştur. İklimin insan üzerinde olan etkileri de göz önünde bulundurulduğunda baskı rejimi dışındaki (Düşünür, baskı rejimleri konusunda ılımlı baskı yönetimlerini despotizmin dışında değerlendirmiştir.) yönetim biçimlerinin uygulanmasında toplum yapısına uygun olan yönetim biçimi anlayışını kabul etmiştir. Örneğin Avrupa'nın büyük imparatorluklarına uygun olan monarşi yönetimi, daha küçük nüfus ve yüzölçümüne sahip başka bir devlette uygun olmayabilir. Daha küçük yapıdaki bir devlet için demokrasi ya da aristokrasi daha uygun olacaktır. Bütün bu düşüncelerle birlikte üç hükümet şeklinin ilkelerini açıklarken Montesquieu olanı değil olması gerekeni ele almıştır.

“..... Ama bu, hangi bir cumhuriyette kişilerin erdemli oldukları anlamına değil, erdemli olmaları gerektiği anlamına gelir. Bundan başka, yine bu sözlerimden herhangi bir saltanat hükümetinde mutlaka şeref, falan ya da filan, baskı hükümetinde de mutlaka korku vardır manası çıkarılmamalı; ben sadece bulunması gerekir demek istiyorum; aksi takdirde hükümetin şekli mükemmel olmaz.”²³⁷

Olması gerekenler üzerinden bir sınıflandırma yapan Montesquieu, ilkelerin temelde uygulanmasında küçük değişiklikler yapılmasının bile felakete yol açacağını ön görmüş ve bu görüşünde herhangi bir yönetim biçimini ayırmamıştır. Nitekim Doğu Roma İmparatorluğu'nun kötü bir yönetim altında güçten kesildiğinden bahsederek temel ilkeler üzerinden imparatorluğun devamlılığı ve çöküşü hakkında ayrıntılı değerlendirmelerde bulunmuştur.^{238*}

Yine yaşadığı çağın ve yetiştiği ortamın aksine bir şekilde Montesquieu *İran Mektupları* adlı eserinde Batı'da gelişen sanat ve bilim dallarından fazlaca bahseden arkadaşına *“Bana barbar gözüyle bakacaksın; ama bunlardan elde edilen faydanın, her gün bunların kötü kullanımından doğan zararları tazmin edip etmediğini bilemiyorum.”²³⁹* şeklinde cevap vererek cumhuriyet rejiminin fazilete dayalı temel kanunu ile örtüşmeyen bir anlayış ortaya koymuştur.

²³⁷ Montesquieu, *Kanunların Ruhunu Üzerine*, 76

²³⁸ Montesquieu, *Romalıların Yükselişi ve Düşüşü*, 180. * Bu kitapta Doğu Roma İmparatorluğu'nun devamlılığının sebepleri ve çöküşü ayrıntılı olarak incelenmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. S. 179-185.

²³⁹ Montesquieu, *İran Mektupları*, (Çev. Berna Günen), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, 173.

Her yönetim biçiminin iyi tarafları ile birlikte kötü yanları da mevcuttur. Bunun yanında hükümet şekillerinde yer alan temel ilkeler üzerine farklı görüşler de söylenebilir. Örneğin, fazilet ve şeref ilkelerinin ne anlama geldiği çok da açıkça ifade edilmemiştir.²⁴⁰ Ölçsüz krallığın zorbalığa, ölçsüz demokrasinin de demagojiye, tiranlığa vardığı tespitlerinden hareketle Montesquieu, yönetim biçimlerini birbirinden yeterince ayıramamıştır.²⁴¹

Yönetim biçimlerinin birbirlerine üstün ya da eksik taraflarını bütün konular üzerinde değerlendiren Montesquieu üç yönetim biçiminden cumhuriyet ve monarşiyi bulunduğu yapıyla tam olarak kabul etmemiştir. Montesquieu fikir dünyasında fazilet ve şeref ilkesinin bir arada olduğu karma bir hükümete doğru kaymıştır.²⁴² Aslında Montesquieu'nün temel amacının yönetim şeklinin despotizme kaymasını önlemek olduğu savunulabilir.

Nihai çözümlememizde Montesquieu, şu veya bu hükümet şeklinden ziyade, vatandaşların hürriyetini garanti altına alan²⁴³ bir hükümet, ruhbanlık ve despotizmden nefret eden, akla, ilerlemeye ve insanlığa dayanan tipik bir aydınlanmacı anlayışla²⁴⁴ cumhuriyet yönetiminin fazileti ile hareket eden, bunun yanında geçmişine bağlı, kurumsal hafızası ile monarşinin şerefe dayalı yönetimini bu değerlerle birleştirmeye çalışan sosyolojik tabanlı, anlaşılması çok da kolay olmayan bir yönetim şeklini benimsemiştir. Montesquieu'nün tasarladığı yönetim şeklinin tam olarak anlaşılabilmesi için ferdi, siyasi hürriyetlerle birlikte kuvvetler ayrılığı prensibindeki düşüncelerini de ayrıntılı bir şekilde inceleyerek ortaya bir sentez koymamız gerekmektedir.

2.3. KANUN ADAMI OLARAK MONTESQUIEU

2.3.1. Hürriyet Kavramı

Hürriyet ya da diğer kullanımıyla özgürlük, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar bütün inanç sistemleri ve toplumlar tarafından kabul görmüş, üzerinde net bir fikir birliğine varılamamış ve halen daha çokça tartışılan bir kavramdır.

²⁴⁰ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 128.

²⁴¹ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 129.

²⁴² Tütengil, *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, 22.

²⁴³ Tütengil, *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, 23.

²⁴⁴ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 241.

En temel anlamıyla hürriyet serbest olma, bir şeye bağlı olmama, etki altında kalmama, seçme gücüne sahip olma şeklinde tanımlanabilir. Özgürlük için birinci şart herhangi bir zorlama durumunun olmamasıdır. Kişinin kendi iradesiyle özgürlük kavramından bahsedilebilir. Bahsedildiği konuya göre farklı anlamlar taşıyabilen hürriyet kendi içinde siyasi hürriyet, vicdan hürriyeti, söz hürriyeti gibi alt dallarına ayrılmaktadır.²⁴⁵ Bu kadar geniş bir yelpazeye yayılan bu konuya biz sadece insan ve devlet arasındaki ilişkiden yaklaşılmaya çalışacağız.

Her şeyden önce insanlık tarihi bazı ortak temellere sahiptir. Farklı toplumlarda yaşayan insanlar içgüdüsel olarak bazı temel fikirler noktasında hiçbir coğrafi ve kültürel temasları olmamasına rağmen ortak özdeyişler ortaya koymuşlardır. Bu temel fikirler Erich Fromm tarafından üç özdeyişle özetlenmiştir²⁴⁶:

1. Her şeyden şüphe et. (De omnibus es dubitantum.)
2. İnsani olan herhangi bir şeyin bana yabancı olmadığına inanıyorum.(Nihil humanum a mihi alienum puto)
3. Gerçek seni özgürlüğüne kavuşturacak. (The truth shall make you free)

İkisi Eski Romalılardan, birisi de Hristiyanlıktan olan bu temel fikirlerden birincisi şüphecilik, ikincisi hümanizm ve üçüncüsü de realizm yönünden insanları temel arayışlarına, özgür olma güdüsüne yöneltmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse özgürlük, bireylerin toplum içinde birbirlerinin yaşam alanlarına müdahale etmeden her anlamda kendi başlarına kararlar alabilme ve aldıkları kararları uygulayabilme durumudur.

Öyleyse toplum içindeki yaşam alanında bir sınır çizilen bireyin kendi üzerindeki egemenliğinin haklı sınırı neresidir? Toplumun otoritesi nerede başlar? İnsan yaşamından ne kadar kısmını bireyselliğe ve ne kadarını topluma ayırmalıdır?²⁴⁷ Toplumun koruması altında olan her birey toplum halinde yaşamayla birlikte, diğer toplumun fertlerine karşı belli bir davranış çizgisine uymayı zorunlu kılmıştır.²⁴⁸

²⁴⁵ Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, Vadi Yayınları (5. Baskı), Ankara 2005, 13.

²⁴⁶ Erich Fromm, *Çağımızın Özgürlük Sorunu* (Çev. Bozkurt Güvenç), Gündoğan Yayınları(3. Basım), Ankara 1995, 23.

²⁴⁷ John Stuart Mill, *Özgürlük Üstüne* (Çev. Alime Ertan), Belge Yayınları(2. Baskı), İstanbul 2000, 101.

²⁴⁸ Mill, *Özgürlük Üstüne*, 101.

Birey ve toplum arasındaki bu ilişkinin açıklamalarından sonra Montesquieu özgürlük üstüne bir tanım yaparak sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Demokrasilerde milletin her istediğini yapmasının özgürlük gibi görüldüğünün anlaşıldığını belirten düşünür bir devlette, yani kanunları olan bir toplumda özgürlüğün ancak istememiz gereken şeyi yapmaktan ibaret olduğunu savunmuştur.²⁴⁹ Bağımsızlık, hürriyet kavramlarının insanlar tarafından iyice idrak edilmesi gerektiğini vurgulayan Montesquieu kanunların izin verdiği her şeyi yapma hakkını özgürlük olarak kabul etmiştir.²⁵⁰ Kanunların yasak kabul ettiği davranışların yapılabilmesi özgürlük sayılamaz. Çünkü diğer vatandaşların da aynı yetkiyi kullanma hakları olacaktır.²⁵¹

2.3.2. Siyasi Hürriyet

Maddi ya da manevi olarak ayrılan bütün insan hürriyetleri, din, ahlak, hukuk kurallarıyla sınırlandırılmıştır.²⁵² Hukuk kurallarının yapıcısı ve uygulayıcısı olan devlet, hürriyetin sınırlandırılmasında başrolü oynamıştır.²⁵³ Kanunlar tarafından sınırları çizilen hürriyetin uygulanması noktasında ise geniş kitleler üzerinde başarılı bir durum söz konusudur. Gücünü kanunlara, yani devlete dayandıran bu sınırlar, yaptırım gücünden dolayı pratik yaşam alanında uygulanabilmiştir. Ayrıca kutsal kanun insanların Tanrı karşısında eşit olduklarından hak eşitliğine inanır ve pratikte doğal eşitliğe daha fazla değer verir.²⁵⁴ Montesquieu bu noktada siyasi hürriyet kavramının kanunların izin verdiği ölçüde bir özgürlük olduğunu çok açık bir şekilde ifade etmiştir.²⁵⁵

Siyasi hürriyet konusunda ikinci bir tanımda bulunan düşünür vatandaşların kendilerini güven içinde görmelerinden duyacakları huzuru, hiçbir ferdin diğer fertlerden korkmasına yol açmayacak hükümetlerde bulabileceğini belirtmiştir.²⁵⁶ Bu şekilde önce bir kanun meselesi olan siyasi hürriyet; bir yandan kanunların hükümet

²⁴⁹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 226.

²⁵⁰ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 227

²⁵¹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 227.

²⁵² Öner, *İnsan Hürriyeti*, 110.

²⁵³ Öner, *İnsan Hürriyeti*, 110.

²⁵⁴ Anne M. Cohler, *Montesquieu's Comparative Politics and Spirit of American Constitutionalism*, University Press of Kansas 1988, 102.

²⁵⁵ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 226.

²⁵⁶ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 369.

örgütüyle, öte yandan vatandaş ile ilgisi bakımından ele alınmalıdır.²⁵⁷ Hem devlet hem de birey açısından değerlendirildiğinde toplumun tümüne yayılacak kurala dayalı bir özgürlük anlayışı adalet ve eşitlik kavramlarını da içine alarak şekillenmektedir. Kuralların sınırları çerçevesinde hareket edilmesi ile özgürlük gerçek anlamını buluyorsa devlet idaresinde adalet olmazsa olmaz bir öneme sahiptir. Bu anlayıştan hareketle tüm adalet ilkeleri birlikte ve iyi bir yaşam sürmemizi sağlayacak sosyal ön koşullara göre sorgulanmalıdır.²⁵⁸

Adalet kavramının bu kadar önemli olması Montesquieu'nün siyasi hürriyeti dayandırdığı temel politika öğretilerinden kaynaklanmaktadır. Düşünürün politika öğretisi dengeye yani iktidarı iktidarla sınırlandırma üstüne kuruludur.²⁵⁹ Devletin gücünü kendine yontacak birey ya da grupları engelleyecek olan yine devletin kendi mekanizmalarıdır.

Bütün hükümetler içinde akla en uygun olanını bulmak için çok düşündüğünü belirten Montesquieu, en mükemmel yönetimin amacına en az bedelle ulaşan yönetim olduğunu savunmuştur. Yani insanları kendi eğilimlerine en uygun şekilde yöneten hükümet en mükemmeldir.²⁶⁰ Görüldüğü üzere insanların eğilimlerine ve siyasi hürriyetlerine daha fazla değer veren Montesquieu yönetim biçimlerinden ziyade devlet içindeki gücün dağılımına vurgu yapmıştır.

Montesquieu'ye göre siyasi hürriyetin teminat altına alınabilmesi için iki önemli şart vardır:

*“Yasama yetkisiyle uygulama ya da yürütme yetkisi aynı kişiye ya da aynı memurlar topluluğuna verilirse, ortada özgürlük diye bir şey kalmaz; çünkü aynı hükümdarın ya da aynı senatonun, şiddet kullanarak uygulamak için ağır kanunlar yapmasından korkulur.”*²⁶¹

“Yargılama yetkisi, yasama yetkisiyle uygulama yetkisinden ayrılmazsa ortada yine özgürlük diye bir şey kalmaz. Yargılama yetkisi yasama yetkisiyle birleştirilseydi vatandaşların hayatı ve özgürlüğü üzerindeki yetki keyfi olurdu: çünkü hâkim aynı zamanda kanun yapıcısı olurdu. Uygulama

²⁵⁷ Tütengil, *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, 24.

²⁵⁸ David Schmitz, *Adaletin Unsurları* (Çev. Hayrettin Özler), Liberte Yayınları, Ankara 2010, 201.

²⁵⁹ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 129.

²⁶⁰ Montesquieu, *İran Mektupları*, 136.

²⁶¹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 228.

yetkisiyle birleştirilseydi, o zaman hâkimin elinde yargılama yetkisinden başka bir de baskı kuvveti bulunurdu."²⁶²

Bu tespitlerinden sonra Montesquieu Türkiye’de kuvvetlerin üçünün de padişahın elinde bulunduğundan ve müthiş bir istibdat yönetiminin hüküm sürdüğünden bahsetmiştir.²⁶³ Türkiye noktasında yüzeysel bir değerlendirmede bulunan düşünür teokrasiye dayalı bir monarşi anlayışının uygulandığını ve divan adı verilen yönetim kararlarının alındığı yürütme mekanizmasını, kadılar aracılığıyla kuralların uygulandığı yargı gücünü ya görmezden gelmiş ya da detaylıca araştırmamıştır.

Böylelikle Montesquieu devleti meydana getiren kuvvetlerin birbirinden ayrılması ve yetki sınırlarının belirlenmesinden bahsederek kuvvetler ayrılığı prensibini ortaya koymuştur. Montesquieu’ye göre siyasi hürriyet ancak bu yolla elde edilebilir. İnsanlığın büyük öğretmeni olarak tanımladığı John Locke kuvvetler ayrılığından bahsetmiş, Montesquieu’de İngiliz yönetiminin siyasi özgürlük üzerine kurulu olduğunu belirterek İngiltere siyasal sistemini örnek almıştır.²⁶⁴

Siyasal hürriyet bazen bu şartların oluşmasıyla da sağlanamayabilir. Burada önemli olan bireyin kanun açısından sağlanan özgürlüğünün realitede oluşturulmasıdır. Temel kanunların öneminden bahseden Montesquieu uygulama bakımından eksik kalan özgürlüğün de sağlanabilmesi için ahlak ve gelenekler, davranışlar, toplumun faydasına olacak özel kanunları da desteklemiştir.²⁶⁵ Bütün bunların sonucunda siyasi anlamda bir hürriyet kişinin güvenliğidir, hiç olmazsa güvenlik içerisinde yaşadığı kanısında olmasıdır.²⁶⁶

Montesquieu’nün siyasi hürriyeti tarif ederken korkudan kurtulma fikri üzerinde ısrarla duruşu ve insanlara bir toplum fikri vermesi bakımından Aydınlanma Çağı’nın en büyük başarılarından biri olmuştur.²⁶⁷ Ancak kanaatimize göre Montesquieu korkudan kurtulma fikri üzerinde ısrarla durarak siyasi özgürlüğü savunmasına rağmen siyasi kölelik noktasında aynı sosyolojik tespitleri gerçekleştirememiş ve ideolojik değerlendirmelere saplanmıştır.

²⁶² Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 229.

²⁶³ Tütengil, *Montesquieu’nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, 24.

²⁶⁴ İşçi, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, 266.

²⁶⁵ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 266.

²⁶⁶ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 266.

²⁶⁷ Tütengil, *Montesquieu’nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, 27.

Siyasi kölelik konusu düşünürün *Kanunların Ruhü Üzerine* adlı eserinde müstakil bir bölüm olarak işlenmiştir. Montesquieu'ye göre siyasi kölelik, medeni kölelik ve aileye bağlı kölelik iklimin özelliğine bağlıdır.²⁶⁸ İklim şartlarının insanüstüne etkilerinden bahseden düşünür iklim özellikleri ve coğrafi alanlara göre insanları belli sınıflandırmalara tutmuştur. Fazla sıcak iklimlerin insanların kuvvet ve cesaretlerini körelttiğini, buna karşılık soğuk iklim insanların yapılması zor ve güç gerektiren işleri başarabilecek ruh ve beden sağlığına sahip olduğunu savunan düşünür sıcak iklim insanların korkak ve ürkek oldukları için köle, soğuk iklim insanların ise özgürlük içinde yaşamasını iklimin insanüstüne etkilerinin doğal sonucu olarak görmüştür.²⁶⁹

Asya ve Avrupa hakkında coğrafi kıyaslamalar yapan Montesquieu soğuk iklim bölgesi olan Asya'da yaşayan insanların kuvvetli ve zayıf olarak birbirlerinin karşısı olduğunu bunun sonucunda köle ve istilacı olarak iki grubun bulunduğunu belirtmiştir.²⁷⁰ Bunun aksine Avrupa birbirine denk milletlerden oluşmaktadır. Bu yüzden Asya'nın köle, Avrupa'nın özgür; Asya'nın zayıf, Avrupa'nın kuvvetli olmasının sebebi budur.²⁷¹ Kanaatimize göre Montesquieu'nün bu fikirleri gerçekten uzak ideolojik bir değerlendirmedir. Konunun başında soğuk iklim insanların güçlü olacağından bahseden düşünürün fikirlerine göre Asya toplumları cesur ve kuvvetlidir. Ancak konunun ilerleyen bölümlerinde Asya toplumları düşünür tarafından köle ve zayıf olarak anlatılmıştır. Bunun yanı sıra Avrupa konusunda ise Montesquieu yine taraf tutmaktadır. Avrupa'da özellikle Roma dönemlerinden beri kölelik son derece doğal görülen bir durumdur. Ayrıca Batı dünyasının felsefi gelişiminde yadsınamaz katkıları olan Aristoteles doğal kölelik anlayışını savunmuştur. Aristoteles'e göre doğadan köle, bir başkasına bağlı olabilen, dolayısıyla da akıl yürütme becerisine sahip olan ama onu kullanamayan kişidir.²⁷² Ayrıca Avrupa kendi içerisinde ılıman ve sert iklim tiplerini birlikte barındıran bir coğrafyadır. Sonuç olarak kanaatimizce Montesquieu'nün, iklim tiplerinin siyasi kölelikle ilişkisi açısından yaptığı tespitler bir takım doğrular içerse de genellikle savunduğu tezi karşılamamaktadır. Halen daha günümüzde bu konu ile

²⁶⁸ Montesquieu, *Kanunların Ruhü Üzerine*, 369.

²⁶⁹ Montesquieu, *Kanunların Ruhü Üzerine*, 370.

²⁷⁰ Montesquieu, *Kanunların Ruhü Üzerine*, 372.

²⁷¹ Montesquieu, *Kanunların Ruhü Üzerine*, 372.

²⁷² Aristoteles, *Politika*, 14.

alakalı bilimsel bir tespit söz konusu değildir. Montesquieu'nün bu tespitlerini doğru kabul etmek gerçeği yansıtmayan çok zorlama bir çıkarım olacaktır.

2.3.3. Siyasi Hürriyetin Teminatı Olarak Kuvvetler Ayrılığı

Kuvvetler ayrılığı kuramı, devlet iktidarının sınırlandırılması aygıtı olarak, özgürlükçü, birey kaynaklı bir seçeneğin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.²⁷³ En basit tanımıyla yasama, yürütme ve yargı erkinin birbirinden ayrılması anlamına gelen kuvvetler ayrılığı ılımlılık, güvenlik ve özgürlük gibi kavramları teminat altına almak için gerekli görülmüştür. Kuvvetler ayrılığı geçmişten günümüze kadar gerek kamu hukukunda gerekse siyasi bilimlerde oldukça tartışılmış bir konudur. Ancak günümüzde Batı'nın gelişmiş siyasal düzeni içinde Batı ülkelerinde bu konu güncelliğini yitirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise halen daha önemini korumaktadır.²⁷⁴

Siyaset felsefesi alanında Aristoteles'ten Montesquieu'ye kadar konunun üzerinde düşünen filozoflar açısından devlet iktidarını etkin bir biçimde sınırlandırmanın en etkili yolu devlet gücünü çeşitli organlar arasında paylaşmaktır. Kişi hürriyetlerinin devlet iktidarı karşısında korunması ve güvence altına alınması her biri devlet iktidarının bir parçasını kullanan bu organların sahip oldukları karşılıklı etkiler yoluyla birbirlerini denetlemesi, dengelemesi, frenlemesinin sonucunda mümkün olabilir.²⁷⁵

Kuvvetler ayrılığı mitolojisinin Montesquieu ile anılması son derece normal olmakla birlikte, bu konu hakkında ilk düşüncelere sahip olan kişi Montesquieu değildir. Montesquieu kuvvetler ayrılığını en net biçimde ortaya koyan ve dengeli bir şekilde yasama, yürütme ve yargıyı birbirinden ayırarak, siyasi özgürlüğün ancak bu yolla sağlanabileceğini açıklayan ilk düşünür olmuştur.

İlk izlerine Konfüçyus ve Platon'da rastlanan kuvvetler ayrılığından tam olarak ilk bahseden düşünür Aristoteles olmuştur.²⁷⁶ Aristoteles *Politika* isimli eserinde bütün anayasalarda üç ögenin bulunduğu ve ciddi bir yasa koyucunun bu üç ögeden her

²⁷³ Mustafa Kutlu, *Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi, Hukuk Devletin Kökenleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2001, 100.

²⁷⁴ Cemil Oktay, "Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Yargı Açısından Anlamı ve Türkiye Örneği", *Anayasa Mahkemesi Yayınları*, Ankara 1984, 215-242.

²⁷⁵ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları*, Ankara 1998, 18.

²⁷⁶ Kutlu, *Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi, Hukuk Devletin Kökenleri*, 101.

birini düzenlemesi gerektiğinden bahsetmiştir.²⁷⁷ Bu üç ögeden birincisi düşünme (meşveret), yani ulus çapında önem arz eden bir şeyin tartışılması; ikincisi yürütme, yani bütün görev ve yetkiler karmaşası, yetkilerin sınırları ve seçilme yöntemleri; üçüncüsü de yargı düzenidir.²⁷⁸

Görüldüğü üzere İlk Çağ'da Aristoteles devlet yönetiminden bahsederken yasalar ve yasa koyucular aracılığıyla gücün dengeli dağılımına dikkat çekmiştir. Aristoteles yaşadığı Yunan toplumunun yönetimi için bir sınıflandırmada bulunmuştur. Gücün tek elde toplanmasının oluşturacağı sıkıntılar tarihin en eski devirlerinden beri bilinen bir gerçektir.

Aristoteles'ten sonra çeşitli biçimler ve bazı farklılarıyla birlikte kuvvetler ayrılığı devlet yönetimlerinde yerini almış olsa da kuvvetler ayrılığı fikrini günümüz anlamına uygun gelecek biçimde ortaya koyan ilk düşünür John Locke'dur.²⁷⁹ İngiliz siyasi tarihi Locke'dan önce çeşitli kuvvet mücadeleleri ve çekişmeler sonucunda ayrılmayı yaşamış ve parlamenter sistemin kuruluşunu ortaya koymuştur. Locke'un kuvvetler ayrılığı sınırlı iktidarla birlikte monarşik yönetim yerine parlamenter sistemi geçerli kılmak amacıyla devleti yasama, yürütme ve federatif bir kuvvet üzerine oluşturmaya dayanmıştır.²⁸⁰ Kuvvetler ayrılığı geçmişten günümüze kadar gerek kamu hukukunda gerekse siyasi bilimlerde oldukça tartışılmış bir konudur.

Montesquieu *Kanunların Ruhu Üzerine* adlı eserinde on birinci kitap²⁸¹ bölümü siyasi özgürlüğü meydana getiren kanunlar başlığı ile başlamış ve İngiliz Anayasası üzerine bölümü ile şekillenmiştir. Her devlette yasama, devletler hukukuna bağlı olan şeyleri uygulama, medeni hukuka bağlı olan şeyleri uygulama üzere üç yetkinin varlığından bahseden Montesquieu²⁸² bütün bu yetkileri kendi aralarında değerlendirmekle kalmamış, yönetim biçimleri açısından da farklılıkları ortaya koymaya çalışmıştır.

²⁷⁷ Aristoteles, *Politika*, s. 132.

²⁷⁸ Aristoteles, *Politika*, s. 133.

²⁷⁹ Kutlu, *Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi, Hukuk Devletin Kökenleri*, 109.

²⁸⁰ Kutlu, *Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi, Hukuk Devletin Kökenleri*, 109.

²⁸¹ Montesquieu'nun *Kanunların Ruhu Üzerine* isimli eseri kendi arasında 31 kitap bölümünden oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Kanunların Ruhu Üzerine*

²⁸² Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 228.

İngiliz kamu hukukuna dayanarak kuvvetler ayrılığı prensibiyle siyasi özgürlüğe özgün bir anlam kazandıran Montesquieu kuvvetler ayrılığı ilkesinin en önemli temsilcisidir. Siyasi özgürlük noktasında kuvvetler ayrılığının daha iyi anlaşılabilmesi ancak bu üç erkin de detaylı olarak incelenmesi ile mümkün olacaktır.

Yasama işlemi bir ülkenin yasalarını hazırlama, onaylama, yayınlama ve uygulanmasını denetleyip gözetleme görevlerinden oluşmaktadır.²⁸³ Yasamanın yasa hazırlama yetkisiyle elde ettiği güç sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma yürürlüğe koymuş olduğu yasaları uygulama gücüne sahip olmamasından kaynaklanır.²⁸⁴

Locke'a göre yasama kuvveti diğer kuvvetlere göre en güçlüsüdür. Yasama erkinin bütün bu gücüne rağmen kaynağı toplumla kişisel iktidarın birleşmesidir. Kişisel iktidar kimseye mutlak bir iktidar veremeyeceğine göre yasama kuvveti de mutlak bir iktidar gücü değildir.²⁸⁵

Locke'un yasama hakkındaki fikirleri bu yöndeyken Montesquieu açısından konu farklılaşmaya başlamıştır. Kuvvetler ayrılığında gözetilen dengenin en iyi İngiliz anayasasında uygulandığını kabul eden Montesquieu, bu anayasayı kendi akıl ve gözlemleriyle bir çeşit basamak olarak kullanmıştır.²⁸⁶ Montesquieu'nün sistemi Locke'dan farklı bir şekilde oluşmuştur.

Özgür bir toplumda insanlar kendi kendilerini yönetebiliyorlarsa orada yasama gücü halkın elindedir. Ancak gelişen dünyada hızla artan insan nüfusu halkın doğrudan doğruya bu şekilde yönetime katılmasını imkânsızlaştırmıştır. Bu durumdan dolayı halk bu görevi seçimle göreve getirdiği temsilciler aracılığı ile gerçekleştirir. Montesquieu ise daha temel tanımlar üzerinden görüşlerini açıklamıştır.

Montesquieu, yasama yetkisinde hükümdar ya da memur olarak görevlendirilmiş kimsenin, belli bir süre için ya da her zaman geçerli olacak kanunlar yapacağını söyler.²⁸⁷ Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus yasama yetkisiyle yürütme yetkisinin aynı kişi ya da topluluklarda bulunmamasıdır. Kuvvetler ayrılığının en önemli noktası, temel dayanağı bu husustur. Montesquieu'ye göre bu iki erk aynı kişi ya

²⁸³ Kutlu, *Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi, Hukuk Devletin Kökenleri*, 127.

²⁸⁴ Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, 198.

²⁸⁵ Kutlu, *Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi, Hukuk Devletin Kökenleri*, 109.

²⁸⁶ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 129.

²⁸⁷ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 228.

da memur topluluğunda bulunursa ortada özgürlük diye bir şey kalmaz. Böyle bir durumda hükümdar ya da senato şiddet kullanarak keyfi olarak uygulamak için ağır kanunlar yapabilir.²⁸⁸

Temel amacı siyasi hürriyeti sağlamak olan kuvvetler ayrılığı açısından da bu şarttır. Her yurttaşın kendini güvende duymasından doğan iç rahatlığı olan siyasi özgürlük için bireyin devletten korkmaması gerekmektedir. Korkuların en büyüğü yurttaşın devletinden korkmasıdır.²⁸⁹ Bu korkunun önüne geçebilmenin tek yolu yasama ve yürütme erkinin birbirinden ayrılmasıdır. Yasama noktasında durum son derece anlaşılabilir. Kendisine çizilen sınırlar çerçevesinde hükümdar ya da memur topluluğu görevini yapar ve diğer erklerden net bir biçimde ayrılırsa yasama erki tam anlamıyla kuvvetler ayrılığının ruhuna uygun şekilde uygulanmış olur.

Yürütme noktasında ise Montesquieu bu güçten devletler hukukuna bağlı olan şeyleri uygulama yetkisi olarak bahsetmiştir. Yürütmenin görevi barışı sağlamak, savaş kararı almak, büyükelçileri gönderip elçi kabul etmek, ülkede güvenliği sağlayıp, işgal durumlarını önlemektir.²⁹⁰ Yasama gücünde halkı temsil eden temsilciler kurulu yürütme noktasında daha da önem kazanmaktadır. Montesquieu, temsil görevini tek meclis sistemine bırakmaya çok da sıcak bakmamaktadır.²⁹¹ Montesquieu'ye göre hem soylular hem de millet topluluğunu temsil edecek iki meclis sistemi tek meclis sisteminden daha avantajlıdır.²⁹² İki meclis sistemi ile yasama noktasında daha kontrollü bir yapıdan bahseden Montesquieu için yürütme noktasında uygulanabilirliğin hızı dengenin önüne geçmiş durumdadır.

Montesquieu'ye göre uygulama ve yürütme yetkisi bir hükümdarın elinde bulunmalıdır.²⁹³ Ani kararlar almayı gerektiren yürütme erkinin bir kişinin elinde bulunması birçok kişinin elinde bulunmasından daha iyidir.²⁹⁴ Görüldüğü üzere Montesquieu için siyasi hürriyet amacıyla birbirinden ayrılan kuvvetler açısından yasamanın bir kişi yerine birden fazla kişide bulunması, yürütmenin ise hızlı karar

²⁸⁸ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 229.

²⁸⁹ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 130.

²⁹⁰ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 228.

²⁹¹ Kutlu, *Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi, Hukuk Devletinin Kökenleri*, 113.

²⁹² Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 233.

²⁹³ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 234.

²⁹⁴ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 234.

verme açısından bir kişinin elinde toplanması daha mantıklıdır. Yürütmenin bir kişinin elinde bulunması siyasi hürriyet açısından ters bir durum gibi gözükse de kanun yapıcı olan yasama erki görevini yerine getirdiği sürece gerekli kontrol sağlanmış olacaktır. Montesquieu'nün hemen her konuda dikkat çektiği bir husus burada bir kez daha ön plana çıkmaktadır. Hükümdarın olmaması durumunda yürütme erkinin, yasama erkini gerçekleştiren insanlara verilmesi durumunda özgürlük ortadan kalkacaktır.²⁹⁵ Böyle bir durumda iki yetki birleşerek, aynı kişiler hem kanun yapıp hem de onu uygulayabilme hakkına sahip olacaktır.

Yargı erki ise Montesquieu'de suçları cezalandırmak ve kişiler arasındaki anlaşmazlıkların yargılanması şeklinde tanımlanmıştır. Yargı erki üzerinde diğer iki unsur gibi önemli açıklamalarda bulunmayan Montesquieu'ye göre yargı erki yasamanın bir sonucudur. Görevli hâkimler sadece kanunların belirttiğini yapan memur pozisyonundadırlar. Yargılama noktasında dikkat edilmesi gereken nokta her ne kadar yasamanın içinde sayılan bir bölüm olsa da yargı erkinin yasama ve yürütme yetkisinden ayrı bir şekilde ele alınmasıdır. Montesquieu'ye göre yargılama yetkisi, yasama ve yürütmeden ayrılmazsa ortada özgürlük diye bir şey kalmaz.²⁹⁶ Yasama ile yargılamanın birleşmesi halinde vatandaşların hayatı ve özgürlüğü üzerindeki yetkisi hâkimin aynı zamanda kanun yapıcı olmasından dolayı keyfi bir durum, yürütme ile birleştirilmesi ise hâkimin elinde yargılama dışında uygulama kuvveti ile baskı kuvvetine dayalı bir durum olurdu.²⁹⁷ Bu üç yetkinin bir yerde toplanması ise Montesquieu tarafından devletin başına gelebilecek en kötü durum olarak görülmüştür.

“Bu üç yetki: yani kanun yapma yetkisi, genel kararları uygulama yetkisi, suçları ya da vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıkları yargılama yetkisi, aynı zamanda aynı kişinin ya da yüksek memurlardan, soylulardan, halktan kurulu aynı toplulukların elinde bulunsaydı, devlette her şey yıkılırdı.”²⁹⁸

Yürütmede hükümdarın tek yönetimiyle yargıya karşı sorumsuzluğu fikrini ortaya koyan Montesquieu asillerin de ayrı mahkemelerde yargılanması gerektiğini ileri sürmüştür.²⁹⁹ Yargı erki noktasında bu fikirleri ortaya koyan düşünür kuvvetler ayrılığı düşüncesinde yargı erkinin sadece varlığından ve bağımsız olmasından bahsetmiştir.

²⁹⁵ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 233.

²⁹⁶ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 229.

²⁹⁷ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 229.

²⁹⁸ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 233.

²⁹⁹ Tütengil, *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, 29.

Ona göre yasama ve yürütme arasındaki sınırlar devlet çatısı altındaki siyasi hürriyetin teminatıdır.

Kuvvetler ayrımını ortaya koyan Montesquieu öğretisinin en önemli yanlarından biri de açıksa ortaya koymasa da negatif devlet kavramını savunmasıdır.³⁰⁰ Bu devlet bir gece bekçisi gibi çalışarak kanun ve nizamı sağlar, fertlerin hürriyet ve mülkiyetini korur. Ama kendisi hayata hiçbir zaman dâhil olmaz.³⁰¹ Devletin tüm bu işleri yaparken bireyin yaşamına pozitif bir şekilde dâhil olmaması önemlidir. Sonuç olarak Locke'da olduğu gibi Montesquieu'de kuvvetler ayrılığı temelinde birey haklarının devlet kuvvetinin tecavüzüne karşı nasıl korunabileceği, bu hakları himaye edebilecek bir devlet şeklinin nasıl olabileceği fikri yatmaktadır.³⁰²

Tüm bunlardan hareketle Montesquieu üç iktidarı üç ayrı organa vermekte, kanun yapma kuvvetini iki meclisli olarak düşünmekte, yürütmeyi hükümdar ve memurlarda bırakmakta, yargılama kuvvetini ise önemli saymamaktadır.³⁰³

Montesquieu kuvvetleri üçe ayırırken, birçok yerlerde adalet işlerinin müstakil olarak görülmekte olmasını göz önünde bulundurarak, yargılama kuvvetini yasama ve yürütme ölçüsünde değerlendirmemiştir.³⁰⁴ Montesquieu hürriyetleri garanti altına almak için sadece kuvvetler ayrılığını benimsememiş, yasamanın kanun yapma gücüyle icra gücü arasında bir denge oluşturmaya da çalışmıştır.³⁰⁵

Montesquieu Aydınlanma'nın getirdiği yeniliklerle Fransa'da hüküm süren monarşi arasındaki tartışmalarda temsil ettiği aristokrat sınıfı için bir çözüm aramıştır. Despotizme kaymakta olan monarşilerin engellenmesinde büyük rol oynayan Montesquieu aristokrasinin geleceğini kurtarabilmek için soylular liberalizmi anlayışından hareketle liberalizm için büyük bir kapı aralamıştır. Mensubu olduğu soyluları garanti altına almak için monarşiye karşı duran Montesquieu'nün bu düşünceleri en çok halkın işine yaramış ve halkın benimsediği bu fikirler zamanla gelişerek Fransız İhtilali ile sonuçlanmıştır.

³⁰⁰ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 241.

³⁰¹ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 241.

³⁰² Ernst Von Aster, *Fransız İhtilalinin Siyasi ve İçtimai Fikirleri* (Çev. M. Nermi), Ankara 1927, 23.

³⁰³ Tütengil, *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, 29.

³⁰⁴ Tütengil, *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, 31.

³⁰⁵ Tütengil, *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, 31.

Günümüzde geçerliliğini koruyan kuvvetler ayrılığında dengeyi böyle gözetmenin devlet mekanizmasında aksaklıklara yol açıp açmadığı hâlen daha tartışma konusudur. Montesquieu'ye göre devlet ne çok hızlı ne de yavaş çalışmalıdır.³⁰⁶ Bu üç kuvvetin birbirine dengeli olarak ayarlanmış olması devlet sisteminde bazı aksaklıklara yol açsa da devlet işlerini yürütebilmenin en güzel yolu budur.³⁰⁷

Bununla birlikte siyasi hürriyetin var olma koşulu ise bağımsızlığın sınırlanmasına bağlıdır. Bağımsızlık ve özgürlük farklı kavramlardır. Kişinin her istediğini yapabilmesi bağımsızlık olarak görülse de bu kişi özgür değildir. Çünkü her insanın istekleri farklı olduğundan birbirlerine engel olacaklardır. Böyle bir durumda bağımsızlığın yasalarla sınırlarının tespiti gerekmektedir.³⁰⁸ Bunun doğal sonucu olarak yasalar, kişinin kendi sınırlarını çizerek özgürlüğün tanımını oluşturur.

Bu noktada yasaların oluşturulması ve güçler ayrılığının uygulanması açısından çeşitli görüşler mevcuttur. J. J. Rousseau, meşruti hükümdarlığının en iyi devlet biçimi sayılmasına karşıdır. Egemenliğin yasama, yürütme, güç, istem gibi alanlara da ayrılmasına şiddetle karşı çıkan Rousseau³⁰⁹ halkın iradesinin egemen olduğundan ve asla bölünemeyeceğinden bahsetmiştir. Montesquieu'ye karşı çıkan Rousseau'nun görüşü egemenliğin asla devredilemeyeceği, bölünemeyeceğidir. Her ne sebeple olursa olsun Rousseau kuvvetler ayrılığına karşıdır.³¹⁰ Halkın egemen gücü toplumda bir arada yaşayan fertlerin toplam gücüdür. Her birey tartışılan konu ile alakalı kendi fikrini ortaya koyar ve bu fikirlerin toplamında genel irade ortaya çıkmış olur.³¹¹

Rousseau'nun bu egemenlik anlayışı kendi içinde bir takım imkânsızlar içermektedir. Artan nüfus ve coğrafi alanların genişlemesiyle birlikte halkın doğrudan yönetime katılması mümkün değildir. Rousseau açısından tam bir demokrasi anlayışı ve her alanda eşitlik, Montesquieu açısından kuvvetler ayrılığı sayesinde gerçekleşebilir. Mutlaka temsilci kullanılması gerektiğinde ise halkın temsilcileri istediği zaman

³⁰⁶ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 133.

³⁰⁷ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 133.

³⁰⁸ Mehmet Emin Akgül, “Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı”, Ankara Barosu Dergisi, Ankara 2010/4, 79-101.

³⁰⁹ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* (11. Baskı), (Çev. Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, 23-24.

³¹⁰ Celal Büyük, “Yasama Yürütme Yargı: Platon'dan Montesquieu'ye Devletin Fonksiyonlarına Genel Bir Bakış”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Samsun 2010/1, 159-170.

³¹¹ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 28.

görevden alabilmesi gerektiğın savunan Rousseau³¹² halk tarafından yapılmasa bile yasaların halk tarafından onaylanması gerektiğini savunmuştur.³¹³

Montesquieu'nün siyasi hürriyet noktasında güç ayrılığını savunmasının temel mantığı temsil ettiği kitleyi koruma içgüdüsünden kaynaklanmaktadır. Yürütme gücünün karşısında yasama gücü olarak yer alan aristokratlar her zaman kendilerini göreve getiren halktan da bağımsız olarak sahip oldukları ayrıcalıkları koruyarak hareket etmelidir.

Görüldüğü üzere tam anlamıyla olmasa da kuvvetler ayrılığı gücün tek elde toplanmasının önüne ne kadar geçebilirse toplumdaki siyasi özgürlük alanı da o kadar genişleyecektir. Dengeli güç dağılımı ile siyasi özgürlük doğru orantılıdır.

---

³¹² Celal Büyük, “Yasama Yürütme Yargı: Platon'dan Montesquieu'ye Devletin Fonksiyonlarına Genel Bir Bakış, 168.

³¹³ Celal Büyük, “Yasama Yürütme Yargı: Platon'dan Montesquieu'ye Devletin Fonksiyonlarına Genel Bir Bakış, 168.

SONUÇ

Aydınlanma Çağı'nın en önemli temsilcilerinden olan Montesquieu ortaya koyduğu farklı görüşleri ile birlikte kendine siyaset ve hukuk alanında özgün bir yer edinmiştir. Montesquieu, düşünce dünyasını, olayları gözlem ve akıl yoluyla değerlendirerek olanı ve olması gerekeni yansıtması durumundan ele alarak lojik değil deneysel ve soyut bir çizgide şekillendirmiştir. Sosyolojik anlamda Montesquieu gözlemin gücüne hatırı sayılır derecede başvurmuşsa da tam anlamıyla sosyolojik bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek son derece zorlama bir değerlendirme olacaktır. Örneğin Osmanlı Devleti'nde tam bir despotizmin, Avrupa devletlerinde ise ılımlı bir monarşinin hüküm sürdüğünü söylemesi kendi toplumu için ideolojik bir taraf tutmadır.

Siyasi güç noktasında devletin nasıl olması gerektiği konularına değinen düşünür cumhuriyet (aristokrasi- demokrasi), monarşi ve despotizm olmak üzere üç yönetim modelinden söz etmiştir. Ayrıca bu üç yönetim biçiminin her birisi için de birer ilke tanımlayan Montesquieu için cumhuriyet fazilete, monarşi şerefe, despotizm ise korkuya dayanmaktadır. Bu yönetim biçimlerinden despotizmi açık bir şekilde eleştiren düşünür despotizm ile idare edilen bir ülkede kanunların üstünlüğünden ve bireyin özgürlüğünden bahsetmenin mümkün olmayacağını söyleyerek bu yönetim biçimini baştan açıkça eleştirmiştir.

Cumhuriyet ve monarşi yönetimlerini ise olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendiren Montesquieu, net bir şekilde iki yönetim tarzından birini diğerine tercih etmemiştir. Aydınlanma'nın ruhu ve yasalara verdiği önem düşünüldüğünde düşünürün cumhuriyet rejimine daha yakın olduğunu söylemek yanlış bir ifade olacaktır. Hatta kendisi içinde doğup büyüdüğü aristokrat kitlenin çıkarlarını korumak için monarşiye daha yakın gözükmektedir. Fikirlerinde açıkça belirtmese de Montesquieu'nün bize göre daha yakın olduğu yönetim biçimi monarşidir.

Kuvvetler ayrılığı noktası ise Montesquieu'nün şöhretinin ana kaynağıdır. İlk oluşumlarına İlk Çağ filozoflarında rastlanan, John Locke ile ilk defa sistematik olarak tanımlanan, en net ve anlaşılır biçimde ise Montesquieu tarafından ortaya konan kuvvetler ayrılığı kuramı düşünürün savunduğu düzen ve kanunların temelini oluşturmuştur. Düşünöre göre kuvvetler ayrılığı siyasi hürriyetin teminatı durumundadır.

Kuvvetler ayrılığını yasama, yürütme ve Locke'un konfederatif güç olarak isimlendirdiği yargı olarak sınıflandıran düşünür bu üç erk alanının birbirinden bağımsız olarak dengeli bir biçimde ayrılmasını savunmuştur. Yasama erkini temelde yasa yapan, yürütme erkini kanunları yürüten, savaş ve barış kararı alan ve güvenliği sağlayan, yargı erkini suçlu cezalandırması ve anlaşmazlıkların çözümü olarak açıklayan Montesquieu için yasama ve yürütme erkinin birbirinden ayrılması siyasi hürriyet için hayati önem taşımaktadır. Montesquieu'ye göre yetki sahibinin devlet gücünü kendi çıkarlarına kullanması ancak ikinci bir iktidarın varlığı ile engellenebilir.

Bu iki gücün birbirinden ayrılması noktasında duyduğu hassasiyeti yargı noktasından dile getirdiğini söylememiz mümkün değildir. Montesquieu'ye göre erkler arasındaki ilişkinin incelenmesi noktasında kuvvetler ayrılığı siyasi bir fikir olduğundan ancak siyasi fonksiyonlarda uygulanma alanı bulabilir. Ayrıca Montesquieu yargının bağımsızlığını savunmuş olsa da ona göre yargıçlar yasama organının yaptığı yasaları düzgün bir şekilde uygulayan memur konumundadırlar. Burada dikkat edilmesi gereken tek hususun yasa yapanla yargılama yapan kişi ya da kişilerin aynı olması durumunda özgürlük kavramının ortadan kalkmasıdır.

Düşünür ile alakalı dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise Doğu toplumlarındaki monarşinin despotizme kaydığını, Batı toplumlarının ise soylular ve kral arasında dengeli bir monarşide yönetildiğini savunmasıdır. Batı'da bu monarşilerin soyluların aleyhine geliştiğini gören düşünür mensubu olduğu kitlenin geleceğini garanti altına almak için de gözlemlerini kitaplarına aktararak bir çözüm arayışı içine girmiştir.

Siyasi özgürlük noktasında düşünürün temel hedefi aristokrat kitlenin sahip olduğu nüfuzu kaybetmemesidir. Fransa monarşi ile yönetildiğinden bunu sağlamanın yolu kralın soylular ile arasındaki gücü dengelemekten geçmektedir. Yürütmenin gücünün hızlı karar almak açısından sadece tek bir hükümdar elinde bulunmasını savunan Montesquieu, yasama açısından soyluların yasa yapımında bulunmasını mantıklı bulmuştur. Yasama kral ya da hükümdardan bağımsız bir şekilde yasa yapar, hükümdar ya da kralda bu yasaların gücüne bağlı olarak tek elden hızlı bir yürütme uygularsa devlet ideal dengesine kavuşmuş olacaktır.

Düşünür özgürlük kavramı ile alakalı çok net bir görüş ortaya koymuştur. Özgürlüğü kanunların izin verdiği şeyleri yapma hakkı olarak tanımlayan Montesquieu sadece ılımlı hükümetlerde böyle bir özgürlüğün bulunabileceğini belirterek bir kez daha ideolojik bir değerlendirme içine girmiştir.

Aydınlanma dönemi ile birlikte 18. yüzyılın monarşileri üzerinde temsil ettiği soyluların çıkarlarını korumak amacıyla kuvvetler ayrılığı mitolojisini geliştiren Montesquieu, soylular liberalizmi olarak da adlandırılan bir kavrama, bununla birlikte sıradan kitleleri geniş ölçüde etkileyen siyasi liberalizmin yaygınlaşmasına istemeden de olsa sebep olmuştur.

Tüm bunları yaparken Montesquieu sahip olduğu imkânlardan vazgeçmesi noktasından hareketle takdir edilecek bir duruş sergilemiştir. En önemli eseri *Kanunların Ruhu Üzerine* adlı kitabını yazmak için Avrupa'yı ve İngiltere'yi gözlemlemek üzere mensubu olduğu soylular kitlesi ve babası ile amcasının sahip olduğu imtiyazlarla birlikte Bordeaux baş yargıçlığını bırakan Montesquieu bu açıdan son derece idealist bir kişilik ortaya koymasına rağmen eserlerini dönemin şartlarından dolayı isimsiz yayınlaması ile cesareten uzak bir karakter yansıtmıştır. Stoa temelli aldığı hoşgörülü eğitim ve dinler noktasında yaptığı gerçek ve sahte din ayrımı noktasından ise Montesquieu müspet bir karaktere sahiptir.

Çağdaşları Voltaire ve J. J. Rousseau'nun eleştirilerine hedef olan ve diğer filozoflar tarafından da büyük tartışmalara konu edilen Montesquieu günümüz için de bu tartışmalı konumunu korumaktadır. Tüm bu eleştirilere ve anlaşılmazlığa rağmen Montesquieu, kendi sistemiyle modern devletlerin temelini oluşturmuştur. Günümüzde halen daha kuvvetler ayrılığı ve devletin yönetim biçimi en çok tartışılan konuların başında gelir. Esas amacı temsil ettiği soyluların menfaati olsa da düşünür liberal anlamda siyasi özgürlüğe en büyük katkıyı yapan isimlerin başında gelmiştir.

Siyasi güç ve özgürlük ilişkisi bakımından Montesquieu kanunların uygulanabildiği ve yasama ile yürütmenin birbirinden ayrıldığı bir yönetim biçiminin özgürlük ortamını sağlayacağını belirterek bu hususların yönetim biçiminden ve yönetimin adından daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Tam anlamıyla olmasa da yönetilen halkın yöneticilere tabi olmaktan ziyade yöneticilere hesap sorma ve kontrol etme pozisyonuna geçişinin temel anlamda ilk somut düşünürü Montesquieu olmuştur.

Aldığı geleneksel eğitimle birlikte akıl ve insana dayalı çağının gereklilikleri arasında bazı gelgitler yaşamış olsa da Montesquieu yönetim biçimleri, ticaret, din, politik, sosyolojik, antropolojik vb. birçok açıdan ortaya gerçek bir siyasi ve hukuki başyapıt bırakmıştır. Bütün bunları yaparken hiçbir zaman meşhur olma amacı gütmemiştir. Siyasetle de yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı ilgilenmiştir. Louis Althusser'in de belirttiği gibi Montesquieu'yü Montesquieu yapan siyasete duyduğu merak değil siyasi zekâsıdır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Akın, İlhan F., *Devlet Doktrinleri* (2. Baskı), Beta Basım, İstanbul 2013.
- Akgül, Mehmet Emin, "Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı", *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 2010/4, 79-101.
- Althusser, Louis, *Montesquieu Siyaset ve Tarih*, (Çev. Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul 2005.
- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Zeki Özcan), Sentez Yayıncılık, İstanbul 2014.
- , *Politika* (5. Basım), (Çev. Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- Arnhart, Larry, *Siyasi Düşünce Tarihi Plato'dan Rawls'a* (2. Baskı), (Çev. Ahmet Kemal Bayram), Adres Yayınları, Ankara 2005.
- Aster, Ernst Von, *Fransız İhtilalinin Siyasi ve İctimai Fikirleri* (Çev. M. Nermi), Ankara 1927.
- Augustinus, *İtiraflar*, (Çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2010.
- Aurelius, Marcus, *Düşünceler* (4. Baskı), (Çev. Şadan Karadeniz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.
- Benda, Julien, *Aydınların İhaneti* (2. Baskı), (Çev. Cem Soydemir), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011.
- Bıçak, Ayhan, *Devlet Felsefesi Eleştiriler ve Öngörüler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü* (11. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara 2013.
- Büyük Celal, "Yasama Yürütme Yargı: Platon'dan Montesquieu'ye Devletin Fonksiyonlarına Genel Bir Bakış", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun 2010/1, 159-170.

- Cartledge, Paul, *Pratikte Antik Yunan Siyasi Düşüncesi*, (Çev. Kıvanç Tanrıyar), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü* (7. Baskı), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2010.
- , *İlk Çağ Felsefesi Tarihi* (4. Basım), Asa Kitabevi, Bursa 2006.
- , *Sokrates* (2. Baskı), Say Yayınları, Ankara 2013.
- Cohler, Anne M., *Montesquieu's Comparative Politics and Spirit of American Constitutionalism*, University Press of Kansas 1988.
- Çağla, Cengiz, *Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- Çakmak, Cengiz, "İnsan Felsefesi: Sofistler ve Sokrates", (Ed. Celal Türer- Hakan Olgun), *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni Antikçağ Yunan Düşüncesi- Orta Çağ Düşüncesi* (2. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 2017.
- Ebenstein, William, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri* (5. Baskı), (Çev. İsmet Özel), Şule Yayınları, İstanbul 2009.
- Elmalı, Osman - Özden, H. Ömer, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi* (4. Baskı), Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2015.
- Elmalı, Osman - Özden, H. Ömer, *Yeni Çağ Felsefesi Tarihi* (3. Baskı), Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2015.
- Elmalı, Osman, "İbn Haldun Ve Machiavelli' in Realist Siyaset Kuramları", *Ekev Akademi Dergisi*, 15. , 2003, 133-142.
- , "Bir Ahlak Kuralı Yaptırımı Olarak Sosyal Baskının Doğal Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Modern Çağda Ahlak*, Konya İlahiyat Derneği. , Konya 2012, 319-325.
- , "Hellenistik Felsefe ve Roma Felsefesi/ Ahlak Felsefesi: Stoacılık", (Ed. Celal Türer- Hakan Olgun), *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni Antikçağ Yunan Düşüncesi- Orta Çağ Düşüncesi* (2. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 2017.

- , "Platon ve Russel'a Göre Devletin Baba Yerine Geçmesi Problemi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 2005, 419-427.
- Emin, Mehmet, *Sokrat*, Akşam Matbaası, İstanbul 1931.
- Ewald, Oskar, *Fransız Aydınlanma Felsefesi*, (Çev. Gürsel Aytaç), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2010.
- Fromm, Erich, *Çağımızın Özgürlük Sorunu* (Çev. Bozkurt Güvenç), Gündoğan Yayınları(3. Basım), Ankara 1995.
- Fukuyama, Francis, *Devlet İnşası* (3. Basım), (Çev. Devrim Çetinkasap), Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.
- , *Siyasi Düzenin Kökenleri*, (Çev. Ezgi Başer), Profil Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Goldmann, Lucien, *Aydınlanma Felsefesi*, (Çev. Emre Arslan), Doruk Yayınları, Ankara 1999.
- Gözler, Kemal, *Devletin Genel Teorisi*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2007.
- Grotius, Hugo, *Savaş ve Barış Hukuku*, (Çev. Seha L. Meray), Say Yayınları, İstanbul 2011.
- Gumilev, Lev Nikolayeviç, *Etnogenez Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri* (2. Baskı), (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2004.
- , *Son ve Yeniden Başlangıç*, (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2004.
- Heywood, Andrew, *Siyaset* (4. Baskı), (Çev. Bekir Berat Özipek), Adres Yayınları, Ankara 2011.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.
- , *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, (Çev. Deniz Zarakolu), Belge Yayınları, İstanbul 2007.
- Hobsbawm, Eric J.I *Devrim Çağı*, (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Yayınevi, Ankara 2012.
- İşçi, Metin, *Siyasi Düşünceler Tarihi* (2. Basım), Der Yayınları, İstanbul 2011.

- Johnson, Paul, *Entelektüeller*, (Çev. Ayşe Polat), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Kenny, Anthony, *Modern Felsefenin Yükselişi*, (Çev. Volkan Uzundağ), Küre Yayınları, İstanbul 2017.
- Konfüçyus, *Konuşmalar*, (Çev. Giray Fidan), Dedalus Kitap, İstanbul 2017.
- Kutlu, Mustafa, *Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi, Hukuk Devletinin Kökenleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2001.
- Lipson, Leslie, *Siyasetin Temel Sorunları*, (Çev. Fügen Yavuz), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2005.
- Lloyd, G.E.R., *Aristoteles*, (Çev. Aylin Kayapalı), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Locke, John, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme (2. Baskı)*, (Çev. Fahri Bakırcı), Ebabil Yayınları, İstanbul 2012.
- Machiavelli, Niccolo, *Hükümdar (5. Baskı)*, (Çev. H. Kemal Karabulut), Sosyal Yayınlar, İstanbul 2008.
- , *Siyaset Üzerine Konuşmalar*, (Çev. Hakan Zengin), Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.
- Masca, Gaetano, *Siyasî Doktrinler Tarihi*, (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınevi, İstanbul 1963.
- Mathiez, A., *Fransız İhtilali*, (Çev. Şükrü Kaya), Kanaat Kitabevi, Ankara 1940.
- Meydan Larousse (Cilt 8)*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1973.
- Mill, John Stuart, *Özgürlük Üstüne* (Çev. Alime Ertan), Belge Yayınları(2. Baskı), İstanbul 2000.
- Montesquieu, *İran Mektupları*, (Çev. Berna Günen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- , *Kanunların Ruhu Üzerine*, (Çev. Doruk Can Koçak), Doruk Yayınları, İstanbul 2016.
- , *Romalıların Yükselişi ve Düşüşü*, (Çev. Ahmet Saki), Köprü Kitaplar, İstanbul 2014.

- Nuttall, Jon, *Ahlâk Üzerine Tartışmalar* (2. Baskı), (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- Oktay Cemil, *Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Yargı Açısından Anlamı ve Türkiye Örneği*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 1984.
- Öner, Necati, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1995.
- , *İnsan Hürriyeti*, Vadi Yayınları (5. Baskı), Ankara 2005.
- Özden, H. Ömer, *Platon ve Campanella'nın Siyaset Felsefelerinin Karşılaştırılması*, *Tabula Rasa*, 13, 2005, 33-63.
- Parkinson, C. Northcote, *Siyasal Düşüncenin Evrimi* (2. Basım), (Çev. Mehmet Harmancı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.
- Platon, *Devlet* (21. Baskı), (Çev. Sabahattin Eyüpoğlu- M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- , *Diyaloglar* (10. Basım), (Çev. Mustafa Bayka), Remzi Kitabevi, İstanbul 2013.
- , *Sokrates'in Savunması* (8. Basım), (Çev. Ari Çokona), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- , *Şölen-Dostluk* (6. Baskı), (Çev. Sabahattin Eyüboğlu- Azra Erhat), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- Robert, Loy J., *Montesquieu*, Twayne's World Authors Series, 38: France, New York 1968.
- Rosen, Michael – Wolff, Jonathan, *Siyasal Düşünce*, (Çev. Sevda Çalışkan- Hamit Çalışkan), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.
- Ross, W. D., *Aristoteles*, (Çev. Ahmet Arslan), Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1993.
- Russ, Jacqueline, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, (Çev. Özcan Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011.
- Rousseau Jean-Jacques, *Toplum Sözleşmesi* (11. Baskı), (Çev. Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012.

- Sabine, George, *Siyasal Düşünceler Tarihi I*, (Çev. Harun Rızatepe), Sevinç Matbaası, Ankara 1969.
- Sarıca, Murat, *100 Soruda Fransız İhtilali*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1970.
- Schmidtz, David, *Adaletin Unsurları* (Çev. Hayrettin Özler), Liberte Yayınları, Ankara 2010.
- Skinner, Quentin, *Düşüncenin Ustaları Machiavelli* (2. Baskı), (Çev. Cemal Atila), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2004.
- Skirbekk, Gunnar - Gilje, Nils, *Felsefe Tarihi*, (Çev. Emrah Akbaş- Şule Mutlu), Üniversite Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
- Strauss Leo, *Politika Felsefesi Nedir?*, (Çev. Solmaz Zelyüt Hünler), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Şenel, Alâeddin, *Eski Yunanda Siyasal Düşünüş*, Sevinç Matbaası, Ankara 1968.
- Tannebaum, Donald - Schultz, David, *Siyasi Düşünce Tarihi* (3. Baskı), (Çev. Fatih Demirci), Adres Yayınları, Ankara 2007.
- Tarhan, Nevzat, *Güzel İnsan Modeli, Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Taşkın, Ali - Becermen, Metin, *Rönesans, Yeni Çağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Sentez Yayıncılık, Ankara 2013.
- Thomson, David, *Siyasi Düşünce Tarihi* (5. Baskı), (Çev. Ali Yaşar Aydoğan), Metropol Yayınları, İstanbul 2006,
- Torun, Yıldırım, *Hugo Grotius 'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.
- Touchard, Jean, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Çev. İsmail Yerguz), Islık Yayınları, İstanbul 2015.
- Tunçay, Mete, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar* (2. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.
- , *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

Tütengil, Cavit Orhan, *Montesquieu'nün Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1956.

Vorlander, Karl, *Felsefe Tarihi*, (Çev. Mehmet İzzet- Orhan Saadeddin), İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

Webb, Clement C. J., *A History of Philosophy*, Oxford University Press, London 1959.

Zarakolu, Cihan Deniz, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, Belge Yayınları, İstanbul 2013.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Erdoğan Serdar ÇALIK
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum-Yakutiye/ 01.08.1987
Eğitim Bilgileri	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (2009-2014)
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi (2010- ...)
İletişim Bilgileri	
E-Posta Adresi	ersrdclck@gmail.com
Tarih	06.07.2018